

БИБЛИОТЕКА
БЪЛГАРСКИ ИСТОРИЧЕСКИ РОМАНИ

ГОД. VIII.

№ 5

ЗМЕЙ ГОРЯНИНЪ

ДУНАВЪТЪ ТЕЧЕ

Редакторъ: П. КАРАПЕТРОВЪ

Уредникъ: Ал. КАРАПЕТРОВЪ

Книгоиздателство и печатница „ДРЕВНА БЪЛГАРИЯ“

София

Н. Василев

— БИБЛИОТЕКА БЪЛГАРСКИ
ИСТОРИЧЕСКИ РОМАНИ —
РЕДАКТОРЪ: П. КАРАПЕТРОВЪ
УРЕДНИКЪ: АЛ. КАРАПЕТРОВЪ
— ЮБИЛЕЙНА ГОДИШНИНА —
ЕДИНАДЕСЕТЪ ГОДИНИ ХУДО-
ЖЕСТВЕНО-ИСТОРИЧЕСКА
КНИЖНИНА — 1927—1938 ГОД.

Препоръчана от Министерството на
Народното Просвещение съ окръжни
№ 3629 от 10. II. 1932 г., № 1062
от 31. X. 1934 г. и №4613 от 11. XII.
1936 г.; от Министерството на Тър-
говията, Промислеността и Труда
съ окръжно №7780 от 9. XI. 1931 г.;
от Министерството на Войната съ
наредба № 5 от 27. VI. 1930 г.;
от Светия Синод съ окр. № 8549
от 8. XII. 1933 г. и от Министер-
ството на Вътрешните работи и Н. З.
съ окръжно №2706 от 17. II. 1936 г.

ЗМЕЙ ГОРЯНИНЪ

ДУНАВЪТЪ ТЕЧЕ

Книгоиздателство и печатница „ДРЕВНА БЪЛГАРИЯ“
София

Отъ сжщия авторъ:

НЕПОБЕДИМИТЪ — разкази 1935

ПОСЛЕДНИЯТЪ ДЕНЪ — разкази 1936

КНЕЗЪ ИВАНЪ КУЛИНЪ — повесть 1936

БАЧО КИРО — романъ 1937

СПАСИТЕЛНА НОЩЪ — пиеса 1938

НИЙ УМРЪХМЕ—ДА ЖИВЪЙ НАРОДА — повесть 1938

СВЪТЛИНИ И СЪНКИ

Ангелъ Хаджиолу и дѣдо Рахамимъ

Презъ шумнатитѣ клоне на лозата слънчевитѣ лъчи се промъкваха крадишкомъ и разпиляваха по шарената черга тежки жълтици. Сладка прохладата лъхаше откъмъ широката градина и пълнѣше съ дъхъ на шибой язлъка и отворения прустъ.

Два гугушчука се измъкнаха отъ гнѣздото подъ стрѣхата, стрелнаха се къмъ най-високото клонче на орѣха, закрепиха се добре, поотъркаха клончетата си и съ пълни гърди закрепяха.

Баба Нона, която метѣше пжтекиятъ на градината, се сепна отъ тѣхния крѣсъкъ, замахна съ метлата и изхока:

— Къшшш... де! Гарвани да ви окълвятъ! Закрепяли сте отъ тъмно още, като ходжи! Ще събудите Ангела!

Думитѣ ѝ не смутиха сивитѣ птици. Тѣ закрепяха още по-силно и навѣрно съ крѣсъка си канѣха роднини и познати на събрание, защото отъ нѣколко съседни дворове долетѣха още три четири гугушчука и присѣдиниха гугу-кането си.

— Господъ да ви убие! — прокълна баба Нона и клетвата ѝ размѣ Ангела, който се показа до кръста на прозореца.

— Не кълни пилетата, старо! Току вижъ, че Господъ те послушалъ и после двора ни ще заприлича на гробища! Много добре правятъ, че викатъ. Да будятъ мързеливцитѣ, като мене, дето спятъ до пладне...

Баба Нона поклати глава и се запжти къмъ мутвака. За нея Ангелъ си бѣше все такава малко момче, каквото го знаеше отъ преди двацетъ години, когато се помина майка му и го остави на нейнитѣ грижи: „Ноне, гледай го, като свое!“ Сега Ангелъ бѣше двацетъ и осемъ годишенъ, но старицата го виждаше още момче, съ разплакани очи да стои до постелката на майка си. И ѝ се струваше, че да се грижи истински за него, трѣбва да го оставя да си отспи,

да го наглежда, дали се храни и да се мъчи да предугажда желанията му. Когато преди три години Ангелъ остана и безъ баща, грижитѣ на баба Нона станаха стократно по-голѣми. Съ дълбока мъдрость старицата клатѣше глава и отсичаше:

— За сиромаха трѣбва да се грижи нѣкой, ама за богаташа — два пѣти повече трѣбва.

Нейната два пѣти по-голѣма грижа измѣчваше Ангела. На времени той чувствуваше, че старицата прекалява съ своето внимание, че вмѣсто да му бѣде полезна, дразнѣше го, съсипваше го съ любезность, ядосваше го. Но я търпѣше съ спокойствие, като наследство. Понѣкога се шегуваше:

— Баща ми ми остави три магазини съ стока, четиристотинѣ дюлюма орѣна земя, трийсетѣ дюлюма резекия лозе и една баба Нона — кисела ягорида.

Ала отъ киселата ягорида не се отказваше. Приемаше я съ християнско смирение и дори съ малко любовъ. Тѣй само можеше да ѝ се отблагодари.

— Ангеле! — извиши гласъ баба Нона.

— Ей ме! — отвърна Ангелъ и се подаде на язлѣка. Той носѣше скѣпъ кадифенъ халатъ, копринена риза съ везанъ грѣдникъ, правъ алафранга панталонъ и меки жѣлти туфли. Пюскюлтѣ на леко наведения надъ дѣсно ухо моравъ фесъ, отмѣрено се поклащаше.

— Ей ме, старо, какво си се развикала?

— Ами за кафето, бре! Нали не си пилъ кафе!

— Не съмъ. Ще пия.

— Че седни, де! Чакашъ да те каня, като старъ сватъ!

— Ти пѣкъ не ме кани.

Ангелъ се отпусна на дветѣ възглавници въ жгѣла на язлѣка. На малка проста табуретка баба Нона сложи пѣстра чаша съ кафе и една тенекиена паничка съ огънь.

— Че запали си цигаро, де! — покани баба Нона.

— Хемъ слушай, старо, — съ присторена строгость отвърна Ангелъ. — Престани да ме калесвашъ, че като ме хванатъ дяволитѣ, ще продамъ де що имамъ и ще забѣгна въ Влашко.

— Ха сега де, — плесна рѣче старата жена. — Щѣлъ да продаде всичко и да забѣгне. Хаймана да стане! На баща си хубавото име да зачерни!

Тя щѣше да заплаче, но Ангелъ се размѣ съ гласъ и това я опомни:

— Не ми изкарвай ума, бре майка! Той и тъй не е много. . .

И бързо се спусна по стълбитѣ долу. Достраше я отново да не разсърди любимеца си.

Ангелъ бавно смучеше кехлибареното си цигаре, отпиваше кафето и се прозѣваше. За него скуката почваше отъ рано. Той имаше твърде много пари, за да печели безъ да работи; двамата му дюкянджии носѣха печалбитѣ въ двойни дисаги; чифликъ-башиитѣ му носѣха кеврани съ златно зърно на Русчушкото пристанище, а после изсипваха въ каситѣ му товаръ съ жълтици. Ако той би ималъ стремежитѣ на баща си, навѣрно би удвоилъ своето богатство. Но по този поводъ Ангелъ разсѣждаваше старешки:

— И човѣкъ е, като кърлежа. Колкото повече пълнѣе, толкова по-лесно ще се прѣсне. Туй което имамъ — стига ми.

Търговията и земледѣлието не го блазнѣха. Не му запълваха сърдцето. Обичаше науката, отъ тъмно до тъмно стоеше наведенъ надъ нѣкоя книга, вечеръ до сръдъ нощъ четѣше, изписваше си книги отъ Русия и Франция, за да чете, събираше се само съ учителитѣ и просвѣтената интелигенция, която по мнението на виднитѣ русчушки търговци не му бѣше прилика.

На времето Ангелъ искаше да отиде да учи въ чужбина. Баща му не се съгласи. Младежътъ плака, моли се — не би. „Единъ си ми — настоя баща му. — Ще отидешъ, па кой знае, какво може да се случи. Докато съмъ живъ стой си при мене, че като си затворишъ очитѣ — върви кждето щѣшъ!“.

Старецътъ си затвори очитѣ, но Ангелъ бѣше вече твърде порастналъ за учение, а отъ друга страна и грижитѣ, които бѣ наследилъ отъ баща си не бѣха малко.

Не помисли и да се задоми. Не че нѣмаше девойка, която да му прилича на имота и знанията. На половината градъ момитѣ го поглеждаха скришомъ и въздишаха. Той бѣше страненъ. „Не съмъ за жена — на смѣхъ отвръщаше на приятелитѣ си и сочеше съ погледъ баба Нона. — Една охтика ми стига въ кѣщи“.

Въ голѣмата богаташка кѣща Ангелъ живѣеше съ баба Нона и съ трима ратаи. Ратаитѣ живѣеха въ една пристройка близо до обора, кждето стояха четиритѣ хранения коне на чорбаджията. Въ кѣщата имаше право да влиза само баба Нона. А богато нареденитѣ стаи стояха години вече наредъ заклю-

чени. За Великденъ и Димитровденъ старата прислужница почистваше цѣлата кѣща, нареждаше всичко, както си е било нѣкога, и пакъ се палѣше лампа само въ стаята на Ангела и въ малкото килерче до мутвака, кждето спѣше баба Нона.

Ангелъ се хранѣше самъ. Баба Нона макаръ да се смѣташе повече отъ сродница на чорбаджията, не смѣеше да се храни съ него. Много пжти той я бѣше канилъ да обѣдватъ двамата. Старицата се стѣсняваше, предъвкваше къшеитѣ си и после чистосърдечно му заявяваше, че не ѝ е прилика да сѣди на една трапеза съ господаря.

Наистина, особени бѣха отношенията между двамата. Тя бѣше господарка предъ ратаитѣ, бѣше наставница на Ангела, и бѣше робиня предъ чорбаджията. Когато Ангелъ ѝ се усмихваше, тя смѣеше да го сгълчи, но когато се намръщваше насреща ѝ — баба Нона бѣгаше презъ глава въ килерчето си, затваряше вратата и клатѣше глава.

И ако следъ това Ангелъ искаше да се види съ нея, трѣбваше да обхожда двора, да похлопа на вратата и да промѣни тона си: „Бабке, сърдишъ ли се?“

И сега Ангелъ направи сжщото.

Бавно той слѣзе отъ язлъка, зарови ржката си въ тучичката босилекъ, израсла до долната колона на стълбата, подсвирна на гугушчуцитѣ и трѣгна да обходи кѣщата.

Надникна въ обора. Двамата ратаи четкаха конетѣ.

— Добро утро, момчета.

— Далъ Богъ добро, чорбаджи.

— Е какъ сж конетѣ? Слушатъ ли ви?

— Хайванчета, чорбаджи — отвърна му по-стариятъ ратай. — Слушатъ. Нали ний ги хранимъ и поимъ? Ще ни слушатъ.

— Добре е да се разгпчатъ. Да ги изкарате малко на къра да потичатъ. Както сж се охранили, нѣкой день ще се разлудуватъ и ще съборятъ обора.

— Както наредишъ, чорбаджи.

Предъ вратата на килера Ангелъ се поспрѣ малко, засмѣ се и похлопа:

— Нонке, сърдишъ ли се, къзъмъ? — гласътъ му бѣше приправенъ, закачливъ и веселъ.

Баба Нона се подаде на вратата. Очитѣ ѝ още бѣха насълзени. Здравата я бѣше изплашилъ Ангелъ съ думитѣ си, че ще забѣгне въ Влашко! О, тя бѣше слушала отъ съседкитѣ, какви страшни нѣща ставатъ въ Влашко и какви хора идватъ отъ Влашката земя, да размиряватъ народа.

— Какво е то?

— Нищо — отвърна Ангелъ. — Не съм наученъ да ми се сърдишъ, та дойдохъ да видя, какъ да се помиримъ.

— Ами кафето си изпи ли?

— Изпихъ го, ама не ми се услади. Съ сръдня кафето не върви

— Ще отида да взема филджана и ще ти сваря друго — засмъ се старицата. И като тръгна добави:

— Какъвъ си ти, какъвъ си! Добре, че съмъ ти навикнала на магариитѣ!...

Тя не бѣше стигнала до стълбата на язлъка, когато забеляза пжтната врата бавно да се открекква. Отначало баба Нона помисли, че нѣкоя циганка се опитва да влѣзе въ двора и да задигне нѣщо забравено. Но въ пролуката на открекната врата се подаде едно мжжко лице, обрасло почти цѣлото съ сива брада.

Старицата се отправи къмъ вратата и въпрѣки, че бѣше бѣлъ денъ и че по улицата сновѣха десетки минувачи, нѣкакъвъ непонятенъ страхъ я накара да се стжпише:

— Кого диришъ?

— Ангелъ, Ангелъ Хаджиолу — отговори брадатиятъ мжжъ, като странно припъваше последнитѣ срички на думитѣ.

— Защо ти е Ангелъ?

— Ами ти, каква си, че ме разпитвашъ? — любезно се усмихна мжжътъ, макаръ че въпросътъ му не бѣше до тамъ любезенъ. Той отвори повече вратата и спокойно продължи:

— Ако е тука, кажи му, че го дири дѣдо Рахамимъ.

— Чакай вънъ, — сопна се баба Нона и затвори вратата подъ носа на стареца.

После бързишката се опжти къмъ килера, кждето бѣше оставила Ангела.

— Ангеле, търси те единъ — не му разбрахъ името. Не ще е българинъ. Рече да ти кажа: дѣдо Рахминъ ли...

— Дѣдо Рахамимъ ли казвашъ? — викна Ангелъ и почти изтича до вратата. — Влизай, влизай, дѣдо Рахамимъ. Прощавай. Моята, какъ да кажа, моята... баба не те знае кой си, и не те поканила.

Стариятъ еврейинъ премина плочената пжтека и леко се изкачи на язлъка. Тази пѣргава походка и този гордъ, самоувѣренъ начинъ да се държи, никакъ не съответствуваха на възрастта му и на отърканитѣ му европейски дрехи.

— Седни, дѣдо Рахамимъ, — покани Ангелъ и пред-

ложи на госта си единъ виенски столъ. Самъ той се отпусна пакъ на възглавницитѣ.

Баба Нона съ недоумение гледаше на това посрещане. Не ѝ бѣше лесно да разбере, какъ господарьтъ ѝ — младъ, ученъ, възпитанъ човѣкъ — може да кани единъ охлузень евреинъ, който навѣрно нѣма пари за лула тютюнь. И недоумението ѝ се удвои, когато охлузениятъ евреинъ измъкна отъ джоба на сетрето си една алена кисия и изсипа на табуретката — кждето още стоеше праздната кафена чаша, десетина жълтици.

— Ангеле, — каза дѣдо Рахамимъ. — Научихъ, че днесъ си щѣлъ да изпращашъ жито въ Гюргево. Съ житото ще пжтува и твой човѣкъ. Искамъ да изпратишъ по него тѣзи пари, да ги предаде въ Гюргево на Костика кръчмаря. А той ще ги прати, комуто трѣбва...

— Направи едно кафе за госта, старо, — заповѣда Ангелъ, като забеляза, че баба Нона слуша разговора имъ. И когато старата жена се отдалечи, той се наведе къмъ госта си и почти шепнишкомъ каза:

— Мислишъ ли, че е добро това, което правишъ дѣдо Рахамимъ? Азъ зная кому изпращашъ тѣзи пари и затова ти се чудя.

— Азъ знамъ, че знаешъ. — нервно го прекжсна старецътъ. — Инѣкъ и не бихъ дошълъ да искамъ отъ тебе услуга. Ако желашъ — ще пратишъ паритѣ. Ако не — ще мълчишъ. Азъ самъ не мога да ги изпратя, защото на всѣка крачка ме следятъ. И сега, като идвахъ насамъ — Иванчо ефенди вървѣше по петитѣ ми. Съ тебе работата е друга. Въ тебе никой не се съмнява!

— Пакъ те питамъ, дѣдо Рахамимъ. Мислишъ ли, че правишъ добре, като изпращашъ тѣзи пари?

— Да!

— Мене ми се струва, че грѣшишъ. Не че и азъ не обичамъ родината си, не че не искамъ да ѝ помогна. Но не намирамъ смисълъ въ тази помощъ. Така само палимъ пожари, а турцитѣ ги гасятъ съ рѣки отъ кръвь...

— Ще ме разберешъ. Ще дойде време да ме разберешъ. А за паритѣ — кажи ми: ще ги изпратишъ ли, или не?

— Разбира се, че ще ги изпратя! Само дано да сваримъ параходчето.

Той се наведе надъ перилата на язлѣка, разтвори клонетѣ на лозата и викна на ратая да впрегне файтона.

Докато файтонътъ премине презъ заднята врата и спре на улицата, Ангелъ бѣше готовъ. Носѣше черно копринено сетре, широка кадифена връзка и лачени обуца съ ластикъ.

Хайдутитѣ отъ параходъ „Германия“

Отмѣрено кѣнтѣха стѣпкитѣ на конетѣ по калдарѣменитѣ улици. Утринното слѣнце богато обливаше града съ свѣтлина и правѣше всички кѣщи нови и чисти. Свежата зеленина на дърветата радваше очитѣ, а веселитѣ викове на гугушчуцитѣ, каточели припѣваха йсо на продавачитѣ, които високо хваляха стокитѣ си.

И въ мигъ гугушчуцитѣ замлѣкнаха. Продавачитѣ спрѣха своитѣ викове срѣдъ думитѣ, слѣнцето сепнато се заклати. Два страшни залпа се разнесоха отъ кѣмъ пристанището.

Конетѣ на файтона отскочиха въ страна и едва не прегазиха единъ слисанъ минувачъ.

— Какво става? — запита Ангелъ и бѣше готовъ да скочи отъ файтона. Стори му се, че ако бѣга, по-скоро ще стигне до пристанището.

— Чакай, — хвана го за рѣка дѣдо Рахамимъ. — Каквото и да става, ще отидемъ съ файтона да видимъ.

Въ очитѣ на стареца горѣше нѣкакъвъ дивъ огнь. Той бутна файтонджията и заповѣда:

— Карай по-бързо кѣмъ пристанището!

Всички търчеха нататъкъ. Сякашъ цѣлиятъ градъ бѣше обезумѣлъ и тичаше безъ да мисли за нѣщо. Мжжетѣ се спираха, колкото да размѣнятъ нѣкоя дума, да запитатъ кой и кѣде стреля, да изругаятъ високо и пакъ се затичваха кѣмъ Дунава.

Следъ първитѣ два залпа настѣпи кратка тишина, а сетне вистрелитѣ зачестиха. Нѣкакво сражение се водѣше долу. Файтонджията едва задържаше конетѣ, които подпласени отъ вистрелитѣ, искаха да се откъснатъ и полетятъ.

Край кафенето на Петалата Ангелъ поиска да спре, за да запита какво става. Но тамъ нѣмаше никого. На нѣкои маси още димѣха недопушени цигари. Дори малкото чираче бѣше оставило таблата си на срѣдъ пѣтя и бѣ отърчало да види необикновенното сражение.

Надъ пристанището се носѣше черенъ облакъ барутенъ

димъ. Отъ далече се виждаше, като голѣма черна птица, разперила криле и разтворила кървавъ клонъ.

Застаналъ правъ задъ файтонджията, Ангелъ гледаше зловещия облакъ и край устнитѣ му се извиваха дълбоки бръчки.

— Спри, спри!

Едно опъване на юздитѣ, конетѣ се изправиха на задни крака и спрѣха.

Нѣколцина низами дотърчаха до файтона:

— Челеби, — каза единъ онбашия, — слѣзъ отъ файтона да пренесемъ едно ранено заптие.

Дѣдо Рахамимъ и Ангелъ скочиха и дадоха пжтъ на нѣколцина мжже, които носѣха кървавото, почти безжизнено тѣло на единъ младъ турчинъ.

— Какво става? — запита Ангелъ.

Онбашията повдигна рамене:

— Хайдутѣ, челеби. Разбойници влѣзли въ австрийския пампоръ и стрелятъ срещу низамитѣ. Аллахъ да ги изпрати въ пкъъла.

Ангелъ Хаджиолу се обърна къмъ дѣдо Рахамимъ:

— Е?

— Да вървимъ, — хвана го подъ ржка старецътъ и го поведе надолу по стръмната улица. — Да отидемъ да видимъ!

— Ти знаешъ ли, кои сж тѣзи хора въ парахода?

— Не! — отсѣче евреинътъ. — Не ги знамъ, но които и да сж — машала!

— Какво, какво?

— Върви и не ме разпитвай! Другъ пжтъ ще приказваме надълго по тия работи!

Параходътъ „Германия“ бѣше спрѣлъ на австрийския понтонъ. На пристанището предъ него бѣха застанали две вериги низами и стреляха почти непрекъснато. Когато едната верига стреляше, другата заредяваше пушкитѣ си.

На първо време не можеше да се разбере противъ кого стреляха турцитѣ. Срѣдъ залповетѣ не можеха да се чуятъ истрелитѣ на разбойниците. Но си личаха. Следъ всѣки втори залпъ нѣкое заптие хвърляше пушката, издигаше ржце къмъ небето, изпшкваше „Аллахъ бисмилахъ!“ и се просваше на земята. Тогава се затичваха нѣколцина отъ резервнитѣ войници, повдигаха падналия и го отвеждаха въ нѣкоя отъ близкитѣ къщи.

Гражданитѣ стояха на страна за да избѣгнатѣ обсега на куршумитѣ. Тѣ разговаряха високо и шумно и това още повече усилваше тревогата.

— Какви сж тѣзи хора?

— Разбойници — какви!

— Не ще сж разбойници. Ако бѣха такива самъ капитантъ щѣше да ги предаде на турцитѣ.

— Може капитантъ да не е могълъ да ги хване?

— Какъ не е могълъ. Азъ бѣхъ тамъ и го чухъ, като се разговаряха съ валията. Никой още не знаеше, че има такива хора въ пампора.

— Е, какво каза валията?

— Не имъ разбирамъ отъ думитѣ. Говорѣха алафранга. Само валията много се сърдѣше и крещѣше. Той стоеше на понтона, а капитантъ на пампора. После капитантъ извади австрийски байракъ и го прострѣ на мостчето.

— Е, сетне, сетне?

— Валията се дръпна назадъ и каза на единъ бинбашия да стрелятъ.

Около хлевуствия разказвачъ се бѣха събрали много слушатели. Тѣ цѣкаха съ езикъ, поклащаха глави и мѣнкаха.

— Да не би тѣзи, дето сж въ пампора да сж московци?

— Ами! Ако сж московци, кой ще смѣе да стреля срещу имъ?

Ангелъ Хаджиолу и дѣдо Рахамимъ се приближиха до групата.

— Ти, приятелю, откога си тука на пристанището?

— Отъ тъмно, челеби. Хамалинъ съмъ, та отъ тъмно се навъртамъ наоколо, да изкарамъ нѣщо.

— Ами кога дойде валията?

— Още щомъ спрѣ пампорътъ и той пристигна съ файтона си. И още не се е прибралъ. Ей го тамъ. . .

Хамалинътъ посочи съ ржка къмъ кафене „Гюль шенъ“, където въ друго време се събираха богатитѣ търговци и първенци, за да посрещатъ европейскитѣ параходи и да получаватъ новинитѣ.

Сега тамъ сѣдеше Митхадъ паша. Ржката му, подпрѣна на богато украсената сабя, леко потреперваше. До него, приведенъ низко надъ ухото му, шепнѣше Иванчо ефенди. Съ примрежени очи валията слушаше този шепотъ и клатѣше глава.

— Какъ не се събка нѣкой куршумъ, — просъска дѣдо Рахамимъ и дръпна Ангела за ржката.

— Кого да удари, — запита Ангелъ и се взрѣ изпитателно въ стареца. — Пашата ли?

— Да пази Господь! Не пашата, не! Оная змия: дето се е навела надъ ухото му!

— Хм... — повдигна рамене Ангелъ. Следъ мигъ двумение той настави:

— Да отидемъ при валията и да развалимъ на Иванчо ефенди приказката.

— Остави, остави...

Но Ангелъ вече бѣше се измъкналъ изъ тълпата и се опжти къмъ Митхадъ. Дѣдо Рахамимъ го догони.

Усмивката, съ която пашата ги посрещна, бѣше болезнена и тъжна. На почителнитѣ теманета той само махна съ ржка и посочи да седнатъ.

— Лошъ день, Рахамимъ ага. Много лошъ день...

— Колко души сж въ парахода, вали ефенди?

— Двама, а се биятъ като... като...

— Като диви звѣрове, — угоднически потърси подходяща дума Иванчо.

— Не, като юнаци! Каквито и да сж тѣзи хора — скжпо си продаватъ живота.

Иванчо побледнѣ, а дѣдо Рахамимъ изгледа пашата съ възхищение. Той разбираше турчина и го оправдаваше.

— Така е, — продължи Митхадъ. — Азъ не можехъ да не ги накажа, защото сж смутители на реда въ държавата. Но такова наказание твърде скжпо ми струва. До сега убиха седмина и двайсетъ и трима нараниха. Не е малко...

— Какъ се казватъ? — запита Ангелъ.

— Кои? Разбойницитѣ ли? — Митхадъ извади една книжка изъ джеба на мундира си и прочете, — Никола Войводовъ и Цвѣтко Павловичъ.

Незабелязано дѣдо Рахамимъ преповтори имената на разбойницитѣ, сякашъ се силѣше да ги запомни.

Залповетъ продължаваха. Продължаваха и виковетъ на зяпачитѣ, които разговаряха върху случката. Черниятъ дименъ облакъ растѣше, полази надъ Дунава и потече заедно съ мжтната вода.

После настана внезапна тишина. Само нѣколко гласа се извишиха и затихнаха, като откъснати. Бимбашията тичаше къмъ кафенето.

— Е? — изви вежди Митхадъ.

Престанаха да стрелятъ, ваше превъзходителство. Навърно сж убити.

— Наредете да се пренесат тѣлата имъ въ военната болница, — заповѣда валията и тежко стана отъ стола си. Той направи знакъ на файтонджията си и се обърна къмъ Ангелъ Хаджиопу:

— Кжде е твоятъ файтонъ, челеби?

— Оставихъ да закаратъ съ него едно ранено заптие.

— Ела тогава съ мене.

Той отстѣпи дѣсната страна на Ангела.

— Днесъ щѣхъ да изпращамъ човѣкъ въ Гюргево, та трѣбваше да му поржчамъ нѣщо, — промърмори Ангелъ.

— Утре, — отговори Митхадъ. — Днесъ нито единъ човѣкъ нѣма да напустне русчушкото пристанище.

Файтонътъ трѣгна. Дѣдо Рахамимъ съ усмивка изгледа Иванчо Ефенди, който хапѣше устни отъ ядъ, че не е поканенъ отъ пашата.

Една тревога въ три сърдца.

Баба Нона носѣше праздната кафена чаша и мърморѣше нѣщо подъ носа си, когато се разнесе трѣсъкътъ. Чашата отскочи на страна, падна на плочитѣ и се разби.

— Господь да ги убие! Кжде ли грѣмнаха, та ми изкараха ума!

Екна вториятъ залпъ, а следъ него истрелитѣ зачестиха.

Баба Нона опули очи, огледа двора и отърча къмъ вратата. Тя бѣше готова да отвори и надникне вънъ на улицата, за да разпита нѣкой минавачъ, ала отъ съседния дворъ единъ женски гласъ я повика:

— Откжде стрелятъ, майчице?

— Зная ли, Гюлхаръ ханъмъ? Господь да ги накаже тѣзи, дето стрелятъ! Стреснаха ме, та счупихъ една чаша.

Съседката се повдигна и надникна презъ зида. За мигъ само хубавото ѝ младо лице остана открито, но тя побърза да метне отпреде си края на бѣлия коприненъ яшмакъ:

— Челебията не е ли тука?

— Нѣма го. Нѣма ги и ратаитѣ. Не бой се.

Старицата приближи до стобора. При всѣки новъ истрелъ, нѣкаква необикновена тревога я изпълняше.

— Еминъ ага нѣма ли го въ кѣши, Гюлхаръ ханѣмъ?
 — Нѣма го, бабо. Рано излѣзе съ аскера да го учи на стрелба.

— Да не би неговиятъ аскеръ да стреля?

— Ами. Тѣ отидоха далечъ. Кѣмъ Номуне чифликъ. Близко стрелятъ сега. Навѣрно кѣмъ пристанището.

Когато кадѣната спомена за пристанището, баба Нона се сепна. Изведнѣжъ въ мисълѣта ѝ се върнаха Ангеловитѣ думи, че ще забегне въ Влашко. И после: този старъ евреинъ, дето дойде сутринѣта — и той: за Гюргево прикачваше и за нѣкакви пари...

— Майко Богородице — почти проплака старицата и, докато повдигне рѣка да се прекръсти, тѣй и занѣмѣ.

Предъ заднята врата на кѣщата изтрополяха коне, нѣщо страшно блѣсна вратата.

И дветѣ жени извиха очи натамъ. Отъ своето мѣсто ханѣмата виждаше добре вратата.

— Вашиятъ файтонъ, бабо. А файтонджията го нѣма!

— Майко майчице!

Почти обезумѣла баба Нона отвори вратата.

Потѣнали въ пѣна и потъ конетѣ се бѣха спрѣли до вратата и я затискаха съ ока на файтона. А въ файтона... Старицата едва не припадна: върху бѣлия тъканъ чаршафъ, който постилаше седалището, се открояваха две голѣми кървави петна.

— Какво има, майчице? Какво е станало?

— Ангелеее, Ангелеее? — пропищѣ баба Нона и закърши рѣце. — Ангела сж ми убили! . . . Хубавиятъ ми Ангелъ . . . Милиятъ ми Ангелъ. . .

Нѣкаква черна рѣка стисна шията на Гюлхаръ ханѣмъ. Тя вече не обрѣщаше внимание на яшмака, който се спускаше презъ рамото ѝ и съвсемъ разкриваше лицето. Не ѝ бѣше до яшмакъ. Какво, че я гледали нѣкакви-си мжже спрѣни около файтона и суетѣщи се край баба Нона. Собствената ѝ мжка бѣше толкова голѣма! И при това тя не можеше да заплаче, като баба Нона, не можеше да стисне рѣцетѣ си до болка, за да преодолѣе мжката си: Трѣбваше да мълчи. Трѣбваше да стиска устни и да ги хапе отъ вътрешна страна, за да не личи, че ги е разкървавила. Тя бѣше жена на миралая Еминъ ефенди, който бѣше престарѣлъ, имаше четири жени и командваше три хиляди аскеръ.

И какъ можеше да заплаче за Ангелъ Хаджиолу, когато веднѣжъ не бѣ му продумвала, когато веднѣжъ не бѣ ѝ

продумвалъ. Дори не бѣше го виждала за повече отъ мигъ. Защото другитѣ три жени на миралая следѣха не само стѣпкитѣ ѝ. Тѣ сезираха въ погледитѣ и движенията на бедната жена и, сякашъ надничаха въ сърдцето ѝ, за да научатъ нейната най-голѣма тайна. Гюлхаръ ханъмъ бѣше влюбена въ Ангелъ Хаджиолу. Тя бѣше една особена любовъ на очитѣ и мисълта. За нея Ангелъ бѣше нѣкакъвъ идеалъ — страненъ и далеченъ, недосегаемъ и затова още по-прекрасенъ. Затворена задъ решетеститѣ прозорци на дома си, тя шиеше и везеше съ една само мисълъ: ако челебията види моята работа, дали ще я хареса?

Бѣше свикнала съ Ангеловитѣ навици, знаеше кога става отъ сънъ, кога се разхожда изъ градината си, кога сѣди на язлѣка и чете. И сега, сега. . .

Защо сж го убили — него — първиятъ приятель на валията, на мжжа ѝ, на всички първенци въ града?

— Гюлхаръ. . .

Една отъ ханъмитѣ я повика. Навѣрно, за да ѝ се надсмѣе и да ѝ каже, че нѣма защо да жали за единъ гяуринъ. Тя тръгна за въ кѣщи съ приведена глава. Въ ушитѣ ѝ бучаха страшнитѣ истрели и още по-страшнитѣ писъци на баба Нона.

— Господъ да ги провали въ дънъ земя, — нареждаше старицата и скубѣше коситѣ си.

— Трай де! Какво си ревнала! Кого да убие Господъ?

Една друга старица, малко по-млада отъ баба Нона — едра, пълна, съ живи засмѣни очи и отсѣчени движения се промъкна край пѣхтѣшитѣ коне и разтърси баба Нона.

— Какво си заревала? Кого сж убили?

— Тонке, Тонке, — нареждаше покрусена старата жена. — Ангела сж убили. . . нашъ Ангелъ. . . . дето бѣше злато. . .

— Какво сж го убили, мари! Ти умъ имашъ ли? Ей сега го видѣхъ, Ангела, съ валийския файтонъ. Самъ валията бѣше до него и си приказваха, като мене и тебе! Господъ да те вразуми!

И като се обърна къмъ насѣбранитѣ, чевръстата Тонка се развика тѣй, че я чуха въ две махали:

— Ами вие, бре? Мжже! Какво стоите и гледате, като отровени? Нѣма ли единъ свѣстенъ човѣкъ да вкара конетѣ въ двора и да ги разпегне? Не ги ли виждате, че сж вирь вода. Ще се поболѣятъ хайванитѣ! Устрелъ да ви устрели!

Тя хвана баба Нона и я поведе къмъ кѣщи, докато двама младежи започнаха да разпрѣгатъ конетѣ.

— Ами кръвѣта, мари сестрице?

— Каква кръвѣ?

— Вижѣ, мари, вижѣ въ файтона! Цѣлиятъ чаршафъ е облянъ въ кръвѣ!

— Върви, върви, — помѣкна я баба Тонка, — не знамъ чия е кръвѣта въ файтона, ала Ангелъ съ очитѣ си го видѣхъ въ валийския файтонъ.

Тѣ седнаха на низкото миндерче въ мутвака. Баба Нона триеше съ престилка очитѣ си, а неочакваната ѝ гостенка разбута съ прѣчка огнѣя въ огнището и подири съ очи джазвето. Току да присегне да го вземе, въ двора се втурна ратаятъ, който караше сутринѣта файтона.

— Где те, бре, — спуствна се на среща му баба Тонка. — Кажи, какво е станало, че на баба ти Нона умѣтъ ѝ излѣзе.

— Какво е станало . . . да се не видятъ и конетѣ и проклетията имъ! . . . Като стигнахме къмъ пристанището, нѣколко низами ни спрѣха да качатъ едно ранено заптие. Откарахъ го въ военната болница, слѣзохъ и азъ да помогна, да го пренесатъ, а то, коне ли сж, като коне! Дяволи! Подпрашиха се и пошурѣха. Какъ сж стигнали до тукъ, единъ Господъ знае. Мене краката ми се откъснаха да ги гоня . . . Добре, че не сж премазали нѣкого изъ пѣтя . . .

— Отъ кръвѣ тѣ тѣй прощрѣкляватъ.

— Ами чорбаджията ти? — запита баба Нона. Тя бѣше се подпряла на вратата на мутвака и чакаше трѣпна, да научи лоша вестъ за Ангела.

— Какво му е на чорбаджията. Той слѣзе на пристанището още. Пешѣ отиде да види, какво става.

— Видѣ ли, мари? — обърна се баба Тонка къмъ старицата, а после тихичко запита ратая:

— Я кажи, мари майка, какъвъ бѣше този гърмелъ?

— Не можяхъ добре да разбера, бабо Тонке. Нали ти казвамъ: преди да стигнемъ до пристанището, присрещнахъ ни низамитѣ съ ранения. После подпитахъ единъ-двама — вдигатъ рамене. Иди, казватъ, да видишъ, какво става. Гяуритѣ навирили глави. казватъ, може и ти да си отъ тѣхъ. Иди да видишъ какъ стреля турскиятъ аскеръ. Млѣкнахъ си. Какво да имъ реча, като сж се наежили такива? . . .

— Ама ти хичъ нищо ли не разбра? — настоя баба Тонка.

— !Подочухъ, че ужъ двама хайдути минали отъ Влашко

съ австрийския пампоръ и, че тука на пристанището нѣкой ги издалъ, та валията вдигналъ аскера да ги изтрепи. . .

Баба Тонка не го дослуша. Тя притвори очи, побледнѣ, усѣти, какъ се подкосяватъ краката ѝ, подпрѣ се на единия стълбъ на хасмата и въздѣхна. Знаеше, че все нѣкога ще получи такъва вестъ, и като я получи, пакъ изтрѣпна. Ехъ, клето сърдце, майчино сърдце! Добре че ратаятъ се зали-сваше около конетѣ и, че баба Нона бѣше се прибрала да вари кафе. А то навѣрно щѣха да прочетатъ мжката ѝ. А нейната мжка не е, като мжката на другитѣ хора. Тя сама възпита синоветѣ си да мразятъ агитѣ, сама ги обрече на кървавъ курбанъ, сега сама трѣбваше да си ги жали.

— Тонке, хайде, че кафето истина.

— Ида.

Тя влѣзе въ мутвака, седна на миндерчето, пое кафената чашка и — чудно нѣщо — ржката ѝ не трепна. Бѣше успѣла вече да се хванс въ ржце, да надвие сърдцето си и да чака търпеливо. Тя търпеливо изслуша досаднитѣ брѣтвежи на спокойната вече баба Нона, каза отъ приличие нѣколко думи, поблагодари за гостоприемството и трѣгна да си ходи. Но намѣсто да извие къмъ Дунава, трѣгна по чаршията, за да не покаже, че се бои отъ нѣщо и, че сърдцето ѝ се кжса.

Победителитѣ

Никой по-добре отъ баба Тонка не знаеше, какви сж тѣзи хора, които минаваха отъ Влашко въ поробена България, нито пъкъ можеше да разбере по-ясно отъ нея, защо властѣта даваше толкова жълтици за главитѣ имъ.

Въ малката ѝ кжща край Дунава твърде често се събираха тѣзи „запалени мозъци“ споредъ благонравнитѣ търговци и чиновници и тѣзи „нехранимайковци и чапкъни“ споредъ Иванчо ефенди. И всички запалени мозъци, нехранимайковци и чапкъни бѣха нейнитѣ най-добри гости. Дори когато искаше да каже нѣкаква нежностъ на синоветѣ си, тя употребяваше тия присмѣхулни думи, тълкуваща значението имъ съвсемъ друго-яче. За нея запаленъ мозъкъ значеше: мозъкъ, който гори съ свѣтлината на свободната мисълъ и подпалва хорскитѣ сърдца за подвизи. Нехранимайко — значеше синъ, който не се е заелъ да храни само майка си, а да храни всички майки—вдовици и всички рожби-

сираци. А чапкънинъ бѣше най-силната дума. Споредъ баба Тонка чапкънинъ означаваше: чума за агитѣ.

Кой я бѣше научилъ на това революционно вѣрую? Знаеше ли тя разбиранята на голѣмитѣ мждреци, издигнали човѣколюбието, като главенъ двигателъ въ живота на човѣчеството? Разбира се — не!

Тя се бѣше родила свободна. Свободата ѝ бѣше дадена отъ Бога и този даръ не искаше да замѣни съ нищо. Докато бѣше мома я смѣтаха своенравна. И всички отсжждаха: като се омжи, като отвѣди челядь — ще се промѣни.

Присждата не се изпълни. Своенравната Тонка се омжи за Тихо Обретенковъ — ученюлюбивъ и напредничавъ човѣкъ, тихъ като името си и добъръ като Божа кравица. Отвѣди и челядь: петъ сина и две дѣщери. И вмѣсто да се промѣни, тя промѣни мжжа си, накара го да се вглежда повече въ робската участъ на българитѣ, запали и него съ огъня на свободата. А отъ синоветѣ си направи истински хайдутѣ.

И сега, когато научи, че двама опасни хора сж минали съ австрийски параходъ отъ Влашко, тя бѣше увѣрена, че това сж двамата нейни синове Ангелъ и Петъръ. Вървѣйки изъ улицитѣ къмъ чаршията, тя на умъ повтаряше всички молитви, които бѣше слушала да четатъ за умрѣло. Опѣваше синоветѣ си, опѣваше своя страшенъ курбанъ.

Чаршията сега не изглеждаше, както други пжтъ.

Богатитѣ русчушки дюкяни, прочути по цѣлия вилаетъ и винаги пълни съ купувачи, бѣха празни. Търговцитѣ бѣха излѣзли на улицата и разговаряха оживено. Въ устата на мало и голѣмо бѣше случката въ парахода „Германия“. Хората бѣха видѣли кръвъ и това ги влудяваше. Има нѣкакво страшно чувство у хората къмъ кръвъта. Съ нѣкакво необикновено любопитство тѣ гледатъ убитъ човѣкъ; съ едно любопитство, което се гуши подъ съзнанието имъ и, което навѣрно е остатъкъ отъ първото проливане на кръвъ. Първичниятъ ужасъ на Каина се отражава въ всѣко човѣшко око, когато види плисната по земята кръвъ, когато гледа разбитъ черепъ и прознато тѣло. И това любопитство — зловещо и тъмно — не се отнася до всички мъртавци, а само до убититѣ. Хората запомнятъ изгледа на единъ убитъ, или обесенъ тѣй ясно, както не запомнятъ нищо друго.

— Колко читаци отведоха убити и ранени!...

— Юнаци, юнаци и половина! Двама души да се биятъ

часть и половина съ четиристотинъ низами! Не е шега това, а юначество...

— Така е! Не видѣхте ли читацитѣ? Ни единъ на посмѣ да се изкачи на парахода!

— Юнашки загинаха!

Баба Тонка чуваше на всѣкъде такива думи и въ мжката ѝ все пакъ проблѣсваше нѣщо свѣтло: не сж умрѣли чедата ѝ, като псета! Продали сж си живота скжпо и пре-скжпо!

Тя вървѣше съ гордо изправена глава, усмихната и свободна, както винаги. Мислѣше да слѣзе до пристанището и поне отъ далече да види тѣлата на синоветѣ си.

Не стигна до тамъ.

До коюмджийската чаршия чу пискливитѣ звуци на цигански зурли, глухото гюмтене на две тарабуки и рева на запѣнени телали.

Улицата бѣше задрѣстена отъ хора. Заптиета гърчаха и предупреждаваха зрителитѣ да се дрѣпнатъ настрана, за да отворятъ пжтъ.

Телалитѣ се изравниха съ баба Тонка и тя можа да чуе виковетѣ имъ:

— Излизайте хей! Излизайте да видите, какъ султана наказва разбойницитѣ!

На стотина крачки следъ викачитѣ, чиито лица бѣха жълто-зелени отъ напрежение, вървѣха шестима цигани свирачи. Две зурли, два кларинета, една тарабука и единъ тъпанъ пищѣха, звѣнтяха пронизително и диво, гърмѣха страшно.

Задъ свирачитѣ двама цигани яздѣха магарета! Беднитѣ животни никога не бѣха носили на гърбоветѣ си толкова жалкъкъ товаръ. Яздачитѣ бѣха облечени въ дълги кожуси, обърнати съ вълната навънъ, на главитѣ имъ се люлѣяха две лесичи опашки, закрепени за мръснитѣ кафевы кюляфи, въ ржце държаха стари ржждясали шишанета. Тѣ бѣха нѣкаква нелепица — жалка и безвкусна — измислена отъ боленъ мозъкъ, чието остроумие би могло да има само една цена: признание за изключителна тжпота. Отвратителнитѣ яздачи се блещѣха, правѣха ужасни гърчове съ лицата си, целѣха се съ шишанетата въ зрителитѣ по улицата, мжчеха се да изтрѣгнатъ смѣхъ. Смѣхъ се само стари турци. И този смѣхъ бѣше по-скоро хриптене. Той застиваше на устнитѣ въ зловеща гънка, когато приближаваше предмета на това триумфално шедствие.

Две заптиета водѣха една кола за смѣтъ. А следъ колата се влачеха труповѣтъ на двамата мжченици отъ парахода. Нозетѣ имъ бѣха вързани съ вжжета за стърчишката на колата и труповѣтъ подскачаха по неравния калдарѣмъ, като оставяха кървава диря.

Победителитѣ празнуваха победата си. Тѣ забравяха колко скъпо бѣха спечелили тази победа. Нито можеха да си представятъ, че победата е поражение!

Баба Тонка бутна на страна едно заптие и се наведе надъ труповѣтъ. Единъ погледъ ѝ стигаше.

— Слава Богу!

— Какво рече? — грубо я дръпна заптието.

— Рекохъ: слава Богу, че сж убити царскитѣ душмани!

И потъна въ тълпата. Искаше ѝ се и да плаче и да се радва. Убититѣ не бѣха нейнитѣ синове. А не бѣше ли грѣшно, че каза: слава Богу? И тѣзи момци нѣмаха ли майки? И за тѣхъ не се ли свиваха майчини сърдца?

— Разбрахъ те, Тонке!

Тя бѣше вече излѣзла на страна отъ чаршията и редомъ съ нея вървѣше дѣдо Рахамимъ.

— Сепна ме, бре!

— Разбрахъ те, — повтори старецѣтъ. — Тази сутринъ, като се почна стрелбата и азъ помислихъ . . . като тебе . . . за твоитѣ . . . После научихъ.

— Ами тѣзи мжченици какви сж?

— Като всички. Ходили да събиратъ четници. Издалъ ги нѣкой и ги . . .

— Научи ли какъ се казватъ?

— Научихъ: Цвѣтко Павловичъ и Никола Войводовъ. Запомни ги и утре кажи на Станчо каменаря отъ Красенъ. Да имъ изпише камѣка и да мине презъ дюкяна да си вземе паритѣ.

— Ами кой ще ги зарови?

— Ти. Азъ сега ще отида при валията да искамъ позволение. До довечера не ще успѣешъ, но утре викни вашия попъ да ги погребете, както е закона ви. Азъ ще заплатя всичко.

Той бързо кривна въ първата пресѣчна улица. Баба Тонка изви погледъ следъ него и въздъхна:

— Боже, Боже, еврейнъ, а пѣкъ отъ насъ е по-християнинъ.

И третата тревога

Тази вечер Ангелъ Хаджиолу не можа да заспи. Опита се да чете, но въ ушитъ му бучаха още залповетъ на аскера. Затвори очитъ си, съ надежда, че ще заспи — стори му се че потъва въ кървава бездна.

Вънъ вѣтърътъ леко шумолѣше въ листата на лозата, превиваше тънкитъ прѣчки и съ гѣхъ чукаше по стѣклата на отворения прозорецъ. И колко силно миришеше шибоя — умайваща и сладка миризма.

Ангелъ стана отъ леглото си, обу мекитъ туфли, облече халата и погледна презъ прозореца. Никога не бѣше виждалъ по-звездно небе. И никога звездитъ не бѣха трепкали тъй много. Той си спомни, че бѣ челъ въ една руска книга, какво най-много звезди падали презъ месецъ августъ. Спомни си още и преданието, че ако пожелае нѣщо, когато види падаща звезда — това нѣщо непременно ще се сѣдне. Тѣзи две мисли го накараха да си избере една звезда и да се загледа въ нея. Какво да си намисли? Какво да пожелае? Нима нѣкой другъ имаше неговото охолство и спокойствие? Тогава да пожелае нѣщо за другитъ хора. Да пожелае царство небесно на днешнитъ страдалци.

И мисълта му се върна къмъ страшното събитие на пристанището. По тѣлото му плзнаха мравки и ржката му потрепера. Поиска да се успокои съ мъдростта, че всѣки намира това, което е търсилъ:

— Търсили сж си смъртта — намѣрили сж я.

А нѣкакъвъ другъ гласъ отъ вжтре му зашепна:

— Не се умира тъй лесно. Трѣбва да има за какво да мрѣшъ, та да ти е леко. Вижъ и най-старитъ хора, колко се борятъ съ смъртта, преди да склопятъ очи. А тия младежи? Двайсетъ годишни момчета, а се биха часъ и половина! Не е току така.

Ангелъ сви една цигара и потърси въ джеба на сестрето си кибритъ. Напила паритъ на дѣдо Рахамимъ. Тамъ ги бѣше пусналъ сутринта, като трѣгваха за пристанището. Студенината на златото го накара още повече да изтрѣпне.

— Защо праца пари въ Влашко дѣдо Рахамимъ? За да се въоръжаватъ такива нещастници, като днешнитъ. Да идватъ въ България и да се подлагатъ за мишенки на аскера. Трѣбва ли Ангелъ да му помогне? Нѣма ли и той да бжде съучастникъ въ престѣпленieto на стареца? А можеше ли да бжде престѣпникъ дѣдо Рахамимъ — най-по-

читаният търговецъ въ чаршията и най-порядъчният човѣкъ въ града. Навѣрно не! Навѣрно тукъ имаше нѣкаква гайна, която той не можеше да разбере.

Той знаеше, че всички тѣзи хора, които скитатъ по Балкана, а после умиратъ на турскитѣ бѣсилки, мечтаятъ за едно: за свобода. И не можеше да разбере, каква свобода дирятъ, когато свободата е достатъчна за всички. Защото за всичко сждѣше по себе си.

И колкото повече потѣваше въ мислитѣ си, толкова по настойчиво бѣгаше сънятъ отъ очитѣ му. Захапалъ цигарата Ангелъ слѣзе на двора и започна да се разхожда изъ градината.

Тукъ дѣхътъ на шибоя бѣше по-слабъ, въздухътъ похладенъ и челото се проясняваше по-леко.

— Азъ съмъ си кривъ, — въздѣхна Ангелъ. — Азъ съмъ кривъ, че не разбирамъ всички хора. Ако не съмъ тъй затворенъ, ако не съмъ ограденъ само съ книги, може би ще ми стане ясно, защо нѣкои се убиватъ отъ любовъ, други умиратъ за свобода, трети . . .

— Челеби!

Ангелъ подскочи отъ изненада. Викаше го жена и то отъ двора на съседа му Еминъ ага. Погледна къмъ зида и въ свѣтлината на звездитѣ различи една глава загърната въ яшмакъ. Малка ржка се повдигна и му направи знакъ да се приближи.

— Колко се бояхъ за тебе, челеби!

— За мене ли си се бояла, ханъмъ? — запита Ангелъ и се помъчи да разгледа лицето на жената. — Защо си се бояла?

— Азъ разговаряхъ днесъ съ твоята стара слугиня и видѣхъ, какъ дойде файтона. Помислихъ, че ти, челеби, си билъ вътре. . . и че . . . После не можахъ да разпитамъ, защото другитѣ жени ме следятъ. Ахъ, челеби. . .

— Коя си ти, ханъмъ? Какъ те викатъ.

— Гюлхаръ. Азъ съмъ жена на Еминъ ага . . .

— Жена на Еминъ ага?! — почти викна мжжътъ. — Обезумѣла ли си, Гюлхаръ ханъмъ, да излизашъ по това време и да разговаряшъ съ чуждъ мжжъ!

Жаната се смути за мигъ и изхлипа:

— Знамъ, знамъ, че е грѣхота! Всичко знамъ. А тъй ми бѣше мжно, че не можехъ да се сдържа. Цѣлъ день се крихъ въ вътрешната стая, да не би да се издамъ, като излѣза. А сега, като се мръкна.

— Аллахъ да ти е на помощъ!

— Говори тихо, челеби. Бояхъ се за тебе и решихъ. Надникнахъ презъ прозореца. Ти свѣтна кибритъ и разбрахъ, че не те е сполетѣла беда. Но не можахъ. . . нѣщо на сила ме накара да ти кажа. . .

— Гюлхаръ ханъмъ, Гюлхаръ ханъмъ! Опомни се! Не ставай дете! Прибери се въ кѣщи! Ако излѣзе сега мѣжа ти и те види тука, какво ще му кажешъ. . .

— Не знамъ.

— Прибери се, прибери се въ кѣщи! — безъ да мисли Ангелъ посегна и помилва отпуснатата презъ зида рѣжа. И за пръвъ пѣтъ почувствува нѣкаква необикновена трѣпка. Опита се да отдрѣпне рѣжката си, но властната трѣпка го накара да я задържи и да я стисне леко.

— Челеби, колкото се бояхъ тази сутринъ, толкова се радвамъ сега

Гласътъ ѝ треперѣше и рѣжката оставаше въ неговата.

— Защо се радвашъ, Гюлхаръ.

— Не знамъ. Не ме питай. Не мога да ти кажа. И не ме гледай, челеби!

Ангелъ почувствува леко свиване на прѣститѣ ѝ и това му подсказа голѣмата тайна.

— Свали яшмака си, Гюлхаръ. Искамъ да видя лицето, което е тѣгувало днесъ за мене. . .

— Недей. Не искамъ. И това, което правя, е лудостъ!

— Гюлхаръ!

— Недей, челеби! — жената помисли мигъ и продължи съ лекъ трепетъ, — азъ съмъ много грозна. Азъ съмъ най-старата жена на Еминъ ага.

— Лъжешъ, Гюлхаръ! Лъжешъ, защото си много добра!

Той още веднѣжъ усѣти свиване на прѣститѣ ѝ, после рѣжката леко се изскубна отъ неговата и жената изчезна въ сѣнкитѣ на градината.

Ангелъ отпустна глава. Чудно! Една туркиня да разговаря съ него посрѣдъ нощъ! Една жена на турски първенецъ. О, тя навѣрно добре го знае! Навѣрно много често го е следила презъ полуоткрехнатитѣ завески на прозорцитѣ. Чудно.

Въ сърдцето му се блѣскаха най-различни чувства.

Той никога не бѣше мислилъ за жена, а сега Богъ му я изпрати отъ небето. Изпрати му я, колкото да го развълнува и сетне си я взе! И тя е хубава! Само хубавитѣ жени

иматъ такива гласове. Нейниятъ гласъ звучеше, като пѣсень. Този гласъ още звучи въ ушитѣ му. И нарочно го излъга, че е грозна и стара, за да не копнѣе по нея и да не прави лудории. На женитѣ понѣкога имъ стига и любовта презъ пространството.

Ангелъ бавно се изкачи на язлѣка и се вгледа въ двора на съседа си. Стори му се, че една бѣла ржка се подаде презъ прозореца и му махна. Но то бѣше само мигъ.

Сетне видѣ какъ отъ срѣдъ небето се откъсна една голѣма червена звезда и полетѣ задъ Левентъ табия. Пакъ си спомни повѣрието за падащитѣ звезди и пожела да се случатъ на Гюлхаръ ханъмъ само добрини.

И други две очи видѣха падащата звезда. Тѣ бѣха свити съ злоба и желаяха съвсемъ друго за бедната Гюлхаръ.

На Номуне чифликъ

Ангелъ се събуди късно. Много бѣше сънувалъ и вече свързваше нощната си среща съ туркинята съ хубавитѣ сѣнища. Той не можеше да схване напълно живо това приключение. Една туркиня го жалила презъ деня, дошла презъ нощта да му се обади и изчезнала въ дѣнъ земя. О, не! Тя е тамъ, задъ стобора, задъ решетеститѣ прозорци, въ тъмната и душна стая на харема.

Но му остави гласа си. Той го помни. Не! Той още го чува. Ето: една жена пѣе тихо и страшно стара турска пѣсень:

Сърдцето ми е наранено отъ твоя погледъ.
Искамъ да ме гледашъ, а умирамъ отъ болка.
Защото погледа ти е сладка строва,
отъ която се умира бавно. . .
И болката е отъ това, че не мога
дълго време да пия сладката отрова.

— За мене ли пѣешъ, Гюлхаръ, — прошепна Ангелъ и самъ се уплаши отъ шепота си. Стана отъ леглото и на прѣсти приближи до прозореца. Струваше му се, че пѣе нѣкаква птичка, и че ако не пристѣпя предпазливо, ще я подплаши.

Мини довчера съсъ черния си конь.
Азъ ще погледна презъ решетката и ще те видя.
Ти нѣма да узнаешъ, че съмъ те гледала,

но азъ ще знамъ и ще бжда щастлива.
И когато заспивамъ ще мисля за коситѣ ти,
които сж по-черни отъ гривата на коня.
Мини довчера. . .

Пѣсенъта внезапно спрѣ. Ангелъ се надвеси надъ прозореца, но нищо не видѣ. Ослѣпи го само златното слънце и единъ съниливъ гугушчукъ му се изсмѣ въ лицето.

Вънъ на язлѣка го чакаше тенекиената паничка съ огъня. Влачейки чехлитѣ си, баба Нона дотърча и донесе кафето.

— Добро утро, бабо. Ти какво — вчера си вдигнала махалата на главата си, да ме оплаквашъ.

— Ами, оплаквала съмъ те, зеръ, — засрамено отвърна старицата. — Кой ти рече, че съмъ те оплаквала?

— Какъ кой? Половината Русчукъ се извървѣ да ми честити избавлението. Едни пъкъ се загрижили на кого ще си оставя имота, като не съмъ жененъ.

— Да ги взематъ ашемитѣ! — и баба Нона се опита да избѣга.

— Чакай, чакай! Нѣма да те пустна току тъй. Съдай и разпрвѣй.

Баба Нона седна на края на единъ столъ, скръсти ржце, като девойка предъ сватове и зачака въпроси. Ангелъ мълчеше и гледаше полунамръщенъ, полузасмѣнъ.

— Е, питай де!

— Колко жени има Еминъ ага?

— Какво? — подскочи старицата, като ожилена.

— Питамъ те, колко жени има Еминъ ага. Нашиятъ съседъ Еминъ ага. . .

— Лехъ мале! — плесна ржце старицата. — Вижъ ти за какво седналъ да ме разпитва. Защо ти сж потрѣбвали на Еминъ ага женитѣ?

— А, бе ти чу ли какво те питамъ? Колко жени има човѣкътъ?

Баба Нона не на шега се изплаши. За пръвъ пжтъ Ангелъ да я разпитва за жени и то не за моми, дето му сж прилика, ами за ханъмитѣ отъ бейския харемъ.

— Чу ли? — повтори въпроса си Ангелъ. — Казвай, или вече нѣма да ме видишъ!

— Четири, — сепнато отговори баба Нона.

— Добре! Има четири жени човѣкътъ. Ти виждала ли си ги? Познавашъ ли ги?

— Виждала съмъ ги и ги познавамъ. Добри ханъми сж. Сегисъ-тогисъ презъ стобора приказваме, сегисъ-тогисъ на кафе ме викатъ у тѣхъ. Човѣщина иматъ.

— И това добре! Кажы сега, най-старата на колко е години?

Баба Нона се прекръсти.

— Не се кръсти, като говоришъ за турци и ханъми, ами кажи какво те питамъ!

— Най-старата може да е, като майка ти.

— Излъга ме, — промълви Ангелъ и се усмихна.

— Не съмъ те излъгала, бре майка. Тѣй си е. Нериде ханъмъ . . .

— Нериде ли се вика? Ами има ли баятъ жена, да се вика Гюлхаръ?

Старицата го изгледа изумена:

— Брей, непрокопсанико, ти за това ли ме разпитвашъ? За Гюлхаръ ли ти била думата? Отъ кжде си я видѣлъ, а? Отъ кжде си и научилъ името, а?

— Чакай, чакай, — нетърпеливо я прекъсна Ангелъ. — Ти ли мене ще разпитвашъ, или азъ тебе? Най-напредъ ми кажи млада и хубава ли е?

— Млада е, хубава е, — гнѣвно настояваше баба Нона, — ама си е на бая жена и хичъ да не съмъ те чула дума да отваряшъ за нея!

Гнѣвътъ ѝ трая само мигъ. Тя се вгледа въ любимеца си съ неженъ погледъ и съвсемъ кротко, съвсемъ ласкаво добави:

— Толкова ли ти е ума, бре майка, ами че ако заглеждашъ на бая жената, нали утре ще ти изгори и кжцата и имота? Ханъма е! Не е шега . . . Па и на мъжа ѝ си приятель. Утре, не дай си Боже, да се случи нѣщо, на тѣхната порта ще похлопашъ!

Ангелъ не я чуваше. Той съ усмивка поклащаше глава и повтаряше полугласно:

— Гюл-харъ! Гюл-харъ!

— Ухъ! — устреми го съ ржка старицата и търчишкомъ се спусна по стълбата надоду. Когато стигна най-долното стѣпало, предъ портата изтрополя файтонъ.

Едно заптие отвори вратата и даде пѣтъ на валията.

А, — възкликна Ангелъ и се спушна да посрещне госта си.

Изисканъ и благороденъ, облеченъ въ безупречни европейски дрехи, съ тънка сребърна сабя на кръста, Мит-

хадъ наистина заслужаваше почитъ и внушаваше довѣрие. Съ ласкава усмивка той се обърна къмъ малко забъркания домакинъ :

— Нѣма да се изкачвамъ горе, Ангелъ челеби. Дойдохъ да те каня на една разходка. Отивамъ на Номуне чифликъ, та искахъ да имамъ другаръ.

И като стисна ржката на младия мжжъ добави :

— И то добъръ другаръ, вѣренъ другаръ.

— Благодаря, паша ефенди. За мигъ съмъ готовъ.

На края на града, задъ циганската махала и мѣстото кждето се изхвърля градската смѣтъ се намираха гробищата, въ които погребваха затворниците, просеците, уличните жени и царските душмани. Повечето отъ кръстовете на тѣзи гробища бѣха безъ надписъ — само две напречно заковани дѣски. Но тукъ-таме се бѣлѣеха хубави камени паметници и всички имаха единъ и сжщъ надписъ : най-отгоре името, а сетне четири величави думи : „умрѣлъ за отеческа слобода“.

Така казваше баба Тонка Тиховица на Станчо каменаря отъ Красенъ :

— Пиши, баби, — „умрѣлъ за отеческа слобода“, та утре, като отраснатъ младитѣ да знаятъ, какви хора лежатъ подъ камънитѣ.

И Станчо пишеше. Избираше най-хубавитѣ си кръстове за гробоветѣ на царскитѣ душмани, изписваше думитѣ и въ тъмно донасяше паметниците въ гробищата. На сутринята баба Тонка ги слагаше, кждето трѣбва.

И тази сутринъ Станчо получи нареждане да напише камененъ кръстъ съ две имена. Той избра най-високия и най-бѣлъ кръстъ и заработи мжжки. А когато слънцето отскочи две копрали, изтри потното си лице, наложи калпака и отиде да види, кжде ще погребатъ новитѣ народни хора.

Носачитѣ бѣха вдигнали вече мъртавецитѣ отъ военната болница и той ги догони почти на край града. И когато ги догони, остана изуменъ.

Никога не бѣше виждалъ такъво погребение на бунтовници. До сега всички обесени или убити биваха погребвани скришомъ, безъ хора и безъ попъ. Попътъ отиваше само на гробищата, прочиташе една кжса молитва, като непрекъснато се озърташе на страни, да види дали нѣма да го замѣрятъ отъ нѣкжде съ камъкъ. А следъ смъртниците вѣрвѣше само единъ човѣкъ : баба Тонка. Нея не я закачаха

нито заптиетата, нито шпионитѣ, нито циганитѣ. Смѣтаха я ту за магьосница, ту за смахната и се пазеха отъ погледа ѝ дори. Другъ никой не смѣеше да се доближи до обѣсенъ човѣкъ, а тя отиваше въ болницата, изкжпваше тѣлото, обличаше го, покриваше го съ саванъ и се грижеше за погребението му, безъ да ѝ трепне окоето. Случи се веднѣжъ обесиха едно русчуклийче. Набедиха го, че затрилъ разградския къръ-ага. Рождената му майка не посмѣ да се загрижи за трупа на чедото си, а баба Тонка ходи, измоли го отъ пашата и го погребя. И едничка тя съпроводи носилката му до гробищата.

Сега бѣше друго и затова Станчо се изуми. Дветѣ носилки бѣха отрупани съ цвѣтя. Предъ носилкитѣ вървѣха попъ Иванъ Койманджата и още десетина млади мжже, които пѣеха „Святий Боже“. Кадилницата въ ржката на попъ Ивана непрекъснато димѣше, защото все се намираше нѣкой набоженъ човѣкъ да пустне въ нея зрънце тимиянъ.

Но другото бѣше още по-изумително. Следъ носилкитѣ вървѣха въ редъ и чинно стотици хора. Такъво нѣщо никога не бѣше се случвало.

Всѣкакви хора имаше на това погребение: наредъ съ нѣкой бакърджия, тикналъ края на престилката си въ пояса, вървѣше младъ, алафранга облеченъ, търговецъ. Задъ тѣхъ, до младо засукано даскалче стѣпяше тежко задебѣлъ земедѣлецъ отъ Мечка махала. И все така. А въ очитѣ на тѣзи изпращачи стоеха заковани скръбъта, ненавистъта и жаждата за мѣсть.

Най-напредъ, съвсемъ до носилкитѣ вървѣха баба Тонка и дѣдо Рахамимъ. Станчо се изравни съ тѣхъ и тихо пошегна на ухото на старицата:

— Бабо Тонке, ти си събрала града да изпроводи тѣзи народни закрилници. Ами читацитѣ?

— Върви и не приказвай! Валийско тескере имамъ въ джеба си. Не се бой.

Наистина, тя имаше валийско тескере за това погребение. Разбира се то гласѣше, че „приносителката Тонка Тиховица Обретенова има право да се загрижи за двамата убити бунтовници“. И само толкова.

Но турцитѣ благоговѣяха предъ всѣка книга съ печатъ. А още повече, когато подъ печата лежеше подписа на Митхадъ.

Веднага щомъ баба Тонка се яви съ този документъ предъ управителя на болницата, той распореди да я отве-

дать въ бараката, кждето бѣха захвърлени тѣлата на убититѣ и заповѣда никой да не ѝ пречи за погребението.

Следъ като чу тази заповѣдъ старицата почувствува ржцетѣ си отвързани за по-голѣмо дѣло. Тя обходи цѣлата чаршия, отъ дюкянъ на дюкянъ показва валийското разрешение и покани всички да изпроводятъ двамата „праведници“.

За първи пжть такива покойници бѣха отведени въ черква и опяти, както подобава. Отъ тамъ до гробищата изпращачитѣ се удвоиха. А когато стигнаха до циганската махала, десетина заптиета излѣзоха да пазятъ погребалната върволица отъ възможни разправи съ циганитѣ.

Цѣлото вчерашно зловещо тържество на победителитѣ, сега се проваляваше отъ тихия протестъ на робитѣ.

Тъкмо когато погребението бѣ тръгнало по тѣсния пжть къмъ гробищата, достигна го файтона на валията.

Ангелъ свали феса си, а Митхадъ изви глава.

— Кого погребватъ?

Митхадъ бѣ сбърчилъ вежди. Той не отговори на въпроса, а съ турска набожностъ благослови:

— Аллахъ да ги всели въ рая.

И Ангелъ разбра.

Той се поизправи въ файтона и се извърна да разгледа изпращачитѣ.

— Колко много святъ се е събралъ!

— Много, — отвърна неохотно валията.

— И чудно... — не доизрече Ангелъ.

— Какво е чудно?

— На тебе се чудя, Митхадъ ага. Вчера самъ ти си искалъ отъ капитана на парахода да ти предаде тия двама хора, а днеска молишъ Бога да ги всели въ рая. Това не мога да го разбера.

— Менъ никой не може да ме разбере, както трѣбва, — тжжно поклати глава Митхадъ. — Никой. Дори и първитѣ ми помощници. А трѣбва да работя съ тѣхъ. Трѣбва да ги ржководя.

— Защо тогава не си подберешъ други хора, Митхадъ ага?

— Не да ги подбера, Ангелъ челеби, а да ги сътворя!

Митхадъ замълча минута, а сетне се оживи и заприказва бързо, бързо:

— Знаешъ ли защо съмъ тръгналъ на разходка? Не знаешъ. Тръгнахъ за да не стоя въ валийството и да не посрещамъ този и онзи, които ще ми викатъ: „Машалла, па-

шамъ бенимъ!“ И знаешъ ли защо дойдохъ да повикамъ тебе? Защото инъкъ съ менъ щѣше да дойде Иванчо ефенди, който ми е помощникъ по служба и, когото не мога да изгоня! Затова! А знаешъ ли, какво щѣше да ми говори Иванчо презъ цѣлия пѣтъ? Щѣше да хвали моя тактъ и умение и смѣлость и всичко, което нѣмамъ, или което и да имамъ той не може да го види.

— Хм. . . , — повдигна вежди Ангелъ.

— Така е, — продължи пашата. — Да си кажа предъ тебе всичко, та да ми олекне. Да се отпустнатъ нервитѣ ми. Никой не ме разбира. Като почнешъ отъ султана и стигнешъ до последния софта въ империята, всѣки ще ти каже по нѣщо за Митхадъ паша. И като съберешъ всичко казано, ще видишъ, че азъ съмъ едно нищо. Нито българи, нито турци — никой не се опитва да ми дойде на помощъ. А азъ се мѣча да направя добрини и на еднитѣ и на другитѣ. Българитѣ ме смѣтатъ за звѣръ, дето съмъ преследвалъ хайдутитѣ изпращани отъ московски агенти. Турцитѣ ме наричатъ най-унизително. Викатъ ми домузъ-паша. Наричатъ ме свиня, защото съмъ тачилъ българитѣ, защото съмъ държалъ страна на българскитѣ съветници въ медзлича и защото съмъ направилъ желѣзница. Отъ една страна трѣбва да се боря съ напредничавитѣ българи, които ставатъ жертва на руски стремежи, а отъ друга — съ назадничавитѣ турци, които отъ фанатизъмъ и глупостъ смѣтатъ всѣка културна придобивка за „ингилишка магия“.

— Сега те разбирамъ, Митхадъ ага, разбирамъ те, — съчувствено отвърна Ангелъ.

— Не още, братко, не още. Сега може би ще започнешъ да ме разбирашъ. Направихъ желѣзница, за да могатъ европейскитѣ стоки да минаватъ отъ Дунава до Черно море по-бързо и по-евтино. Колко пари оставатъ въ Русчукъ само отъ това, дето стокитѣ се претоварватъ — стига. И знаешъ ли какво се върши покрай линията? Селянитѣ отъ Дели Ормана, отъ тука до Варна, и турци и българи, сж трѣгнали да отвиватъ винтове отъ релситѣ, за да си притягатъ колитѣ. Ако натоваря единъ вагонъ такива винтове и трѣгна отъ село на село да имъ ги раздавамъ безъ пари, нѣма да ги взематъ. Ще речатъ, че винтоветѣ сж „магьосани“ и че ще имъ се развалатъ колитѣ. А като е за проклетия — правятъ го. Оня денъ пѣтническиятъ влакъ е закѣснѣлъ съ три часа, защото е трѣбвало да се поправя линията. Други пѣкъ стоварилъ пакъ на линията една кола съ камъни.

Искалъ да спрѣла машината, та да я разгледалъ. Кадънитѣ отъ Разградъ до Провадия вързватъ на децата си муски, за да не ги хваща страхъ отъ „ингилишкия биволъ“. При това невежество, ти, на мое мѣсто, какво би направилъ ?

— Наистина, ага. Тежка е работата ти !

— Кажи ми, какво би направилъ ти, съ тия, дето отвиватъ винтоветѣ и съ този, дето стоваря камъни на линията ? Ти какъ би го присждилъ ?

— Може би. . . — подвуми се Ангелъ, — ако се отворятъ училища. . . Не ! Не за децата ! За възрастнитѣ да се отворятъ училища. Може би тогава ще се научатъ. . .

— Не върви, Ангелъ челеби, не става съ учение. Като отвори таквѣ училище, нѣма да идватъ да се учатъ. А трѣбва да гонимъ Европа, като на варварска страна. Европейцитѣ сж ни надпреварили съ вѣкове. Ние сега съ часове трѣбва да ги гонимъ. За децата правя училища, а съ възрастнитѣ постъпвамъ друго яче. Накарахъ да обесятъ двама отъ тия, които сж вадили винтове. А оня, дето изсипалъ камънитѣ, за да разгледа машината, накарахъ го да занесе десетъ кола камъни за новия мостъ, който се прави по линията.

— Соломоновска присжда, — засмѣ се Ангелъ.

— Може и да не е съвсемъ справедлива, но е необходима. Други случай да ти кажа: презъ цѣло Герлово, презъ цѣлия Тузлукъ нѣма пжтъ. Като се разкаля на есень, селянитѣ не могатъ да отидатъ до воденицитѣ да си смелятъ брашно. Решихме въ медзлича, казвамъ за валийския медзличъ, да имъ направимъ пжтъ. Викамъ германски инженери, изпращамъ ги да размѣрятъ мѣстото и да започнатъ работата. И какво се случва: близо до Ески-Джумая пжтя ми навалъ презъ гробища — отъ едната страна българскитѣ, отъ друга — турскитѣ. Излѣзли българитѣ отъ селото и помолили инженеритѣ да изкопаятъ коститѣ на мъртавецитѣ, надъ чиитѣ гробове ще мине пжтя. Разрешили имъ. Излѣзли и турцитѣ. И вмѣсто да направятъ и тѣ, както българитѣ, вдигнали тояги и съ бой прогонили инженеритѣ. Какво трѣбваше да направя ? Отидохъ тамъ и на мѣстото заповѣдахъ да обѣсятъ двама дърти дервиши, които повлияли на цѣлото турско население. Затова съмъ „гяуръ паша“, затова съмъ „домузъ паша“ !

Митхадъ замълча и нервно превъртѣ броеницата си. Бръчката между веждитѣ му бѣше станала още по-дълбока.

Пжтьтъ криволичеше между високитѣ царевични ниви,

изъ кафевитѣ стърнища подвикваха пътпѣдъци, два щъркела тежко газяха изъ едно мочурище, а високо въ синевата се рѣеше чучулига.

Вече приближаваха Номуне чифликъ. Вsrѣдъ тежката зеленина на гората червенитѣ покриви на чифлишкитѣ сгради приличаха на горски ягоди. Но Митхадъ не виждаше тази прилика. Той още мислѣше за своитѣ усилия да надвие невежеството и да изравни разликата между аги и рай.

— Знаешъ ли, Ангелъ челеби, съ колко трудъ създадохъ този чифликъ? Никой не искаше да ме разбере. Отнесохъ въпроса до Цариградъ. И отъ тамъ ми отговориха, че съмъ билъ мечтателъ. Тогава почнахъ съ свои срѣдства. Закупихъ земя, повикахъ аграноми отъ Европа, започнахъ работа. Да ти призная, макаръ че ми е мжно, защото съмъ турчинъ, но българитѣ по-скоро оцениха дѣлото ми. Почти всички българи отъ околнитѣ села вече си отвъдиха потомство отъ чифлишкитѣ жребци и бикове. Повечето отъ тѣхъ ходятъ да взематъ семена отъ чифлишкитѣ, за да си подобряватъ нивитѣ. Двама българи си купиха вече германски плугове. И какво става? Турцитѣ вмѣсто да се поучатъ и да последватъ примѣра имъ, проклинатъ ги и разправятъ. че Митхадъ се грижи повече за гяуритѣ. Е, чудишъ ли ми се още, Ангелъ челеби?

— Не, не ти се чуда, Митхадъ ага. И те разбирамъ. Едно не ми е ясно: защо не кажешъ всичко това на своитѣ помощници? Може би и тѣ ще те разбератъ...

— Не, Не могатъ! И тѣ сж синове на онези дервиши, които обесихъ въ Ески Джумайско. Вчера заповѣдахъ да пренесатъ тѣлата на убититѣ бунтовници въ военната болница. Единъ юзбашия си позволилъ да направи отъ тази тжжна история, нѣкакво диво тържество. Късно научихъ за това и не можахъ да го намѣря на мѣстото, та да го бия съ камшика си предъ всички. Когато го запитахъ, защо е постъпилъ тѣй, отговори ми, че така разбралъ заповѣдта. Снощи дадохъ разрешение на една старица да погребее мъртвитѣ. Ето: моитѣ помощници разрешили да се направи народно погребение, за което ще пишатъ утре всички влашки вестници. А отъ тамъ до Русия и Австрия не е далечъ. Ако отида да запитамъ, кой е разрешилъ да бждатъ погребани така бунтовницитѣ, пакъ ще ми отговорятъ, че така сж разбрали заповѣдта. А пкъ за другото... за това дето казахъ, Аллахъ да упокои тѣзи нещастници, направихъ го защото... защото сж юнаци и, защото, ако има десетъ хи-

ляди такива, като тѣхъ, султанътъ сигурно ще разбере, че въ България не трѣбва да се издигатъ бесилки и строятъ затвори, а да се откриватъ училища и болници.

Ангелъ почти ахна отъ изненада. Съ една дума само валията му бѣше обяснилъ мъчния въпросъ, надъ, който той се бѣ блѣскалъ презъ нощъта. Стана му ясно, защо умиратъ хората за свобода, защо изпраща дѣдо Рахамимъ пари въ Влашко и защо баба Тонка погребва жертвитѣ на властѣта.

А сякашъ и самъ Митхадъ се бѣ изплашилъ отъ думитѣ си, защото побърза да добави:

— Разбира се, не е този пжтътъ за борба. И азъ, като валия и като турчинъ, ще се боря противъ смутителитѣ, но . . . тѣзи двамата бѣха храбри мъже.

Ангелъ не го слушаше. Той трѣпнѣше отъ радостъ, като ученикъ, който е разрешилъ мъчна задача.

Привечеръ, когато се завърна въ къщи, Ангелъ пакъ чу пѣсенъта на Гюлхаръ ханъмъ:

Мини довчера съсъ черния си конь.

Не спирай предъ вратата! Отмини, като нощъта,
която отминава бързо въ мечтания за тебе.

Не спирай предъ вратата! Отмини, като деньтъ,
изпълненъ съсъ копнежа ми за тебе.

Не спирай предъ вратата! Само пжтемъ
ржка прости надъ цвѣналия гюль
и откъсни най-хубавия цвѣтъ.

Пѣсенъта звѣнтѣше нѣжна и ласкава и Ангелъ би стоялъ часове да я слуша, ако единъ сопнатъ гласъ не бѣше го извадилъ изъ мечтитѣ.

— Хайде, бре заплесъ! Цѣлъ день ли ще те чакамъ?

Отъ язлъка го гледаше засмѣното лице на баба Тонка. Старицата клатѣше глава и му се заканваше:

— Какво си се заплесналъ по пѣсенъта, а? За тебе ли мислишъ, че я пѣятъ?

Ангелъ добре знаеше за кого е пѣсенъта, но вмѣсто да отговори, започна да се кръсти и оплаква:

— Оле, Боже, две баби! Не ми стигаше една, че сега още една да ми зачерня днитѣ.

— Хайде, хайде! Добре че сме баби, а то инкъкъ ти щѣше да зачернишъ нашитѣ дни. Ела, ела да ти кажа нѣщо, че бързамъ.

Ангелъ бързо се изкачи на язълъка. Баба Нона вдигна купата съ гюлово сладко и влѣзе въ стаята.

— Е, кажи сега, какво те е довело?

— Изпрати ме дѣдо Рахамимъ.

— Той ли?

— Той. Вчера сутринята билъ при тебе и те молилъ за нѣщо-си. Ако не си го свършилъ, рече да оставишъ на мене да го свърша.

— Ами ти какъ ще го свършишъ, бабо Тонке?

— А бре, какво съмъ земала да ти приказвамъ тайничката. И ти знаешъ толкова, колкото знамъ и азъ. Вчера дѣдо Рахамимъ ти далъ двайсетъ жълтици да ги пратишъ въ Влашко. Прати ли ги?

— Не съмъ, защото моятъ човѣкъ ще замине едва следъ три дни. Така ми се промѣни работата.

— Тогава дай паритѣ на мене, за да ги пратя довечера.

— Съ кого ще ги пратишъ?

— Какъ съ кого, — почуди се баба Тонка. — Съ гавазитѣ на валията! Какво си седналъ да ме разпитвашъ, бре? Ще ги изпратя съ когото намѣря.

И като се наведе по близо до него каза тихо:

— Довечера ще мине една лодка съ вѣрни хора. На тѣхъ ще ги дамъ.

— Добре. Разпитвамъ те, защото самъ азъ искамъ да съмъ сигуренъ, че паритѣ ще стигнатъ до тамъ, за кждето сж. И после: паритѣ не сж двайсетъ жълтици, а четирийсетъ.

— Хмъ. . . , — зачуди се баба Тонка. — Той ми каза два . . .

Сетне се опомни и пригна:

— Тѣй, тѣй, Ангелчо! Тѣй, майка! Четирийсетъ сж, четирийсетъ! Господъ, да не те убие дано, дето ме забърка.

Ангелъ влѣзе за малко въ стаята си. После подаде на баба Тонка едно вързопче, изпрати я до пѣтната врата и пожела:

— Кажи на момчетата да имъ е на добъръ часъ!

Пълни дни съ нищо

И по преди Ангелъ Хаджиолу не обичаше да ходи изъ града, но следъ необикновената му среща съ Гюлхаръ ханъмъ съвсемъ престана да излиза.

Още отъ рано сутринъ седѣше на язлѣка, ограждаше се съ книги и четѣше. Или му се струваше, че чете. Повече се заслушваше за пѣснитѣ на Гюлхаръ ханъмъ, повече се заглеждаше въ трепета на завеситѣ по прозорцитѣ на съседната кѣща, повече мечтаеше съ затворени очи. Той знаеше, че е следенъ съ обичъ, и това ласкаеше самолюбието му. И още: ако Ангелъ не бѣше на двацетъ и осемъ години и ако Гюлхаръ ханъмъ не бѣше жена на миралай Еминъ ага, той навѣрно щѣше да признае, поне предъ себе си, че е влюбенъ. Той бѣше отъ онѣзи мжже, които дълго пазятъ сърдцата си запечатени, а после ги отварятъ предъ една сѣнка, или дума, или въздишка.

Ангелъ бѣше отворилъ сърдцето си предъ сѣнката на Гюлхаръ ханъмъ, ала всичко това му се виждаше тъй странно, че той не смѣеше да го признае. Ако тази жена бѣше българка, той щѣше да я види и тогава всичко би било обикновено. А така, тайната около бѣлия яшмакъ правѣше любовта му по-дълбока, по-приказна, по-опасна

Искаше му се да разпита баба Нона за Гюлхаръ и не смѣеше. Единъ пѣтъ я попита на колко е години Гюлхаръ, какви сж очитѣ ѝ, ниска ли е, или висока. Задаваше въпроситѣ си на смѣхъ, но старицата, колкото и да се плашеше, да не го огорчи, избѣга по стѣлбитѣ, като отъ вампиръ. И когато Ангелъ отиде да я види въ килерчето ѝ да ѝ каже да не му се сърди, намѣри я колѣничила предъ малкия иконастъ да се моли.

Той се смѣ отъ все сърдце на молитвитѣ ѝ, но се замисли. И мисълта му бѣше тежка. Ако не бѣха пѣснитѣ отъ сжседния дворъ, той никога не би се разтушилъ.

Съ тѣзи пѣсни днитѣ му бѣха пълни.

Той ги очакваше цѣла нощъ и цѣлъ день. Защото Гюлхаръ пѣеше, като славеитѣ: сутринъ и привечеръ.

Въ началото на септемврий баба Тонка се вмъкна неочаквано въ Ангеловия дворъ и безъ да чака покана отъ нѣкого се изкачи на язлѣка.

Ангелъ четѣше и едва повдигна очи да я погледне.

— Ангеле, я вижъ какъвъ армаганъ съмъ ти донесла! Юнашки армаганъ. Заслужи си го, чапкънино проклети!

— На менъ ли си донесла армаганъ, бабо Тонке? Я дай да видя!

Старицата измъкна изъ дълбокитѣ дипли на сукмана си една синя книжка и му я подаде.

— На, чети да видишъ, какво ти пишатъ народнитѣ хора. Прочети и се озъртай на четири. Че знаешъ ли: за такава книжка се отива на бесилка. Азъ колкото такива книжки съмъ получавала, турцитѣ да ме знаятъ, ще ме изкаратъ на край града да се учатъ по мене низамитѣ на стрелба...

Ангелъ не слушаше брѣтвежитѣ на сладкодумната баба. Той четѣше писаното по синята книжка и сърдцето му се свиваше отъ нѣщо необяснимо. Не го бѣше страхъ, че държеше въ ржцетѣ си своята смъртна присжда. Този сърдеченъ трепетъ по-скоро означаваше една тиха радостъ, че е направилъ нѣщо добро, че и той е подействувалъ да станатъ народнитѣ хора повече, та да могатъ да сплашатъ султана и да покриятъ България съ училища. Нали така му бѣше казалъ Митхадъ? А Митхадъ никога не говорѣше празни приказки.

— Тази книжка я задръжъ у себе си, та нѣкой день да я прочетешъ на дѣдо Рахамимъ. И той кѣоравъ, като мене. Знае да чете само по еврейски и караманлийски. Казахъ му, че се е получила такава книга, ама нали не може старецътъ да я занесе на Иванчо Чорапчиевъ и да му рече: Я, чоджумъ, вижъ, какво пише вътре?

Ангелъ за трети пжть четѣше писмото:

„Достопочтени господа господа Рахамимъ — търговецъ и Ангелъ Хаджиолу — рентие; въ Русчукъ.

Приехме отъ наши довѣрени хора изпратений отъ васъ скжпоцененъ даръ за народното дѣло: отъ първий — двайсететъ и отъ вторий — двайсетъ, та всичко четирийсетъ отомански лири — злато. Сърдечно благодарни, ние ви поздравляваме и ви молими да ни приемете за добри приятели и ваши доброжелатели.

За всички народни бунтовници

Любенъ Каравеловъ

— Толкозъ много ли пише, ба, че още не можешъ да го прочетешъ? — запита неуморната баба Тонка.

— Така — отговори на себе си Ангелъ и се обърна

къмъ гостенката си, — благодаря ти, бабо Тонке, за армангана. Благодаря ти отъ сърдце. Когато минаватъ пакъ вѣрни хора въ Влашко, кажи ми. Мога и азъ да помогна съ нѣщо.

— Можешъ, ами какъ! Всѣки може да помогне. И трѣбва да помогне!

— Сега върви отатъкъ при баба Нона.

Той бѣше чулъ гласа на Гюлхаръ да почва нова пѣсенъ, изпълнена съ страсть и копнежъ. Затова искаше да остане самъ. Искаше да има две радости: и любимия гласъ и писмото на Каравеловъ. Но и на дветѣ радости искаше да се радва самъ.

Баба Тонка стана.

— Не! Чакай! — спрѣ я Ангелъ, като се уплаши да не би стѣпкитѣ ѝ да развалятъ пѣсенъта. — Седни и мълчи, почакай малко!

Но пѣсенъта този пѣтъ бѣше малка. Тя замлъкна тѣй неочаквано, както и почна. И щомъ замлъкна, баба Тонка трѣсна глава:

— Разбрахъ! Разбрахъ всичко!

— Какво си разбрала? — стрелна я Ангелъ.

— Разбрахъ, че се заплесвашъ по оная чума — на Еминъ ага ханъмата!

— Ти познавашъ ли я? — запита Ангелъ съ оживление.

— Какъ не! Има ли турски копой да не познавамъ и него и дома му. Ама чакай, за коя отъ ханъмитѣ на Еминъ ага питашъ?

— За тази... за тази, дето пѣеше...

— Хм... Да е Нериде — не е. Тя е дѣрта, като мене. Не ще е пропѣла на стари години. Да е Айша — пакъ не е, защото тя пѣкъ пелтечи...

Баба Тонка нарочно се бавѣше въ пресмѣтанията си и хитро се подсмиваше.

— Е, после, после?

— Да е Сафиде — не може, защото нея я болятъ краката. А човѣкъ, като го болятъ краката и езикътъ му се схваща. А! Чакай, чакай! Трѣбва да е Гюлхаръ!

— Гюлхаръ — повтори Ангелъ — тя е, тя. Е, кажи ми за нея. Виждала ли си я?

— Азъ ли? И тази хубава! Виждалъ съмъ я сто пѣти, хиляда пѣти!

Ангелъ сякашъ се опомни. Досрамѣ го отъ тѣй проявеното любопитство и побърза да се поправи:

— Хм... Азъ питамъ само тъй... Съседи сме, та затова!
Но думитѣ му прозвучаха изкуствени и несмѣли.

Баба Тонка подмигна съ дѣсно око и тихичко го подкачи:

— Ами що не питаешъ и за другитѣ си съседи, ба? Знаешъ ли кой живѣе ей тамъ? Къоръ Тони. Продалъ се е на Гърцитѣ за две кола слама. Трѣбвали му две коли слама да си изхрани магарето презъ зимата, та се продалъ на гърцитѣ. И се прекръстилъ: отъ къоръ Тони, станалъ киръ Тони

— Остави, остави — прекъсна я Ангелъ. — Разкажи за...

— За Гюлхаръ ли? Да ти кажа! Млада е, хубава е, има очи, като митличина сини, има устни съ пара рѣзани, ама . . .

— Какво ама?

— Отъ всички гадове, които съмъ виждала, Ангеле, знаешъ ли кой е най-хубавиятъ? Змията. Туй запомни. Кадъна е! Цѣлата ѝ кожа да одерешъ — пакъ кадъна ще си остане. Ехъ, наистина, този дъртъ гаджелинъ — Еминъ ага — я зачерни, като се ожени за нея, ала кадъната си е кадъна.

Ангелъ не я слушаше. Съветитѣ ѝ му се виждаха глупави. Та той съвсемъ не смѣташе да вземе на Еминъ ага жената! Искаше само да знае, че сѣнката, въ която бѣше влюбенъ носѣше сини очи и, че пѣснитѣ които слушаха излизаха отъ едно младо сърдце, зачернено отъ фанатизма на единъ старецъ.

Баба Тонка не каза дума повече. Тя тихичко се измъкна. Помисли да се отбие при баба Нона, поколеба се, а сетне се сети нѣщо и пакъ се върна:

— Ангеле, прощавай, ба, ама да ми дадешъ една французка книжка?

— Каква книжка?

— Французка де! Алафранга.

— Защо ти е французка книжка?

— Ще си чета вечеръ по месечина, та да минава полеко времето! Ухъ! За едно момче ми трѣбва. Учено, па нѣма книжки да чете. И пари нѣма да си купи. Сиромашко.

Ангелъ ѝ подаде на слуки една книга и я изпрати.

И когато вратата се затвори следъ нея, той стисна рѣцетѣ си до пропукване. Ехъ, щастие! Сега наистина днитѣ му сж пълни, пълни, пълни!

Навѣрно баба Тонка би казала за неговата радостъ, че е напълнилъ днитѣ си съ нищо.

Но Ангелъ бѣше мечтаелъ и се радваше на нищото.

Французката книжка на Ангелъ Хаджиолу

На брѣга на Дунава, почти надъ самата вода, седѣше единъ момъкъ. Той бѣше загърбилъ слънцето и съ дълбоко внимание четѣше нѣкаква книга.

Кжсиятъ есененъ день си отиваше, обагрень отъ кръвта на залѣза и навѣрно момъкътъ искаше да прочете една страница повече, защото нито веднѣжъ не се обърна да погледне прекраснитѣ перести облаци, оцвѣтени отъ ярко червено до тъмно мораво.

Подъ облацитѣ надничаше голѣмото Божие око. То миеше погледа си въ водитѣ на великата славянска рѣка и я заливаше съ кръвь.

Отъ що се бѣ окързавилъ Божиятъ погледъ? Дали наистина Богъ бѣ видѣлъ кръвьта на робитѣ?

— Ехъ, ехъ — свобода! — момъкътъ бѣ прочелъ тази дума въ книгата, затова се поизви и съ жадни очи загледа срещния брѣгъ на Дунава. Тамъ е Влашката земя, свободната земя, кждето може да се диша съ пълни гърди и да се пѣе изъ цѣло гърло.

Той отново се наведе надъ книгата, но четенето вече вървѣше тежко.

Накани се да трѣгне за града, ала преди да затвори книгата, две едри сѣнки се протегнаха край него.

Момъкътъ се обърна и бързо се изправи.

Предъ него стояха двама ловци, облѣчени въ богати европейски ловджийски дрехи. По възрастниятъ носѣше моравъ фесъ и очила съ тѣсни никелови рамки. Той се усмихна ласкаво на забъркания момъкъ и заговори на чистъ френски езикъ.

— Извинете, господине, че ви обезпокоихме. Азъ и приятеля ми разговаряхме тъкмо за младитѣ хора и вие дойдохте да разрешите спора ни.

— Много бихъ се радвалъ, ако мога да ви бжда полезенъ. Но трѣбва да зная спора ви, за да не би да заблудя единъ отъ двамата.

— Спорътъ е вече разрешенъ. И азъ съмъ ви благодаренъ. Дори трѣбва да ви похваля.

— Да ме похвалите ли? Защо?

— Защото моятъ приятелъ настояваше, че сегашнитѣ богати младежи предпочитатъ да стоятъ въ кафенетата, а не четатъ книги. Вие го опровергахте.

— Не съвсемъ. Защото азъ не съмъ богатъ. Дори съмъ беденъ.

— А къде сте се учили френски?

— Тука. Въ Русчукъ. Малко понаучихъ въ класното училище, а после самичкъ . . .

— Вие приказвате отлично, — съ възхищение каза помладиятъ ловецъ. — Азъ ви завиждамъ.

Момъкътъ зарумѣня, а другиятъ ловецъ поясни:

— Нали ти казва, челеби, че е училъ въ класното училище? Училъ го е Саркизъ ефенди, а той е отличенъ учителъ.

— Грѣшите, господине, — отвърна момъкътъ. — Азъ не съмъ училъ въ „Исляххане“, а въ българското класно училище.

— Вие българинъ ли сте?

— Да.

Ловецътъ се замисли. Той дълго разглежда младежа, дълго се взира въ чернитѣ му очи, а сетне съ малко потрепване въ гласа, запита:

— А защо ви е да знаете френски езикъ, когато сте българинъ и беденъ?

— Хм . . . — повдигна рамене младиятъ мжжъ. — Всѣко знание е полезно, господине.

— Разбира се. Но вие не добре схванахте въпроса ми. Ако не сте българинъ, съ знанията си по френски езикъ бихте могли да станете държавенъ чиновникъ. А ако сте богатъ, макаръ и българинъ, ще можете да пътувате въ чужбина, или да водите търговия съ европейскитѣ страни. Така трѣбваше да ме разберете.

— Азъ пакъ ви казвамъ, че всѣко знание е полезно. Стига ми, че зная френски, за да мога да говоря съ васъ. И съ колко други европейци бихъ могълъ и бихъ искалъ да говоря . . .

— Може би искате да станете журналистъ?

— Не! Не журналистъ! Това, което бихъ искалъ да кажа на европейцитѣ не може да се печата въ валийския „Дунавъ“.

— Защо?

— Защото. . . Ехъ . . . Защото всички работи у насъ вървятъ така. Навсѣкжде има по единъ подлецъ. По единъ Иванчо-ефенди.

— А отъ къде си набавяте френски книги, — запита другиятъ ловецъ, за да прекъсне опасниятъ разговоръ и за-

щото подозираше, какъвъ е този младъ мъжъ и какви сж идеитѣ му.

— Трудно, много трудно. Тази книжка ми я достави една старица. Но дали ще може да ми доставя други — не знамъ.

— Ще може, — размѣ се ловецътъ. — Като я прочетете върнете я на сжщата старица, а тя ще ви донесе нова книга.

— Господине, — изненадано каза момъкътъ. — Може би вие познавате баба . . .

Но ловецътъ му кимна любезно, хвана другаря си подъ ржка и тръгнаха нагоре по поляната за да излѣзатъ на птя.

— Вие каточели се опознахте съ тоя младежъ, Ангелъ челеби?

— Не, Митхадъ ага. Не го познавамъ, но книгата, която четѣше е моя.

— Твоя ли? — зачуди се другиятъ. — Какъ е попаднала тогава у него?

Ангелъ помисли да каже истината, но съобрази, че не бива много да навира въ очи отношенията си съ баба Тонка. Особено предъ валията. Какъвто и да е Митхадъ, той е турчинъ.

— Моята стара слугиня поиска да ѝ дамъ една френска книга. за сина на нѣкаква си нейна роднина. Сега като видѣхъ книгата въ ржцетѣ на този момъкъ, вгледахъ се въ корицитѣ ѝ и я познахъ. Затова го закачихъ.

— Добро момче, — поклати глава Митхадъ. Самò се заловило да учи френски. И какъ добре говори.

Замисли се, а сетне настави:

— На, виждашъ ли го: отличенъ мъжъ. А ако се опитамъ да направя нѣщо за него, турцитѣ отъ цѣлия медзличъ ще ме укорятъ. И какво ще стане следъ това? Този момъкъ ще прецапа една нощъ Дунава, ще отиде въ Влашко и ще се събере съ тия, които копаятъ гробъ на империята. Нещастници! Тѣ не знаятъ, че сами ще паднатъ въ този гробъ.

Нито Митхадъ, нито Ангелъ Хаджиолу предполагаха, че тѣзи думи сж пророчески.

Кандидатът на дѣдо Рахамимъ

Първиятъ снѣгъ винаги радва хората. Може би защото подъ снѣжната покривка всичко изглежда чисто и бѣло, може би защото бѣлезнината на снѣга замѣства сивитѣ, мъгливи и дъждовни есенни дни.

Такава радостъ изпитваше сега и Ангелъ Хаджиолу.

Облѣченъ въ руска боброва шуба, съ чизми отъ шевро и астраганенъ калпакъ, съ тънко подшилено трѣстиково багунче, той вървѣше изъ чаршията веселъ и усмихнатъ.

Едри бѣли снѣжинки се въртѣха пѣргово, бързо застилаха улицитѣ, покриваха съ бѣло фесоветѣ на заптиетата, застанали, като заковани по кръстопжтищата, примрежаваха погледитѣ на минавачитѣ.

Безброй деца търчаха по улицата, събираха натрупания снѣгъ по канавкитѣ и заветливитѣ мѣста, правѣха го на топки и се гонѣха съ викове и смѣхъ. Две момченца съ сборичкаха току предъ самия Ангелъ, подхлѣзнаха се и се завъртѣха при нозетѣ му.

Ангелъ ги повдигна за раменетѣ, помилва ги по румѣнитѣ бузки и пустна въ ржцетѣ имъ по една малка паричка.

Спомни си своето детинство и му стана още по-весело. Когато бѣше малкъ, него не го пускаха да играе съ другитѣ деца по улицата. Баща му — тежъкъ чорбаджия — смѣташе, че ако синътъ му се събира съ махленскитѣ деца, ще стане развѣй прахъ и нехранимайко. Майка му пѣкъ, нѣжна и болнава жена — не пускаше чедото си на улицата, да не би, като се сборятъ децата, да го ударятъ съ камъкъ, да не би да го научатъ да се кжпе въ Дунава, да не би да се запоти и после да настине.

Тогава Ангелъ бѣше измислилъ една хитростъ. Казваше, че отива въ килерчето при баба Нона да му приказва приказки, излизаше въ задния дворъ, бързо си завъртваше нѣколко снѣжни топки и съ тѣхъ замѣрваше децата — свои връстници — презъ високия зидъ.

— Деца, — полугласно възкликна той и съ хубава завистъ загледа малкитѣ палавници, които бѣха забравили да му поблагодарятъ за грошчетата, а съ всички сили търчаха къмъ бозаджийницата на Джалилъ Арнаутина.

Ангелъ продължи разходката си. Надникна презъ замъленитѣ стѣкла въ кафенето на Петалата, кимна на нѣкакъвъ познайникъ и отмина. Бѣше се запжтилъ да намѣри

докторъ Костаки, или Саркизъ-ефенди, за да изиграе съ тѣхъ едно домино. И понеже не ги намѣри въ едното кафене, опжти се къмъ другото — „Гюль-шенъ“ — кждето се събираше цвѣта на Русчука, кждето дори валията се застояваше часъ-два, за да поговори съ първенцитѣ, да сподѣли нѣкои мисли по политиката, или да поиграе шахъ-матъ съ моавина си Драганъ Цанковъ.

Въ кафене „Гюль шенъ“ броеветѣ на вестникъ „Дунавъ“ пристигаха още мокри отъ печатарското мастило и дългитѣ статии за преобразованията на Митхадъ паша, първо тамъ биваха прочитани, обмисляни и критикувани. Разбира се, новинитѣ се знаяха предварително, върху тѣхъ спираха погледъ само случайнитѣ посетители на кафенето, защото редовнитѣ ги научаваха отъ устата на самия главенъ редакторъ Иванчо Чорапчиевъ, който всѣки день прекарваше поне два часа подъ сѣнката на „Веселата Роза“.

Ангелъ Хаджиолу не обичаше Иванчо Чорапчиевъ. Той въобще не обичаше хора, които показватъ ясно зависимостъта си отъ този, или онзи голѣмецъ. А Иванчо не само показваше служебната си зависимостъ отъ Митхадъ паша, като редакторъ на валийския вестникъ, а нѣкакъ се гордѣеше съ тази зависимостъ, навираще я въ очи, носѣше я закачена, като султанско ираде, на сетрето си. Има хора, които търгуватъ съ зависимостъта си отъ нѣкои голѣмци. Тази търговия, колкото и да е непорядъчна, все пакъ е доходна за търговцитѣ си. Съ своята зависимостъ, тѣ ставатъ независими отъ обществото на мѣнчикитѣ люде. За тѣхъ това плебийско общество е само източникъ на доходи. Тъкмо отъ този видъ хора бѣше Иванчо Чорапчиевъ и тъкмо затова не го обичаше Ангелъ Хаджиолу.

Случваше се въ едно отъ дветѣ кафенета да дотърчи Иванчо съ разбърканъ пискюлъ на феса, съ запотено чело и съ тревоженъ изгледъ. Той се спираше при най-голѣмата група и, безъ да бжде запитанъ, съобщаваше:

— Бѣхъ ей сега съ валията. Дошли двама германци-инженери, та валията ги заведе на Номуне чифликъ.

И когато нѣкой отъ присѣжтствуващитѣ повдигнеше въпросително очи, Иванчо съобщаваше съ изключителна тържественостъ:

— Две нови машини измайсторили нѣмцитѣ и пашата иска да ги купи за чифлика.

При единъ такъвъ случай, Ангелъ, който играеше домино съ докторъ Костаки, не се стърпѣ.

— Ами защо не те вземаха и тебе, Иванчо-челеби? — запита той безъ да го погледне и внимателно подреди камънитѣ си. — Нѣмаше ли мѣсто въ файтона?

Докторъ Костаки не разбра отначало язвителността на Ангеловитѣ думи, ами ги подсили:

— Че да бѣше седналъ на капрата.

Иванчо изгледа и двамата съ погледъ на оскърбена невинность. Но за него този погледъ означаваше: пазете се!

Отъ тогава той не влизаше въ кафене, ако видѣше, че вжтре е Ангелъ.

Ангелъ никога не подценяваше силитѣ на противницитѣ си, доколкото имаше такива. Той не подценяваше силитѣ и на Иванчо, но гледаше на неговото озлобление съ повече насмѣшка и веселостъ.

И тъкмо днесъ, когато бѣлиятъ снѣгъ и безъ това го изпълняше съ необикновенна радостъ, когато му се щѣше да запѣе детскитѣ пѣснички, съ които го забавляваше нѣкога баба Нона и самъ да потича съ палавитѣ деца, Иванчо се зададе на среща му тежъкъ и внушителенъ.

Презъ гжстата мрежа на падацитѣ снѣжинки той не забеляза отначало Ангела, а когато го видѣ, бѣше вече много близко, за да мине на срещната страна на улицата.

— Какво ли ще стане, — помисли си Ангелъ, — ако се наведе, събера една топка и я хвърля върху Иванча? Навѣрно нѣма да се разсърди. Навѣрно ще види въ това знакъ да се помиримъ.

Нѣкой леко го тупна по лакътя.

— Бай Ангеле, ела за малко въ дюкяна.

Викаше го единъ младежъ, съ орѣфани дрешки и съ моливъ на ухото, както подобаваше на търговскитѣ писари.

— Въ кой дюкянъ, юнакъ? — запита Ангелъ, защото не позна младежа.

— При дѣдо Рахамимъ, бай Ангеле. Той те видя, че минавашъ и ме проводи да те повикамъ.

— Ха! Ти на дѣдо Рахамимъ ли си писарь?

Момъкътъ не отговори, защото се бѣше свилъ въ тън-кото палто, като гладенъ врабецъ, и навѣрно не чу въпроса. Той побърза къмъ дюкяна и едва не блъсна минаващия Иванчо-ефенди.

— — — — —
Рафтоветѣ въ дюкяна на дѣдо Рахамимъ прѣщѣха отъ стока: отъ най-грубата панагюрска аба, до най-тънкия атласъ и дамаска; отъ тежкия габровския гайтанъ до австрийскитѣ

ибришими и цвѣтни английски конци, съ които девойкитѣ бродираха на гергефъ.

Две дълги зелени маси се протакаха по цѣлата дължина на дюкяна, покрай дветѣ стени съ рафтоветѣ. А задъ маситѣ стояха трима продавачи вѣоржжени съ ножици и нови никеловани аршини.

Въ дѣното бѣше контората на дѣдо Рахамимъ: една малка стаичка, направена отъ дѣски, върху които грижливо бѣше залепено евтино пѣстро платно. Стаичката бѣше тъкмо толкова голѣма, колкото да събере две маси — за дѣдо Рахамимъ и за писаря му — голѣмата германска каса за паритѣ и търговскитѣ тевтери, два стола и единъ червенъ бакъренъ мангалъ.

Отъ тавана на контората се спускаше една газена лампа, която горѣше и презъ лѣтнитѣ дни.

Дѣдо Рахамимъ посрещна госта си предъ вратата на контората:

— Добъръ вечеръ, Ангеле. Забрави си старитѣ приятели. Трѣбва по улицата да те викамъ, за да се отбиешъ при мене.

— Прощавай, дѣдо Рахамимъ. Нали знаешъ какъвъ съмъ улисанъ. . .

— Улисанъ е, Рахамимъ-ага. Какъ да не е улисанъ. Седемъ малки деца му сж на главата. Докато ги облѣче, докато ги настави — ей че се мръкна. Не го ли виждашъ? И край мене мина безъ да ме види.

Ангелъ се изви къмъ бѣбривата посетителка на дюкяна.

— О, бабо Тонке, прощавай, че не те съпикасахъ.

— Какъ ще ме съпикасашъ, ба. Такава съмъ една свита, гъкъ не казвамъ. Какъ ще ме съпикасашъ!

— Какво си купувашъ, бабо Тонке? — запита Ангелъ безъ да отговори на закачката ѝ.

— Чеизъ тъкмя, Ангеле. Може да ми излѣзе късметя втори пжтъ да се женя, та да ми е готовъ чеиза. . .

Дѣдо Рахамимъ бѣше изпратилъ писаря за кафета.

Ангелъ влѣзе въ контората, разкопча шубата си и започна да грѣе ржце на огъня.

— Е, ново-вехто, дѣдо Рахамимъ?

Старецътъ му направи нѣкакъвъ особенъ знакъ. Изглежда Ангелъ начаса разбра знака, защото запита съ явенъ интересъ:

— Кажи?

— Отдавна не си идвалъ тамъ. Всички се питаха какво е станало, че тѣ нѣма.

— Вѣрно е, че два пѣти съмъ пропусналъ, дѣдо Рахамимъ, — отговори Ангелъ. — Тѣй ми се случи.

И безъ да ще наведе очитѣ си на долу. Досрамѣ го, че не може да признае, какво му се е случило. А нѣмаше какъ да каже: „И дветѣ вечери, когато не можахъ да дойда, дѣдо Рахамимъ, не можахъ, защото времето бѣше хубаво, защото имаше звезди и защото се надѣвахъ да чуя пѣснитѣ на Гюлхаръ ханъмъ!“

— Да не би да не си доволенъ отъ насъ? — попита старецътъ. — Да не би да те е огорчилъ нѣкой отъ нашитѣ братя? Кажи открито, Ангеле.

— Да пази Господъ, дѣдо Рахамимъ! Нищо не е. Тѣй ми се случи, нали ти казвамъ!

— Тази вечеръ щѣхъ да дойда при тебе. Трѣбваше да те видя и да ти говоря. Добре, че ти мина.

Той се наведе съвсемъ близко до госта си и тихо каза:

— Единъ новъ братъ ще дойде при насъ. Азъ го предложихъ. Мой кандидатъ е. Събрахъ сведения за него — излѣзоха отъ добри по-добри. Наистина, бедно е момчето, но е учено. Разуменъ и дѣлбокъ човѣкъ.

— Какъ се казва?

— Ангелъ Кънчевъ. Твой съименикъ. . .

— Не го зная, — отговори Ангелъ. — Ала щомъ е твой кандидатъ вѣрвамъ, че е човѣкъ на мѣсто. Ти не се лъжешъ въ хората.

— Е, ще дойдешъ ли тази вечеръ?

— Тази вечеръ? — Запита Ангелъ и се замисли.

Снѣжинкитѣ продължаваха да падатъ. Наближаваше да мръкне и студътъ стана по-остъръ. Тази нощъ можеше да отиде, защото въ къщата на Еминъ-ага щѣше да бжде тихо.

— Да. Тази вечеръ ще дойда, дѣдо Рахамимъ. Непремено ще дойда.

Баба Тонка се показа на тѣсната врата и почти я затвори съ снагата си.

— Дѣдо Рахамимъ, прощай, ще кажа на Ангела нѣщо, че после пакъ си приказвайте.

— Кажи, бабо Тонке!

— Да дадешъ на дѣдо Рахамимъ десетъ гроша. Взехъ единъ топъ ингилишко хасе да направя ризи на десетина сиромаси. Той ми го даде човѣкътъ безъ пари, ама е грѣхота да губи толкова. Да му помогнешъ на загубата. Ти си

богатъ. А пъкъ това хасе го вземамъ за народно дѣло.

— Добре, бабо Тонке.

— Знаешъ ли, че твоятъ приятель — Господь да го поразил! — валията, накараля да доведатъ десетъ души свищовлии. Щѣлъ да ги сѣди за бунтъ. Ходихъ днеска въ зандана, гледамъ ги — тѣ голи, голенички. Въшки ще ги изядатъ. Чу ли? Дай и ти десетъ гроша!

— Ще дамъ, бабо. На и на тебе нѣщо да имъ помогнешъ.

Той пуствна въ ржката ѝ една едра пара и за да не ѝ даде възможность да му благодари и да го благославя, запита:

— Ами твоитѣ синове пишатъ ли отъ Влашко?

— Какъ да не пишатъ, Ангеле?! Оня день получихъ по царската поща две писма. И хиляда минца ми изпратили.

Двамата мжже разбраха шегата и тжжно се усмигнаха. Може би само за мигъ потрепнаха устнитѣ на старицата, може би само за мигъ овлажнѣха очитѣ ѝ, а после — тя стана пакъ спокойната и засмѣна „дели“ Тонка.

— Ангеле, Ангеле, отъ такива гурбетчии, като моитѣ синове, хаберъ не идва. Хаберътъ ще ми го донесе нѣкое запитие, когато ги затриятъ поганцитѣ.

И си трѣгна.

— Чудна жена, — промълви Ангелъ. — Трижди чудна майка! Юнашко сърдце!

Дѣдо Рахамимъ унесено въртѣше броеницата около палеца си.

Въ лонджата

Черна превръзка закриваше очитѣ на Ангелъ Кънчевъ. Една ржка го хвана за лакътя и го поведе. Пжтътъ му се стори безкрайно дълъгъ.

После спрѣха предъ една врата, отъ която идваше неясенъ шумъ. Нѣколко гласа произнасяха нѣкакви слова тихо, таинствено, съ молитвена еднозвучность.

Той се опита да напрегне слуха си, за да долови поне една дума, но изведнажъ се сепна. Нѣкой силно започна да удря вратата. И после:

— Кой идва?

— Единъ непосветенъ, който иска да стане франкъ масонъ.

— Какъ се осмѣлява да наруши нашето спокойствие и така дръзко да иска да се вмъкне въ срѣдата ни?

Ангелъ почувствува, че бледнѣе. Искаше му се да каже нѣщо, но не знаеше дали трѣбва да говори.

— Той е изпитанъ и провѣренъ — отговори човѣкътъ, който го водѣше.

— Кой го е изпитвалъ и провѣрявалъ?

— Само добри и ревностни франкъ масони.

— Щомъ е така, нека си каже името.

— Той се казва Ангелъ Кънчевъ, — пакъ отговори водачтъ.

— Влѣзте.

Стаята въ която влѣзоха бѣше приятно затоплена.

Ангелъ усѣщаше че около него има много хора, но тѣ пазеха такъва тишина, та дори и ударитѣ на кръвта въ слѣпитѣ му очи му се струваха необикновено силни и шумни.

И въ тази тишина се разнесе единъ спокоенъ, но студень и строгъ гласъ:

— Господине, какво ви е накарало да дойдете при насъ?

— Азъ четохъ,—започна Ангелъ и самъ не позна гласа си, — че франкъ масонитѣ сж хора, които ратуватъ за човѣщина, истина и правда. Затова поискахъ да дойда при васъ. Искамъ и азъ да приложамъ усилията си и да се боря за тѣзи добродѣтели.

— Какъ разбирате вие човѣщината? — запита пакъ студениятъ гласъ.

— Да живѣятъ всички хора въ доволство и свобода. Моята родина е въ робство и азъ най-добре зная робската участъ. Моитѣ родители сж бедни, затова и несгодитѣ познавамъ. А научихъ, че тъкмо вие се борите противъ робията и несгодитѣ, които измжчватъ повечето отъ хората на земята.

Стори му се, че нѣкой шушнѣше тихо. После пакъ настана предишната глуха тишина. И отново проеча гласътъ:

— Какъ разбирате вие борбата противъ робията?

— Всѣкакъ! — кратко отвърна Ангелъ.

— Пояснете! — заповѣда гласътъ.

— Никжде освенъ въ България нѣма робство. Само нашиятъ народъ е робъ на единъ кръвожаденъ и некултуренъ тиранинъ, който граби, безчести и убива. Не искамъ да кажа за турския народъ. Тиранинъ еднакво измжчва и

турци и българи. Може би вторитъ само малко повече. Но мжката е еднаква. Този тиранинъ е правителството на кър-
вавия султанъ Абдулъ Азисъ. Който иска да се бори про-
тивъ робията въ България — трѣбва да се бори противъ пра-
вителството. Питайте ме: какъ? Съ всички срѣдства! Съ перо
и мечъ, съ слово и куршумъ!

Ангелъ се бѣше увлѣкълъ въ своитѣ мечти и забрави,
че е въ нѣкакво общество. Черната превръзка на очитѣ го
караше да вѣрва, че е самъ и, че говори на сърдцето си.

Ала когато млъкна ясно долови шепота на нѣколко
гласа. Нѣкой плесна съ ржка и проговори:

— Ясно е, че този човѣкъ не идва между насъ съ добри
мисли. Той навѣрно не знае, че за такива думи се отива въ
Диаръ Бекиръ и на бесилка . . .

— Замълчете—отново се издигна строгиятъ гласъ, кой-
то задаваше въпроситѣ на Ангелъ Кънчевъ. — Всички, които
сж поискали да дойдатъ при насъ, сж правили това, защото
сж имали добри мисли. Само че всѣки идва да търси лѣкъ
за своята рана.

— Господине, — обърна се гласътъ къмъ Ангела. —
Готови ли сте де положите франкмасонска клетва?

— Готовъ съмъ!

— Готови ли сте да приемете изпитанията, които ще
ви предложимъ, за да ви приемемъ въ своята срѣда?

— Готовъ съмъ!

— Готови ли сте да се подчинявате на правилата, кои-
то ржководятъ нашето общество?

— Готовъ съмъ, ако това е отъ полза за народа и ро-
дината ми.

— Тогава нека почнатъ изпитанията!

— — — — —
Ангелъ Хаджиолу слушаше гласътъ на посвещавания
и му се струваше невѣроятно познатъ. Въпроситѣ и отго-
воритѣ се даваха на френски, и това, като че ли правѣше
гласа на момъка, когото приемаха, още по-познатъ. А ко-
гато изслуша мненията му за свободата и робията, вече
бѣше убеденъ, че е срещалъ кандидата на дѣдо Рахамимъ.

Стариятъ търговецъ не знаеше френски и не разби-
раше за какви страшни нѣща се разговарятъ първомайстора
на ордена и неговия кандидатъ. И понеже първомайсторътъ
се усмихваше, дѣдо Рахамимъ предполагаше, че Ангелъ
Кънчевъ дава задоволителни отговори на въпроситѣ. Сжщо-
то предполагаша и нѣколко други членове на ложата. Но

Саркизъ-ефенди, докторъ Костаки, моавинътъ Драганъ Цанковъ и още двама-трима отъ учителитѣ на класното училище и Исляхъ хане отлично схващаха идеитѣ на новопосвещавания масонъ. И колкото ги удивляваше дързостъта на младия мжжъ, два пжти повече ги удивляваше спокойствието и държанието на първомайстора.

Самъ Ангелъ Хаджиолу не знаеше на кого да се учудва. Той се силѣше да надникне подъ черната превръзка на новопосвещавания. Искаше му се да разгледа очитѣ му и да види пакъ оня пламъкъ, който ги изпълваше на брѣга на Дунава, когато се разправяше съ него за свободата и за вестникъ „Дунавъ“. Бѣше напълно увѣренъ, че Ангелъ Кънчевъ и младежътъ съ френската книга въ ржцетѣ, съ неговата френска книга, сж единъ и сжщъ човѣкъ. Тази мисль му подсказа и още нѣщо: следъ като баба Тонка му върна книгата, той ѝ даде други книги. Навѣрно между тѣхъ е имало нѣкаква масонска брошура и това е накарало Ангелъ Кънчевъ да се заинтересува отъ масонството. А отъ тамъ на сетне, лесно бѣше да се досети. Баба Тонка винаги запознаваше дѣдо Рахамимъ съ необикновеннитѣ си приятели.

За него бѣше обяснимо, защо Ангелъ Кънчевъ искаше да влѣзе въ франкмасонска ложа. Великата ложа на Франция издигаше, като свой лозунгъ, тритѣ величави думи: равенство, братство, свобода. А тѣзи думи бѣха единственъ пжтеводителъ на напредничавата българска младежъ.

Но съвсемъ не можеше да си обясни друго нѣщо. Защо първомайсторътъ се съгласяваше да приеме всрѣдъ русчущкитѣ франкъ масони единъ толкова правовѣренъ бунтовникъ.

Тъкмо това нѣщо не можа да си обясни и Ангелъ Кънчевъ, когато се завърши церемонията и черната превръзка падна отъ очитѣ му.

Въ първия мигъ свѣтлината го заслѣпи. Той усети болезнено свиване на зеницитѣ, разтърка очитѣ си съ дланъ, а сетне, като ги отвори, едва не викна отъ почуда:

Срещу него, въ едно кресло издигнато малко по-високо върху дѣсчена подставка, седѣше първомайсторътъ на ложата въ Русчукъ. И този човѣкъ бѣше валията — Ахмедъ Митхадъ паша.

— Приближете се, драгий брате! — сега гласътъ на валията звучеше ласкаво и меко. — Приближете се да видамъ първа братска цѣлувка. Вие сте вече нашъ братъ и мой дългъ е пръвъ да ви поздравя.

Ангелъ Кънчевъ изпита едно странно чувство при тази покана. Поиска му се да избѣга, защото трѣбваше да поднесе страната си на устнитѣ на най-вишия представител на правителството, противъ което искаше да се бори. А отъ друга страна усмихнатитѣ очи на Митхадъ паша му вдѣхваха и вѣра и обичъ.

И той се подчини

— Сега заемете мѣстото си и изслушайте приветственото ми слово.

Ангелъ Кънчевъ прекоси стаята и седна тамъ, кждето му посочи съ очи дѣдо Рахамимъ. Първомайсторътъ заговори тихо, спокойно и убедитѣлно:

— Драгий братко, вие дойдохте при насъ, водени отъ чувство за справедливостъ, редъ, истина и свобода. Вие вѣрвахте, че ще намѣрите между насъ съдействие, за да постигнете добритѣ си цели. И тъкмо когато вѣрвахте, че сте постигнали това, вие застанахте предъ лицето на страшния и умразенъ валия. Вие дойдохте да се борите противъ правителството на кървавия Абдулъ Азисъ, а изповѣдахте това си намѣрение предъ неговия прѣкъ представителъ. И сега сте озадаченъ, смутенъ и забърканъ. Успокойте се. Тукъ не е валията. Тука е вашиятъ братъ Митхадъ. На него, както и на рождения си братъ, можете да кажете всичко и можете да разчитате на всичката му подкрепа.

— Сега, вашиятъ по старъ братъ Митхадъ ще отговори на болкитѣ, които сж ви накарали да дойдете тука за да дирите лѣкъ. За да се борите успѣшно съ нѣкого трѣбва бездруго да знаете, какво е оржжието му. Инѣкъ, непременно ще загубите борбата. Оржжието на вашитѣ врагове е много силно, драги братко. Тѣ иматъ всичко. Имамъ сила и власть, пари и хора. Какво имате вие? Юнашко сърдце и хубави чувства. И за да победите, трѣбва да подпалите всички сърдца и да преродите всички чувства. А това става само съ трудъ. Трудъ и просвѣта. Трудете се и се просвѣщавайте.

По пжтя до дома си Ангелъ Хаджиолу преповтори на умъ цѣлата речъ на Митхадъ. Преповтори я нѣколко пжти. И при всѣко повторение му се струваше, че открива въ нея все по-нови и по-дѣлбоки истини.

Снѣгътъ бѣше спрѣлъ. Сивата обвивка на небето се бѣ разкъсала и презъ нейнитѣ дрипи се подаваше бледото, болнаво лице на зимната луна.

По ледения мостъ

Дунавътъ спрѣ.

Отъ Никулденъ започна да влѣче ледъ, а срещу Водици духна севернякътъ, разфуча се московскиятъ вѣтъръ, задържа леда и го скова. Сега рѣката бѣ обкована въ сребърна ризница.

Само при устието на Лома нѣмаше ледъ. Водата бѣше тъмно зелена и спокойна, почти неподвижна.

Тамъ свещеницитѣ хвърлиха кръста следъ молебена. А после всички се изкачиха на високия брѣгъ на Дунава, за да се порадватъ на ледената рѣка. Тя лежеше студена и сгърчена, като мъртва змия. И леденитѣ ѝ люспи едва блѣстѣха подъ бледитѣ лъчи на слънцето. Тукъ-таме, сякашъ голѣми и грозни рани, се чернѣеха ями на незаmrзена вода.

Облакътена на стобора баба Тонка гледаше тѣзи ями, замислена, съсрѣдоточена и тжжна.

Като скованата отъ ледъ рѣка е майчиното ѝ сърдце. И въ него има черни ями — тежки, кървави рани, които горятъ. Сега ямитѣ сж две: Ангелъ и Петъръ. А знае, че още две ще се отворятъ. Ето: Никола и Георги растатъ. И растатъ, като братята си — буйни, вироглави, свободни. И тѣ ще минатъ нѣкога отвждъ, а тя ще стои край брѣга, все тѣй облакътена, все тѣй замислена и тжжна и ще чака да ги види. Да ги види съ хайдушки дрехи. Да ги види подъ юнашки байракъ. И да ги оплаче.

— Ти сама си виновна за мжката си, — прошепна единъ гласъ дълбоко въ сърдцето ѝ. — Ти сама научи синоветѣ си на бунтъ. Ако не ги бѣше учила, щѣха да станатъ мирни търговци — обичани и зачитани отъ всички. Ти имъ отвори очитѣ да видятъ, че свободата е по-добра отъ робията. Защо се оплакашъ сега?

— Азъ не се оплаквамъ, — отговори старицата на сърдцето си. — Мене само ми е мжчно. Само ми е тжжно. Сега, поне, съмъ самичка. Никой нѣма да ми види очитѣ. Никой нѣма да ми познае мжката. Така, да си постоя, да погледамъ Дунава и да си потжгувамъ. А дето съмъ учила синоветѣ си на бунтъ — право е. Азъ ги учихъ. Отъ люлка още имъ пѣхъ юнашки пѣсни. Карахъ ги, като порастнатъ да станатъ вълци, а не агнета за салханата.

— Защо го направи? — попита сърдцето ѝ.

— Не зная. Отъ Бога е това. Отъ Бога. . .

Пжтната врата се отвори съ леко скърцане и този шумъ преобрази за мигъ старицата. Тжжната гънка край устнитѣ ѝ веднага изчезна, замъгленитѣ отъ сълзи очи блѣснаха весели и живи.

Едно турче влѣзе въ двора, почтително поздрави и запита:

— Бабо, има ли мжжъ у васъ?

— Нѣма, баби. Сама съмъ. Защо питашъ?

— Изпратиха ме на Еминъ ага ханъмитѣ да попитамъ.

Искатъ да погледатъ Дунава, а пъкъ нали сж жени, не смѣятъ да излѣзатъ на пжтя, ами казаха, да ти реча, ако може отъ твоя дворъ да погледатъ.

— Може, баби, може. У дома нѣма мжжъ. И децата ги нѣма. Отидоха да видятъ, кой ще извади кръста отъ Лома. Да дойдатъ ханъмитѣ. Търчи да имъ кажешъ. . .

Докато извади столове на двора и докато стъмки огъня за кафето, лондото на Емина ага се закова предъ портата.

— Заповѣдайте, заповѣдайте, — припна баба Тонка да посрешне туркинитѣ. — Добре, че замръзна Дунава, та да ми дойдете на гости. Азъ идвамъ у васъ презъ день, презъ два, а вие чакате. . .

— Блазе ви, бабо Тонке, блазе ви, — окая се Нериде ханъмъ.

— Кому блазе, сестрице? На насъ ли?

— На васъ ами! Свободни сте. Кждето искате можете да отидете. А нашата е тежка. . .

— Ехъ, който какъ е наученъ. Ами ти, Сафиде ханъмъ? Още ли те болятъ краката?

— Още, бабо. То моитѣ крака!.. Случи се не ме болятъ по месецъ-два. А сетне, като ме свиятъ. . .

— Да те заведе Еминъ ага на Хисаръ бани. Нали съмъ ти казвала и другъ пжтъ. Хисаръ бани много лѣкуватъ. Далече е, чакъ до Фелибе, ала Еминъ ага е богатъ човѣкъ. Може и по-далече да те заведе!

Файтонджията обърна лондото, измъкна изъ подъ капрата два скжпи чула и зави конетѣ.

— Е? — запита баба Тонка. — Кажете сега: вжтре ли да влѣземъ, или по-напредъ ще погледате Дунава, та после.

— Да погледаме.

— Да не помръзнете?

— Нѣма, нѣма! — отвърна Нериде ханъмъ, която бѣше най-старата жена на Еминъ-ага и затова се ползуваше съ правото да отговаря за всичкитѣ си посестрими.

Четириѣ жени седнаха на двора. Остана права само Гюлхарѣ. Тя се приближи до стобора, облегна се и се загледа въ далечината.

— Защо не поседнешъ, Гюлхарѣ?

— Ще погледамъ, бабо. У дома все седнала стоя. Сега поне . . .

— Остави я, — повѣрително пошепна Нериде на баба Тонка. — Тя е такъва. Все мълчи, все мисли нѣщо. Като болнава. Гергефѣтъ не пада отъ ржцетѣ ѱ. По цѣлъ день седи на прозореца и бode съ иглата. Докато бѣше хубаво времето пѣеше. Е, и пѣснитѣ ѱ бѣха такива: все тъжни. А пѣкъ отъ както зазими — съвсемъ се затвори.

— Може и магия да сж ѱ направили — изфѣфли Айша ханѣмъ. — Може да сж я омагьосали

Гюлхарѣ гледаше леда на Дунава. Слѣнцето вече бѣше победило зимната мѣгла, бѣше я разкжсало и сега грѣеше на ясно синьото небе златно и можжщо. Лжчитѣ му разливаха разтопено злато върху рѣката.

— Да мога да трѣгна по златната пжтека на слѣнлето мислѣше Гюлхарѣ. — Да мога да вървя, да вървя, да стигна до самото слѣнце и тамъ да изгоря, както изгаряятъ ношнитѣ пеперудки, край пламъка на свѣщѣта!

— Харесва ли ти Дунавѣтъ, Гюлхарѣ ханѣмъ?

— Много, бабо.

Баба Тонка сложи ржката си презъ раменетѣ на младата жена и тихо каза:

— Изгорила си едно сърдце, Гюлхарѣ, а и сама си се изгорила.

— Кой ти каза? — задъхано запита жената.

— Едно птиче! Дойде и ми рече!

— Кажѣ, той ли? . . .

— Да пази Господъ! Сама разбрахъ, Гюлхарѣ. Стара съмъ и затова лесно разбирамъ.

— Аллахъ — въздѣхна туркинята.

— Опомни се, момичето ми. Усойници те ограждатъ.

По стжпкитѣ ти съскатъ. Опомни се.

Тя се обърна и срещна студенитѣ насмѣшливи очи на Нериде ханѣмъ. Но погледа ѱ не се пречупи. Само повиши малко гласа си и продължи разговора:

— Ей тамъ, отсреща, виждашъ ли нѣколко покрива да се червенѣятъ. То е българско село. Само българи живѣятъ въ него. Едно време изъ санджака вилнѣялъ Мустафа Байрактаръ. Тогава десетина български кжщи се изселили от-

вждъ Дунава на свобода. И селото си кръстили Свобода. Сега пъкъ власята го нарекли по влашки Слобозия.

Гюлхаръ не гледаше къмъ селото, което старицата ѝ сочеше. Последната проследи погледа ѝ. По улицата вървѣха двама мъже. Единиятъ бѣше Ангелъ Хаджиолу, а другиятъ — Ангелъ Кънчевъ.

Баба Тонка потърка очитѣ си, за да повѣрва.

Вечерята отново завалѣ снѣгъ.

Намѣтната съ кожухъ, баба Тонка излѣзе на пѣтната врата да посрещне сина си Никола. Не я свѣрташе въ кѣщи. Открехна пѣтната врата, надникна на улицата, послуша се. Шумѣха само падащитѣ снѣжинки.

И тъкмо, когато се тъкмѣше да се върне въ кѣщи, единъ мъжки гласъ ѝ подвигна:

— Добъръ вечеръ, бабо Тонке.

— Далъ Богъ добро, ба! Кой си ти?

— Ангелъ.

— Охъ, мари майка, не те познахъ. Влѣзъ де!

Ангелъ Кънчевъ се вмъкна въ двора, като старъ познайникъ. Старицата затвори вратата следъ него и го догони до пруста. Въ стаята горѣше огънь и свѣтѣше голѣма газова лампа съ фаянсовъ абажуръ. При масата, която бѣше сложена до едно доста високо миндерче седѣха дветѣ дѣщери на баба Тонка. По-голѣмата — Петранка — бѣше вече мома, бѣше завършила класното девическо училище и минаваше за една отъ най-ученитѣ моми въ града. Тя четѣше нѣкаква руска книга, а сестра ѝ — Анастасия — учеше уроцитѣ си.

Когато влѣзе гостѣтъ, дветѣ девойки поздравиха прилично и бързишката отидоха въ другата стая.

— Защо изгони момитѣ, бабо? — закачливо попита Ангелъ. — Ужъ съмъ ергенъ, а ти...

— Не съмъ ги изгонила, ами тѣ тѣй си знаятъ. Не е моминска работа да се ослушватъ, какво приказватъ гоститѣ. И тебе искахъ да подпитамъ нѣщо, та добре, че си отидоха въ тѣхната стая.

— Е, питай, де!

— Я ми кажи ти, отде се познавашъ съ Ангелъ Хаджиолу?

Ангелъ я погледна зачуденъ:

— Толкова ли е мъчно да се запознае човѣкъ съ него? Да не е султанъ? Да не е владика?

— Не е султанъ, не е владика, ала не е и човѣкъ, дето кисне въ кафенетата, та всѣки да се познава съ него. За туй те питамъ. Ти знаешъ ли, че френскитѣ книги, дето ти ги нося, сж негови?

— Знамъ, знамъ. Той самъ ми го каза. А пъкъ ме запозна . . . дѣдо Рахамимъ,

— Той ли? Добре. Той, като прави нѣщо, знае защо го прави. Ще пиешъ ли едно кафе?

— Да пия.

Докато баба Тонка се залисваше около огнището, нѣкой леко почука на прозореца. Ангелъ подигна завеската и погледна. Стори му се, че една сѣнка бързо се сви до стената.

— Остави го, Ангеле. Хичъ не се подавай. Онова магаре ще е — Никола. Закъснѣлъ е нѣкъде съ ергенаши, та сега ми се докарва.

Но лекото почукване се повтори.

— Чакай! — баба Тонка бутна Ангела на страна, сама погледна презъ прозореца, а после бързо го отвори.

— Божке, Света Богородице! Петре! Ти ли си бре, майка? Ела, влѣзь. Не се бой! Този човѣкъ е вашъ приятель!

Тя дръпна прозореца, не успѣ да го дозатвори и изтича на пруста. Лека, жива, засмѣна въведе тя неочаквания гостъ въ стаята.

— Гледай ти, по никое време гостъ! И какъвъ гостъ! Ангеле, този е третиятъ. Него не го знаешъ. Отъ петъ години се е зарѣялъ въ Влашко.

Ангелъ подаде ржка на Петра.

— Радвамъ се, много се радвамъ, че се запознаваме. Майка ви ми е говорила много за васъ. И братъ ви Никола.

Петъръ се усмихна съ широка, топла усмивка, наследена отъ майка му. Той свали връхната си дреха и седна на миндерчето.

— Какъ сте, мале? Какъ сж момитѣ? Никола и Георги порастнаха ли?

— Ще ги видишъ, майка. Ами вие съ батя си Ангела заедно ли сте? Той не се ли е върналъ?

— Не е. Азъ самъ си додохъ?

— Ами нали бѣше въ Тулча? Отъ кжде дойде сега!

— Отъ среща, — махна съ ржка Петъръ къмъ Румъния.

— Че какъ мина, бре?

— Какъ съмъ миналъ ли? Господъ направи такъвъ до-

бърз мостъ — ти ме питашъ, какъ съмъ миналъ. По леденя мостъ дойдохъ.

— Да те знае Господь! Ами ако се бѣше строшилъ ледътъ? Ами ако бѣше падналъ въ нѣкой процепъ?

— Е, нали не съмъ падналъ? Радвай се и толкозъ!

Баба Тонка забърза да приготви на сина си вечеря, да му изкара отъ раклата катъ дрехи за преобличане, да му пошета Предъ стаята на момичетата тя се поспрѣ, помисли малко и не имъ съобщи новината. Поиска сама да обмисли положението и тогава, ако намѣри за нужно, да имъ каже, че братъ имъ се е върналъ. Единъ човѣкъ, който се връща отъ Влашко ношно време и по леда на Дунава, не, ще е тръгналъ съ австрийски паспортъ въ джеба. Не ще му е съвсемъ чистъ косъма.

— Какво правятъ приятелитѣ въ Влашко? — запита Ангелъ.

— Не знамъ кои ви сж приятели? — кратко отвърна Петъръ и изпитателно погледна събеседника си.

— Бездруго тия, които сж ваши приятели. Мигъръ не се досѣщате, какви могатъ да бждатъ моитѣ приятели, щомъ съмъ гостъ на майка ви?

Баба Тонка се показа на вратата.

— Петре, прощавай майка, то гостъ не се пита, кога ще си ходи, ала нали те знамъ, че не си гостъ, като другитѣ...

— Часъ, мале, часъ ще ти гостувамъ и ще се връщамъ.

— Пакъ по Дунава ли?

Петъръ кимна. Баба Тонка се посуети мигъ-два, после плесна ржце:

— Забравихъ да ти кажа! Отъ този момъкъ нѣма какво да криешъ. Азъ съмъ го изпитала и изпитала. Отъ тебе по-запаленъ. Отъ тебе по-гореща кръвъ има. Говори си съ него, както говоришъ съ мене!

И пакъ отърча по другитѣ стаи.

— Добъръ паспортъ ви даде мама! — засмѣ се Петъръ и весело намигна на Ангелъ Кънчевъ.

— Умна и добра жена! — възторжено отвърна Ангелъ — да има хиляда като нея. . .

— Вие питате за приятелитѣ въ Влашко? — Подкачи Петъръ. — Добре сж. Добре сж, колкото могатъ да бждатъ добре хората, когато сж прогонени отъ родината си. И ако не е надеждата имъ, че на султана краката се клатятъ и, че скоро ще се струполи — навѣрно всички ще се издавятъ въ Дунава.

— Трудно е да се разчита само на тѣзи разклатени крака, братко, — отговори съ скръбъ Ангелъ. — Трѣбва и ние сами да направимъ нѣщо.

— Азъ не съмъ ви казалъ, че разчитаме само на простия случай. Напротивъ. Готвимъ се. Готвимъ се всѣки день, всѣки часъ, всѣки мигъ. Лошото е, че докато ние тамъ продаваме душитѣ си на дявола, за да работимъ противъ турцитѣ, тука, въ България, и старо и младо се е оставило да бжде мжчено, грабено, клано, бесено.

— Защо мислите тѣй, — почти обиденъ отговори Ангелъ. — И тукъ се прави много. Прави се разбира се това, което може. Просвѣтата . . .

— Каква просвѣта?! За протестанскитѣ книжки ли говоритѣ, или за календарчетата на бай Славейковъ. Праздна работа сж тѣ, господине. Съвсемъ праздна и вредна! Митхадъ хвърля прахъ въ очитѣ на простичкитѣ и добродушни земеделци и еснафи и тѣ го вѣрватъ. Смѣтатъ го за светецъ Пѣсенъ сж му измислили: „Митхадъ паша — блага душа!“ А тази блага душа не се оплаши да наруши всички святи за европейцитѣ правила и да застреля двама честни борци на единъ чуждестраненъ параходъ! Барутъ трѣбва, господинъ Кънчевъ! Барутъ! Много барутъ! Планина отъ барутъ!

— Ей, обеснико, — подаде глава презъ вратата баба Тонка, — какво си закрещѣлъ за барутъ. Да не подпалишъ кжщата? Умната, че макаръ да си по-голъмъ отъ майка си, здравата те отупвамъ!

После се обърна къмъ Ангела:

— Хайде, Ангеле, и ти да си вървишъ, майка, че да може Петъръ да се поразхвърля и да си почине. Нали чу, че е пжтникъ. Хайде пкъ може да се видете и други пжтъ. Нали все по една търговия сте затичали! . . .

На брѣга на Дунава Ангелъ се спрѣ и дълго гледа свѣтлинитѣ на Гюргевското пристанище. Между него и тѣзи свѣтлини лежеше ледениятъ мостъ, по който бѣше миналъ синътъ на баба Тонка. Този леденъ мостъ свързваше робитѣ съ свободата. Колко бѣше малкъ, а колко мжно се минаваше по него. И отъ тукъ нататкъ, и отъ тамъ насамъ. Трѣбваше човѣкъ да бжде Петъръ Обретеновъ, за да го мине. Навѣрно любовта къмъ майка му го бѣше накарала да направи този опасенъ пжтъ? Не! Другата любовъ! По-голъмата! По-властната! Той бѣше дошелъ, за да почувствува

крака си стъпилъ на родна земя, да подиша въздуха на родината, да погледне малкия приведенъ покривъ, подъ който бѣ расълъ, простата жълта стаичка, въ която бѣше слушалъ българска речъ и пѣсенята за Калоянъ-Троянъ Войвода.

Още единъ човѣкъ стоеше на брѣга на Дунава. Едно малко свито човѣче, съ уродливо голѣма глава и дълги маймунски ржце. Това човѣче живѣеше въ дърварника на Иванчо ефенди, извършваше най-гнжснитѣ работи, хранѣше се почти отъ една копаня съ дветѣ хрѣтки на чорбаджията, и поради това, изпълняваше почти тѣхната задача.

Казваше се Величко.

Величко сега душеше. И когато посрѣдъ нощъ изъ кжщата на баба Тонка излѣзе нейниятъ синъ, сподиренъ отъ майчини благословии, той — Величко — се затича къмъ пристанището да каже на първото заптие, което види, какво е видѣлъ и чулъ.

Наистина, него никой не го бѣше пратилъ да следи кжщата на Тихо Обретеновъ, но имаше мигове, въ които съзнанието му се проясняваше и тогава му ставаше понятно, какъ може да спечели отъ турцитѣ единъ пакетъ тютюнъ.

Баба Тонка се наведе надъ стобора и загледа следъ сина си. Докато слизаше по брѣга, той добре се открояваше върху бѣлия снѣгъ. Тя го видѣ съвсемъ до рѣката, стори ѝ се, че забеляза, какъ той повдигна дѣсница, за да се прекръсти и после потъна въ тежката мъгла надъ Дунава.

Нѣкакви хора догърчаха отъ къмъ пристанището, спрѣха се тамъ, отъ кждето Петъръ бѣше скочилъ на леда и дадоха два-три истрела.

Бледа, като мъртвецъ, старата жена едва се задържа на нозетѣ си. Прѣститѣ на ржцетѣ ѝ се вкопчиха въ дѣските на стобора до болка, до разкървавяване.

Нѣма ли да чуе викъ на умирающъ? Нѣма ли утре да види единъ трупъ върху леда?

Не! Трупъ не би могла да види, защото снѣгътъ валѣше. Снѣжинкитѣ бѣха чисти и бѣли, като детински сънь.

О, този бѣлъ снѣгъ! Колко кървави петна покрива!

Еминъ ага

Баба Тонка забраждаше копринения си баръшъ, съ който излизаше изъ града. Тъкмъше се да отиде изъ чаршията, да попита тукъ и тамъ и да научи, какво е станало съ Петра. Цѣла нощъ тя не бѣше мигнала, но сега лицето ѝ изглеждаше, както всѣкога: бодро, спокойно, дори засмѣно.

— Ако сж го причукали, кучетата проклети не биха се стърпѣли до сега. Щѣха да дойдатъ да ми се похвалятъ!

Сълзитъ ѝ сами се показаха на очитъ, но тя ги преглъщаше. И всѣки ударъ на сърдцето ѝ заповѣдваше:

— Не бива да плачешъ! Не бива да плачешъ!

И колкото повече я обхващаше мисълъта, че Петъръ е убитъ, толкова по-старателно криеше погледа си отъ своята малка дъщеря, която гледаше презъ прозореца замръзналия Дунавъ.

— Мале, единъ турчинъ иде у насъ.

Змийски жбъбъ клѣцна сърдцето на старицата. Турчинъ иде у тѣхъ! Значи наистина сж пречукали Петра! Значи сж намѣрили трупа му и сега идватъ да ѝ кажатъ. Да ѝ кажатъ и да се посмѣятъ на болката ѝ. О, това нѣма да имъ се отдаде! Тѣ нѣма да видятъ на очитъ ѝ сълзи! Нѣма да чуятъ да въздъхне! Тя ще откъсне собствения си езикъ, но нѣма да каже предъ никого своята болка!

Баба Тонка погледна презъ прозореца.

— Еминъ ага! За какво ли се е домъкналъ?

Изтича вѣнъ на пруста, широко отвори и го покани:

— Заповѣдай, Еминъ ага! Заповѣдай! Такъвъ голѣмъ гостъ отколе не съмъ имала!

— Добъръ день — сдържано поздрави турчинътъ. Въ свититъ му очи не блесна никакъвъ пламъкъ, по лицето му не мина нито една сѣнка. За какво бѣше дошелъ?

— Тука заповѣдай, Еминъ ага, — каза баба Тонка и отвори вратата на гостната стая. — Малко е студено, ала сега ще затопля.

И отъ прага тя викна на дъщеря си:

— Сийке, донеси, майка, мангала. Донеси го и сложи да направимъ едно кафе на госта.

— Остави, бабо, остави. Не съмъ дошелъ за кафе.

— За каквото и да си дошелъ, Еминъ ага, най-напредъ ще изпиешъ едно кафе, ще свиешъ една цигара, та сетне ще приказваме.

Еминъ ага седна на единъ широкъ виенски столъ и съ погледъ зашари изъ стаята. Загледа портрета на руския царь въ златна Букурещка рамка, после часовника съ кукувичката, после украшенията отъ паунови пера, малката лавичка съ десетина книги и виенското огледало, поставено въ жгъла върху една масичка съ криви, работени на стругъ крачета. Можеше ли въ тази тиха семейна обстановка, въ тази стая, наредена съ толкова модеренъ вкусъ, да вирѣе бунтовничество? Само портретътъ на руския царь го караше да се замисли. Но той знаеше, че почти всички българи тачатъ руския царь, като светецъ и този портретъ не можеше да го учуди. Поне не можеше само отъ него, да повѣрва, че въ кжщатата на Тихо Обретеневъ се кроятъ тъмни нѣща противъ Падишаха.

Толкова мила топлота дѣхаше отъ тази стая напоена съ миризъ на дюли и съ тишина на необитаемостъ и така открито, честно, ласкаво го гледаха очитѣ на баба Тонка!

Еминъ ага пое кафената чашка, отпи една глѣтка и запита:

— Вчера идвалъ ли е нѣкой у васъ, бабо?

— Идваха, ага. Много хора идваха. Още рано, рано дойдоха твоитѣ ханѣми. Какво? Да не сж забравили нѣщо у дома?

— Не сж, — прекжсна я почти рѣзко турчинътъ. — Не питамъ за тѣхъ. Идвали ли сж мжже. И то снощи дали сж идвали?

— Снощи ли казвашъ? — запита баба Тонка и направи видъ, каточели дѣлбоко се замисля. — Идва! Идва единъ момъкъ.

Тя се приближи до Еминъ ага и му повѣри:

— Единъ момъкъ се навърта около нашата Петранка. Добро момче. Сиромашко, ама учено. Та съ нашата Петранка се разправятъ по учението. Не имъ разбирамъ... Гледамъ ги — любятъ ли се, ще се годяватъ ли? — не знамъ, какво да реча. А пкъ момчето е добро. Та съмъ рекла: вмѣсто да ходятъ по улицитѣ, та да ги приказватъ хората, нека се виждатъ у дома. Хемъ и азъ да виждамъ, какво става.

И му кимна многозначително.

— Кжде живѣе това момче, бабо?

— Тука живѣе. Въ Русчукъ. Горе къмъ Съртъ-пазаръ. При черквата Свети Георги...

Турчинътъ замълча мигъ, остави празната чашка на рѣба на мангала, засука втора цигара и повдигна рамене:

— Чудно! Не ти ли е идвалъ гостъ отъ среща, отъ Влашко?

— Отъ Влашко ли? — викна изненадано баба Тонка, съ такава истинска изненада, че Еминъ ага се смути. — У дома да е идвалъ отъ Влашко гостъ?! И тази хубава! Че кой ще дойде, ага? Нѣмамъ никого въ Влашко.

— Кжде сж двамата ти сина, бабо?

— За тѣхъ ли питашъ, Еминъ ага? Хм... хм... Разбрахъ я тази работа! Нѣкой е пустналъ пакъ муха въ конака...

И като сложи ржцетѣ си на кръста, троснато рече:

— Моитѣ синове сж въ Исакча. Гледатъ си търговията! Башината си търговия продължаватъ! Който не вѣрва, да отиде да ги види.

Еминъ ага се посмути. Той не бѣше дошелъ, като служебно лице да разпитва старицата. Искаше да я предупреди, ако има нѣщо вѣрно въ това, което бѣ научилъ отъ конака. Знаеше, че другарува съ неговитѣ ханѣми и му се щѣше да я предварди.

— Слушай, бабо. Ти знаешъ, че азъ не съмъ заптие, не съмъ чаушинъ. Не съмъ дошелъ да те разпитвамъ. Дойдохъ да ти кажа, че днесъ въ конака казаха нѣщо за тебе и за синоветѣ ти. Билъ се върналъ нѣкой отъ тѣхъ и снощи по леда е миналъ въ Влашко.

— Чума да ги изтрѣшка, тѣзи дето се мжчатъ да ми запалятъ кжщата! — прокълна високо старицата. — Връщаль се билъ сина ми! Ами че той, ако се върне, защо ще се крие? Има си момчето султанско тескере въ джеба. Защо му е да се крие? Че и по леда билъ миналъ... Кой? Кой го е видѣлъ?

Еминъ ага стана.

— Прощавай, бабо. Азъ ти казахъ, защото те зная добра жена. Въ кжщата ми идвашъ. Съ моитѣ жени по часове се разговаряте. За това дойдохъ да ти кажа.

Той замълча малко.

— Ти снощи не си ли чула, да се гърми на брѣга?

— Чухъ... Малко ли пияници ходятъ посрѣдъ нощъ и гърмятъ! Тази ли ми е работата?

— Снощи сж стреляли заптиета, бабо. Стреляли сж по единъ човѣкъ, който ужъ излѣзалъ отъ вашата кжща.

Турчинътъ употрѣби малката думичка „ужъ“. Той бѣше почналъ да се съмнява въ това, което бѣха разказвали въ конака. Толкова чистосърдечно бѣше изненадата на старата

жена и възмущението ѝ. Но баба Тонка на часа схвана съмнението на турския чиновникъ.

— Виждашъ ли. Еминъ ага, и ти казвашъ „ужъ“ излъзълъ отъ нашата кѣща. Ако сж го видѣли запитетата, да сж го хванали!

— Не успѣли, — отговори Еминъ ага.

— Ами да сж трѣгнали по диритѣ му. Тази сутринъ поне да бѣха трѣгнали по леда, можеха да откриятъ нѣщо.

Тя каза това небрежно, но сърдцето ѝ трѣпнѣше, че тъкмо сега Еминъ ага ще изсъска: „Виждашъ ли се, стара лѣжкниѣ! Днесъ запитетата намѣрили върху леда на Дунава трупа на сина ти!“

Вмѣсто това турчинътъ поклати глава:

— Ходили почти до отстречния брѣгъ, но не намѣрили нищо. Снѣгътъ заличилъ следитѣ.

Слава Богу!

Петъръ е живъ! Петъръ е избѣгалъ отъ турскитѣ истрели! Спасилъ се е!

Баба Тонка изпроводи госта си, поблагодари му, задето я почелъ и се показалъ така милостивъ, та искалъ, ако наистина има нѣщо опасно въ кѣщата ѝ, да я предварди. А то, какво опасно може да има? Сама жена, съ две моми и две момчерлачета, които още на нейнитѣ рѣце чакатъ?!

А когато турчинътъ зави по улицата и се скри отъ погледа ѝ, тя се прибра въ кѣщи, разбради бързо копрениния баръшъ и предъ иконата на Света Богородица направи широкъ кръстъ, въ който вложи всичката си благоговейна почитъ.

Ахмедъ Митхадъ паша

Въ края на февруарий генералъ-губернаторътъ на най-голъмия дѣлъ отъ отоманската империя — Туна вилаятъ — валията Ахмедъ Митхадъ паша получи предписание отъ Високата порта да се завърне въ Цариградъ, като остави за свой замѣстникъ нѣкой способенъ генералъ или полковникъ.

Това предписание включи една дълбока бръчка между веждитѣ на голъмия държавникъ. И имаше защо.

Отъ четиристотинъ години държавата се управляваше не отъ политици и просвѣтени люде, не отъ държавници съ образование и знания, а отъ една дворцова групичка на га

леници и любимци, които нагаждаха реда въ страната споредъ страститѣ си. Сластолюбието на султански готвачи и хлѣбари, властогонството на визиритѣ и честолюбивитѣ пориви на на пропаднали военоначалници — ето обстановката, въ която се движеше, живѣеше и работѣше най-могъщиятъ владѣтель на своето време — Абдулъ Азисъ — султанъ, ханъ и императоръ на османлиитѣ.

А страната?

Умираще. Бавно като старецъ, чийто край е неминуемъ, но когото поддържатъ съ лѣкарства, умираше великата държава на Баязида Мълнията и на Сюлеймана Великолепни. Европейскитѣ вестници рисуваха въ карикатури Турция, като старъ сладострастникъ, съ изродени мънички ржце, съ виснала, дебела долна устна, съ извитъ ориенталски носъ, поси-нѣлъ отъ пиянство и съ очи примрежени отъ порокъ. А рускитѣ политически списания открито наричаха Абдулъ Азиса „болень човѣкъ“, комуто може да олекне, само следъ едно значително кръвопускане.

Въ действителность, Абдулъ Азисъ бѣше здравъ, бѣше много по-здравъ отъ тлъститѣ Бурбони, отъ мистично философски настроенитѣ Орлеанци, отъ изроденитѣ до краенъ предѣлъ Хохенцолерни, дори отъ Романовци, въ чиято кръвъ хемофилията нанасяше катастрофални поражения. Ала задъ Бурбони, Орлеанци, Хохенцолерни и Романовци стояха голѣми държавници, съ високо съзнание за историческа и обществена отговорность, освободени отъ фатализъмъ и предразсждъци, смѣли и напредничави. На тия държавници не оказваха никакво влияние дворцовитѣ интриги, които бѣха решаващото оржжие въ политическитѣ борби на турската империя.

И после: задъ Бисмаркъ, или Суворовъ, или Талейранъ, никога не е имало единъ шейхъ-юль-ислямъ, готовъ да объяви всѣко държавническо нововъведение, за противно на правата вѣра и за противоречиво съ стиховетѣ отъ корана.

А Абдулъ Азисъ бѣше длъженъ да съпоставя всички условности, които ржководѣха политиката, администрацията, та дори и войската въ държавата му. Той трѣбваше да създава реформи, безъ да допуска конфликти между Дивана и Шейхъ-юль-исляма; да налага административни промѣни, безъ да посѣга на вѣковната автономия на спахии, субаши и бейове; да се мъчи да изравни аги и раи, безъ съ това да накърни фанатизма на старитѣ дервиши, за които всѣки необрѣзанъ е врагъ. И тази си деятелность трѣб-

ваше да провежда съ помощта на нѣколцина лицемѣри и подлещи, които го ласкаеха и крепѣха, само докато имаха нѣкаква полза отъ царуването му и които биха го одушили незабавно, ако единъ отъ претендентитѣ на престола — а тѣ бѣха десетки — би имъ предложилъ по-добро мѣсто на царската трапеза.

Възпитанъ въ духа на западняшкия либерализъмъ, Азисъ бѣше не само горещъ поклоникъ на цивилизацията, но и откритъ неинъ разпространителъ. Но за да присадишъ нѣкъде семето на цивилизацията, трѣбва бездруго да наторишъ почвата съ култура. А за такъво торене сж нуждни много и много години. И тъкмо въ това време робитѣ отъ империята започнаха да осъзнаватъ своето иго. Султанътъ схващаше, че географската карта на Турция лежи надъ динамитъ и че най-малкото сътресение ще я разкъса.

Само още единъ човѣкъ разбираше тази горчива истина и само този човѣкъ можеше да предотврати сътресението: Ахмедъ Митхадъ паша. Затова Високата порта го викаше въ Цариградъ.

Но бръчката между веждитѣ на валията се бѣше появила отъ друго. Отъ една страна предписанието му изглеждаше, като продиктувано отъ интриги, които особено щедро се разпространяваха за негова смѣтка. Отъ друга страна, бѣше му мъчно да напустне вилаета, където съ толкова усилия бѣ започналъ работата си, тъкмо сега, когато всичко трѣгваше на добре, когато най-голѣмитѣ прѣчки бѣха отстранени, когато на русенското пристанище спираха повече европейски параходи и, заминавайки си, отнасяха впечатление, че въ страната на султана духа европейски вѣтъръ.

Затова веднага следъ получаването на предписанието, едно бързо писмо отпътува за Цариградъ. Въ него Митхадъ съобщаваше на великия везиръ, че естеството на неговата служба не му позволяваше да напустне вилаета тъй набързо, че едва сега планътъ му за административно преустройство започваше да дава положителни резултати и че ако бжде заставенъ да се върне, това ще рече да пропаднатъ толкова скъпо заплатени опити.

Той очакваше съвсемъ другъ отговоръ на писмото си, когато една сутринъ въ кабинета му влѣзе единъ младъ полковникъ, току що пристигналъ съ влака отъ Варна.

— Позволете да ви се представя, Ваше Превъзходителство: миралай Османъ Саидъ бей — личенъ секретаръ на

Негово Величество Султана и Неговъ специаленъ пратеникъ при Ваше Превъзходителство.

Митхадъ сърдечно се ржува съ пратеника и му предложи столъ. Сетне пое тежкия свитъкъ, който носѣше печата не на Министерския съветъ, а на личната канцелария на Абдулъ Азиса. Преди да развие свитъка, валията попита госта си съ привидно безразличие:

— Началникътъ на канцеларията Реуфъ паша ли ми пише това писмо?

— Не, Ваше Превъзходителство. Лично Падишахътъ. Повика ме въ частния си кабинетъ, въ мое присѣствие го написа и ми го предаде, съ строго поръчение да го представя лично вамъ. Изиска азъ да донеса печата на канцеларията и да запечатамъ писмото предъ него.

— Така, — въздъхна Митхадъ. — Значи въ Цариградъ е станало много горещо. . . Тежко и горко на тази държава, въ която султанътъ самъ си пише писмата! . . .

Писмото потвърди думитъ му:

„Мой вѣрний приятелю, — пишеше Абдулъ Азисъ — азъ направихъ една грѣшка, че не ти изпратихъ това писмо по-рано, защото досега щѣше да бждешъ тука. Наистина, успѣхитъ, които твоята деятелность въ санджака отъ день на день увеличава, сж неоченими за доброто на империята. Но присѣствието ти тука е по-важно, защото европейската дипломация слага много сжществени въпроси за разглеждане, които азъ нѣмамъ смѣлостта да предоставя на визирството. За мене е отъ жизнено значение да имамъ тука човѣкъ, който не само да ми бжде вѣренъ, но и да има моитъ политически разбирания и желания и по-голѣма свобода отъ моята. . .“

Писмото излагаше надълго важността на момента и необходимостта, която е накарала султана да го отпрати до своя генералъ.

— Така, — още веднажъ въздъхна Митхадъ, следъ като допрочете свитъка. — Каза ли ви Негово Величество, кой ще бжде мой замѣстникъ въ вилаета?

— Натовари ме да ви предамъ, че предоставя на васъ да изберете замѣстника си.

Митхадъ се замисли. Не бѣше лесно да спре избора си на нѣкой отъ своитъ генерали. Едно такъво завещание не било по силата на всѣки човѣкъ. И какво завещание? Една програма за непрекъснатъ трудъ, който да доизгради

започнатото и да поддържа направеното вече и—единъ океанъ отъ горчилки, обиди, клевети и устрели! Ето това би трѣбвало да остави на своя замѣстникъ.

Домилъ му, като си помисли, че ще трѣбва да се раздѣли съ вилаета. Не е лесно да се скжсашъ отъ мѣстото, кждето три и половина години си работилъ безъ почивка и кждето си създалъ толкова нѣщо.

— Утре, — поклати глава Митхадъ, — ще слѣза на гарата, която направихъ съ толкова усилия. Ще влѣза въ влака и ще отпжтувамъ. Ще мина край Номуне чифликъ, а кжщитѣ, гората, нивитѣ — всичко — ще ми кима презъ прозореца и ще ми вика: с'богомъ! Отъ прозореца на влака ще гледа бѣлитѣ пжтища, които е прокаралъ. Три хиляди километра шосета и хиляда и четиристотинъ моста.

Той се изправи и самъ почувствува, че е нѣкакъ си прегърбенъ. Новата висока длъжностъ, която Абдулъ Азисъ му предлагаше; не го направи по-голѣмъ, а го смали:

— Хайде, да се поразходимъ изъ града, господине.

Да се поразходятъ за да види за последенъ пжтъ, може би, училищата, болницата, печатницата на вестникъ Дунавъ, модерния кей на пристанището—да види всичко, направено съ добра воля и любовъ. Да срещне и старитѣ дервиши, насѣдали около Томбулъ Джамия, които нѣкога му викаха „до музъ паша“, а днесъ благоговѣйно цѣлуваха ржката му.

Валийскитъ файтонъ спрѣ на две мѣста изъ града. Най-напредъ при дюкяна на дѣдо Рахамимъ. Стариятъ търговецъ изтича вѣнъ и покани:

— Заповѣдай, Митхадъ ага. Направи ми честь!

Валията му направи знакъ съ ржка да приближи:

— Нѣма да слизамъ, Рахамимъ ефенди! Спрѣхъ само да се сбогувамъ съ тебе. Заминавамъ за Цариградъ. Мѣстятъ ме на по-голѣма служба.

Той произнесе последнитѣ думи съ тжжна усмивка и бутна файтонджията да кара.

После спрѣ предъ високата кована порта на Ангелъ Хаджиолу.

— Тука ще слѣземъ за малко. Въ тази кжща живѣе най-добриятъ ми приятель.

— Ето ти скжпи гости! — отърча насреща имъ Ангелъ.

— И още по-скжпи ще ти станатъ, Ангелъ челеби, защото вече нѣма да ги виждашъ.

— Що думашъ, Митхадъ ага?!

Тѣ влѣзоха въ затоплената гостна стая.

— Това е, челеби. Викатъ ме въ Цариградъ. Отивамъ да председателствувамъ държавния съветъ.

— На по-висока служба, значи.

— Азъ предпочитамъ по-низката — засмѣ се Митхадъ, — защото повече нѣщо можехъ да свърша. Но...

— И оттамъ би могълъ да свършишъ много работа, — прекъсна го Ангелъ. — Тука работи за вилаета, оттамъ ще работишъ за цѣлата империя.

— Една молба имамъ, Ангеле. Знаешъ, че изпратихъ нашия приятелъ Ангелъ Кънчевъ въ Таборъ да учи земедѣлие. Азъ ще му изпращамъ редовнитѣ разноски отъ Цариградъ, но и ти се грижи за него. Незамѣнимъ човѣкъ е той. Ще дойде време, когато и за двама ни ще е гордостъ, че сме го подкрепили.

— Разбирамъ те, Митхадъ ага, и ти обещавамъ, че ще направя всичко...

На следната сутринъ Русчукъ изпрати своя валия.

Първиятъ день на пролѣтѣта наистина бѣше пролѣтень. Слънцето грѣеше топло и ласкаво, тукъ-таме се подаваше млада сочна зеленина, дърветата се готвѣха да развиятъ пъпки и нацвѣтятъ.

Всички дюкяни по чаршията бѣха затворени. Гражданитѣ бѣха излѣзли на улицата, за да изпратятъ своя любимецъ и закрильникъ. Отъ дветѣ страни бѣха наредени ученицитѣ отъ турскитѣ и бѣлгарски училища. Децата държаха въ ржцетѣ си китки отъ зюмбюли, лалета и мушкати, отгледани въ саксии.

Когато файтонътъ на валията се зададе, отъ всички страни се понесе пѣсенята „Митхадъ паша — блага душа!“

Тогава Митхадъ слѣзе отъ файтона и тръгна пешъ между изпращачитѣ си. Децата започнаха да хвърлятъ по пътя му киткитѣ, безъ да спиратъ хвалебствената пѣсенъ.

По странитѣ на валията не бѣ останала капка кръвъ. Очитъ му бѣха примрежени отъ сълзи, а долната му устна леко потреперваше.

Нѣколцина мъже и жени си пробиха пжтъ между редицитѣ на децата и отидоха да цѣлунатъ ржка на изпращания. Митхадъ на нѣколко пжти почувствува върху ржката си съзли и силомъ се задържаше самъ да не заплачи. Но не можа.

Едно петъ-шестъ годишно момиченце изтърча къмъ него,

бързо отвърза мартеничката отъ дѣсната си ржка и му я подаде :

— На!

— Господи, Господи! — възкликна специалниятъ пратеникъ на Абдулъ Азисъ — Османъ Саидъ бей — и гласътъ му неестествено потрепера. — Никога не съмъ виждалъ такъво нѣщо! Никога! Дори и султанътъ, като се разхожда изъ Цариградъ, не го срѣщатъ така. . .

Още първигѣ два месеца следъ заминаването на Митхадъ стана ясно, че мѣстото му не може да се заеме отъ никого. Новиятъ валия — Сабри паша, единъ славолубивъ и мекошавъ старецъ — попадна въ мрежитѣ на двама-трима конашки първенци и само случайността не му позволи да разсипе съвсемъ голѣмото дѣло на Митхадъ.

Той се радваше на хитро написанитѣ въ вестникъ Дунавъ статии на Иванчо ефенди и ограничаваше дейността си въ това, да дава съвети на нѣколцина приятели отъ „Гюль шенъ“, кога и при колко фигури върху шахматната дѣска могатъ да обявяватъ „матъ“, и кога трѣбва да признаватъ, че партиитѣ сж „реми“.

Цѣлата работа въ вилаета лежеше на плещитѣ на секретаря Драганъ Цанковъ, който не можа да бжде уволненъ отъ Сабри паша, поради привилегията, че службата му се крепѣше отъ царски указъ.

Но и Драганъ Цанковъ не можеше да промѣни нѣщата.

Когато се опитваше да каже на валията, че при този и този случай Митхадъ би постъпилъ тъй и тъй, — Сабри паша свиваше гнѣвно вежди и поръчваше да се направи тъкмо обратното.

Хубавото голѣмо дѣло на великия реформаторъ пропадаше и малцина отъ тѣзи, на които бѣше възложено да го крепятъ, виждаха това. Гигантскиятъ опитъ за преустройство на империята отиѣаше по вѣтъра, защото Митхадъ бѣше единъ, а съ единъ камъкъ зидъ не става.

Черешовитѣ води

Черешитѣ току що бѣха почнали да се наливатъ и да се зачервяватъ.

Баба Нона гледаше плодоветѣ и се усмихваше. Даде Господъ още веднѣжъ да види зрѣли череши! Зле бѣше прекарала тази зима, на косъмъ висѣше живота ѝ, едва се

привдигна. Още преди Водици Ангелъ накара единия си ратай да се пресели въ къщи съ жена си, за да може тя да отмъня баба Нона. Въ сжщностъ, той нѣмаше нужда отъ нищо. Повика жена въ къщи не за да се грижи за домакинството, а за старицата. Сама баба Нона отлично разбираше тази грижа на Ангела и тръпнѣше отъ умиление. А когато той доведе докторъ Костаки да я прегледа и да ѝ даде лѣкове, баба Нона тѣй се разплака, че жената на ратая — Станка — не можа съ часове да я умири.

— Виждашъ ли го, мари майка, — нареждаше баба Нона, — виждашъ ли го? Довелъ докторъ да ме види... За мене... За старата слугиня докторъ повикалъ... И лѣкове ми купилъ... Виждало ли се е такъвъ чорбаджия, а? За лѣкове е далъ единъ алтънъ, на доктора е далъ единъ алтънъ, а азъ и два живота да бѣхъ работила въ къщата му, пакъ не бихъ могла да му припечеля толкова пари...

Докато бѣше болна Ангелъ всѣка вечеръ се отбиваше въ килера да я навести. Той сѣдаше на края на постелята ѝ, разпитваше я за здравето, разказваше ѝ смѣшни работи и се държеше сжщо както нѣкога, когато бѣше много малъкъ и растѣше на ржцетъ ѝ. За такъво нѣщо отплата нѣма, мислѣше старата жена и бързаше по-скоро да оздравѣе, за да може поне съ грижата си да му се отблагодари.

И сега бѣше здрава, макаръ да не можеше да търчи и шета, както по-рано. Все пакъ бѣше здрава и наглеждаше Станка, учеше я на Ангеловитѣ навици, корѣше я, когато сбъркваше нѣщо.

Седнала на низко дъсчено столче подъ черешата, баба Нона пакъ хокаше младата жена:

— Ония клечорини събери. Не ги оставяй изъ лихата, защото шибоятъ нѣма да може да се подаде... Ехъ, ехъ! Да ми сж пакъ онѣзи сили...

Станка не се заслуша въ думитѣ ѝ, защото, все едно: баба Нона щѣше да си мърмори цѣлъ часъ, дори ако би почистила градината, като моминска стая.

— Побързай да почистишъ градината, че вече се мръкна. Сега ще се върне Ангелъ и ще те завари съ метлата въ ржка... Тѣй не се шета...

— Честито ти оздравяване, майчице! — подвикна нѣкой отъ двора на Еминъ ага.

Гюлхаръ ханъмъ се повдигна надъ зида и надникна въ градината. Презъ бѣлия яшмакъ се виждаха само голѣмитѣ ѝ сини очи, които грѣха отъ усмивка.

— Честито ти оздравяване! — повтори тя.

— Благодаря, Гюлхаръ ханъмъ. — Отвърна старицата и сама се учуди на сърдечността си. Откакъ Ангелъ я бѣ разпитвалъ за жената на съседа имъ, откакъ Гюлхаръ бѣше почнала да пѣе всѣка привечеръ любовни пѣсни, за да се хареса на бабиния Нонинъ галеникъ, старата жена я бѣше намразила. Каточели малко се плашеше отъ нея и каточели малко я ревнуваше. Боеше се и за Ангела. А докато боледуваше много често виждаше на сънъ Гюлхаръ ханъмъ, като голѣма отровна змия, която иска да умори нейния любимецъ. Ала сега, като видѣ кроткитѣ сини очи на младата жена спрѣни върху ѝ, нѣщо топло, приветливо и сърдечно бликна въ сърдцето ѝ. Имало за какво да се заплесва Ангелъ! За такива очи не единъ мжжъ би се заплесналъ!

— Колко хубава си станала, Гюлхаръ ханъмъ! — промълви баба Нона съ възхищение. — Само очитѣ ти виждамъ и пакъ разбирамъ, че си станала хиляда пжти по-хубава, отколкото бѣше!

— Ти си мислишъ така, майчице, — отвърна туркинята. — Ти си мислишъ така, защото отдавна не си ме виждала.

— Ами защо вече не пѣешъ, Гюлхаръ? Пролѣтъта откога дойде, а ти не пѣешъ. . .

— Не знамъ. Не се е случило. Не ми е весело. Кой знае, може пакъ да пропѣя. . .

Станка свърши метенето изъ градината и тръгна да се прибира.

— Станке, — подкачи баба Нона, — много ти се карамъ, къзъмъ, ала не е отъ злостъ. Гълча те, че си млада и трѣбва да се учишъ. Не се сърди. . .

— Азъ и не ти се сърдя, бабо.

— И тазъ добра! — плесна ржце Гюлхаръ и се размѣ. — Може ли нѣкой да се сърди на тебе, бабо Ноне?

— Кой знае? Чакай, Станке. Откжсни ми една-две черешки, ба. Откжсни ми. Не знамъ защо ми се придоха, като ги гледамъ. . .

— Да ти откжсна, бабо. Тѣ още не сж узрѣли. Още горчатъ. Като речешъ. . .

Станка се повдигна на прѣсти, залови едно низко клонче, приведе го и откжсна нѣколко едва зачервили се плодове. Подаде ги на старицата, подаде и на Гюлхаръ.

— Кусни и ти, ханъмъ.

— Свари и по едно кафе, Станке. Свари да изпиемъ съ съседката по едно кафе презъ стобора.

И за да успокои туркинята прибави:

— Ангелъ нѣма да се върне още. Рано е. Той сега по търговия ходи, съ търговци се събира, пари печели. . .

Колко много ѝ се искаше на Гюлхаръ да разпита за Ангела и не смѣше. Може би старицата щѣше да я нахока, може би задъ отворения прозорець я подслушваха тритѣ други жени на мѣжа ѝ, може би и самъ Ангелъ отдавна е престаналъ да мисли за нея.

Слънцето се наведе низко надъ Дунава и багрѣше червено стѣклата на прозорцитѣ, високитѣ върхове на дърветата и оловенитѣ покриви на дветѣ минарета, които се издигаха между зеленината. Високо се виеше щъркелъ, който изглеждаше съвсемъ другъ, подъ червенитѣ лъчи на залъза.

Гюлхаръ проследи полета на птицата и въздъхна. Спомни си една стара пѣсенъ, въ която се казваше че любовта дава криле и че една влюбена жена получила отъ добритѣ духове криле, да отлети отъ високия чардакъ на харема и да отиде при любимия си. Какъ искаше Гюлхаръ да я послушатъ добритѣ духове! И нѣмаше нужда отъ криле. Достатъчно ѝ бѣше да се повдигне на лакти и би скочила въ градината на Ангелъ челеби, която ѝ се струваше по-хубава отъ прехвалената градина на Аллаха. О, какъвъ грѣхъ! О, какво светотатство! И при все това, тя знаеше, че е права, защото когато ходи лани съ Еминъ ага и другитѣ жени на липнишкото теке, научи отъ единъ престарѣлъ дервишъ, че Аллахъ прощава всички грѣхове направени отъ любовь. Тя съвсемъ своеобразно тълкуваше мъдростта на корана.

Станка донесе кафе и подаде най-напредъ на ханъмата. Макаръ и презъ стобора, тя бѣше гостенка. Сетне поднесе табличката на баба Нона:

— Вземи, бабо! — загледа се въ старицата и изпищѣ — Боже, станало ѝ е лошо . . . Бабо Ноне, какво ти е?

Черешитѣ бѣха паднали предъ нозетѣ на старата жена. А тя стоеше съ приведена глава, съ отпуснати ръце. Станка остави табличката на земята и се допрѣ до рамото на баба Нона. Поразклати я и едва не я събори.

— Света Богородичке, тя умрѣла!

Гюлхаръ изпусна кафената чашка и нададе викъ.

Ангелъ Хаджиолу погребѣ баба Нона, както би погребѣлъ майка си, и отъ сърдце я пожали. Той бѣше много

привързанъ къмъ старата прислужница, за да може да понесе леко раздѣлата.

Но бѣше пролѣтъ, цвѣтята цвѣтѣха, птички пѣеха въ гжстака на дърветата. Дунавътъ носѣше черешовитѣ води.

Две седмици следъ смъртъта на старицата Ангелъ се бѣше успокоилъ, бѣше отлетѣла скръбъта му и пролѣтната любовна трѣпка преминаваше по цѣлото му тѣло.

Гюлхаръ. Той знаеше само името ѝ и нѣжната кожа на малката ѝ ржка. Не! Знаеше и гласа ѝ — високиятъ сребърень гласъ, който му носѣше толкова радостъ презъ есенята. Защо сега Гюлхаръ не пѣеше? Дали се бѣ разкаяла за своята любовъ, или отново се бѣ влюбила въ мжжа си и съжаливаше, че нѣкога бѣ мислила за други мжжъ?

Не можеше да бжде! Ангелъ срѣщаше по-нѣкога Еминъ ага и толкова противенъ му бѣше този дебелъ човѣкъ съ подпухнали очи и отпусната кожа на шията! Не можеше жена, като Гюлхаръ, да бжде влюбена въ него. Тогава, какво я караше да не пѣе вече?

И Ангелъ започна да страда. По нѣкога изтрѣпваше отъ мисълъта, че може би любимата жена е болна и бавно гасне срѣдъ задушния въздухъ на харема. Други пжтъ го обхващаше идеята, че Еминъ ага е научилъ за тѣхната невина среща и, че сега държи жертвата си подъ ключъ. И тази идея го караше да побѣснѣе, да хапе прѣститѣ си до разкървавяване и да замисля най-страшни планове: какъ да убие турчина, какъ да подпали кжщата му и какъ изсрѣдъ пламъцитѣ да спаси само Гюлхаръ. Разбира се, когато се събуждаше сутринъ и слънцето нахлуваше въ стаята му можщо, велико и радостно, Ангелъ забравяше чернитѣ мисли.

Защото бѣше пролѣтъ и Дунавътъ носѣше черешовитѣ води: буйни и мжтни, като младежки чувства.

Тази вечеръ луната свѣтѣше съ пълния си ликъ и заливаше всичко съ сребро. Предметитѣ добиваха чуденъ видъ. Сякашъ не бѣха действителни, а изработени отъ фантазията на нѣкой мждъръ старецъ, който разказваше приказки на внучетата си.

Ангелъ дълго стоя на прозореца съ очи устремени въ луната. Навремени поглеждаше въ прозорцитѣ на своя съседъ. Тѣ бѣха тъмни. Еминъ ага рано вечеряше и се прибираше да спи. И може би сега презъ тъмнитѣ стъкла го гледаше съ любовъ Гюлхаръ.

Луната освѣтляваше бѣлитѣ завеси на прозореца и нему се стори, че тѣ се помръднаха леко. Тя е тамъ, тя непременно е тамъ!

Безъ да знае, какво прави, Ангелъ помахаше съ ржка, като че викаше невидимата и чудна любовъ, която изглеждаше, като сънъ. Устнитѣ му потрепераха:

— Ела, Гюлхаръ, ела!

После слѣзе на двора. Миризмата на прецѣвѣващата вече люляка го упойваше. Отъ тази миризма му ставаше и тжжно и приятно. Надъ мъртвото тѣло на баба Нона бѣха турили много люляка и може би затова той свѣрзваше нейния дѣхъ съ смъртта.

Тръгна покрай зида и спрѣ тамъ, кждето му се бѣ обадила първи и последенъ пжтъ Гюлхаръ. Отвждѣ стоеше тя и само малката ѣ ржка се спускаше къмъ него. И той галѣше тази малка ржка.

Ангелъ разтърка очи за да се убеди, че не сънува. Захапа устната си и сподави единъ викъ. Презъ зида отново се подаваше малката бѣла ржка. После видѣ бѣлата сѣнка на Гюлхаръ да се издига малко по-високо отъ до раменетѣ.

— Гюлхаръ, ти ли си Гюлхаръ? Наистина ли си ти?

— Тихо, тихо, челеби. Азъ дойдохъ защото ти ме повика. Ти видѣ, че те следя презъ завесата на прозореца и ме повика. И азъ дойдохъ за последенъ пжтъ . . .

— Какво? за последенъ пжтъ ли? Гюлхаръ, ти ли казвашъ това?

— Послушай ме, челеби.

— Мила, обичана, галена Гюлхаръ.

Ангелъ пое ржката ѣ и я цѣлуна. Гюлхаръ се опита да я издърпа, но силитѣ я напустнаха,

— Не прави това, челеби. Защо да се измжчваме и двама? Грѣхота е . . . Вече месеци те гледамъ скришомъ и премалявамъ отъ болка . . . Защо да продължава това? Ти си свободенъ . . . Ще си намѣришъ щастие, а азъ ще се утѣша . . .

— Не говори така, Гюлхаръ — прекжсна я Ангелъ и пакъ долепи устнитѣ си до ржката ѣ. — Не бива да говоришъ така! Леко ли е да те забравя? Азъ съмъ станалъ човѣкъ на толкова години и не съмъ мислилъ за никоя жена, освенъ за тебе . . .

— Вѣрвамъ, челеби. Вѣрвамъ и затова ми е още по тежко . . . Не трѣбваше да идвамъ тогава . . . О, хиляди пжти да е проклетъ часа, когато се решихъ, да ти се обадя . . .

Ако не бѣхъ сторила това и двамата щѣхме да бждемъ добре... Ти нѣмаше да знаешъ лудостѣта ми, а азъ нѣмаше да гледамъ твоята мжка.

— И мжката ми по тебе е хубава — възкликна Ангелъ. — Повѣрвай ме и почакай. Може би ще се нареди нѣкакъ да бждемъ щастливи...

— Праздни думи сж тѣзи, челеби. Ти ми ги казвашъ и самъ знаешъ, че сж праздни... Какво може да се нареди за двама ни? Нищо... Дори да станешъ турчинъ, не бихъ могла да се омжжа за тебе, защото съмъ омжжена... Дори да стана християнка — пакъ сжщото...

— Бедна моя, малка моя, Гюлхаръ...

Нито той, нито тя чуха тихитѣ, крадливи стѣпки, които ги дебнѣха. Една тежка ржка се отпусна на рамото ѝ и я дръпна въ двора.

— Безсрамница!

Когато ржката се протегна да дръпне жената, Ангелъ помисли да се сгуши въ люляковия храстъ и да се укрие. Искаше да постѣпи така не отъ страхъ за себе си, а защото съ това можеше да предпази Гюлхаръ отъ злобата на мжжа ѝ. Никой не би могълъ да я обвини, защо е гледала въ чужди дворъ, ако въ него не е имало мжжъ. Но викътъ на Еминъ ага го накара да изтрѣпне.

— Безсрамница!

Тази дума, като бичъ изсъска надъ главата на Ангелъ Хаджиолу, заби се въ сърдцето му и го разкървави. Въмѣсто да се укрие, той стѣпи на лехата и се изправи надъ зида. Гюлхаръ се отскубна отъ ржката на мжжа си и тичешкомъ се приближа въ кѣщи. Отъ язлѣка тя видѣ сѣнката на Ангела изправена надъ стобора, поспрѣ се за мигъ и викна:

— Пази се, челеби! Пази се! Той има оржжие!

— А, ти ли си? — изрева турчинътъ и плътно се долепи до зида. Очитѣ му изпускаха мълнии, ржката му, сгиснала кжса дамска кама, треперѣше. — Ти ли си, разбойнико? Ела да те видя. Ела!

— Идвамъ — отговори Ангелъ и се почуди на спокойствието си. — Защо ме търсишъ? Искашъ да ме убиешъ, а? Добре, убий ме. Ето, тука ми е сърдцето.

Той показа съ ржка мѣстото, кждето сърдцето му беше лудо.

Може би неговото хладнокрѣвие накара и турчина да се опомни.

— Преди да ме убиешъ, Еминъ ага, искамъ да ме

чуешъ. Азъ разговаряхъ съ жена ти, но нито съмъ се докосвалъ до нея, нито съмъ я виждалъ открита. Това запомни добре, за да не я обвинявашъ.

— Не те вѣрвамъ! — изсъска Еминъ ага. — Не те вѣрвамъ. И ти и тя сте безсрамници!

— Азъ може да съмъ всѣкакъвъ, миралай ефенди, но тя е свята жена, и ако ти си позволишъ да ѝ направишъ нѣщо, или ще те убия, или, ако съмъ мъртавъ, клетвата ми ще те преследва и въ гроба!

Кръвта замъгли мисълта на турчина. Той настрѣхна, като животно, въ чиято бърлога се е вмъкналъ ловець и иска да отвлѣче малкитѣ му.

— Куче, гнжно куче, което си е позволило да...

— Стига — изкрещѣ Ангелъ. — Ако искашъ, можешъ да ме промушишъ съ ножа... Но не ти позволявамъ повече да ме хулишъ... Хайде, удрай...

— Не искамъ да те убивамъ — още по-страшно изсъска Еминъ ага. — Малко ще ти е да те убия. Живѣй за да гледашъ, какъ ще направя тази безсрамна уличница да изсѣхне!

— Казахъ ти вече, че ако направишъ такъво нѣщо, ще те смажа! Запомни го... и за да бждешъ спокоенъ, най-напредъ се отърви отъ мене, та после върши мръсното си дѣло.

— Само заплювка заслужавашъ ти! Робъ! Доленъ и подълъ робъ!

Ангелъ не усѣти какъ издигна ржката си и замахна!

Той билъ робъ!

Ангелъ би простилъ всичко на Еминъ ага. Знаеше, че турчинътъ е правъ да пази честта на своето семейство и не би се разсърдилъ, ако бѣ повдигналъ дамската кама. Но той го нарани съ нѣщо по-лошо огъ ножъ. Той го нарече робъ.

Любовта на Ангелъ Хаджиолу къмъ Гюлхаръ изведнѣжъ порастна хиляда пѣти и хиляда пѣти порастна ненавистта му къмъ мъжа ѝ.

Тази ненавистъ не бѣше вече само къмъ болнавия старецъ, който несправедливо и жестоко държеше затворена въ харема си нѣжна, млада жена, а къмъ турчина, който не можеше да позволи на роба, дори радостта да се радва на любовь.

Може би неговитѣ разсѣждения не бѣха прави. Може

би не трѣбваше да мисли така за турцитѣ, само поради Еминѣ ага, който имаше всичкото право да го унищожи.

Но бѣше пролѣтъ.

Луната се навеждаше задъ облакъ и се криеше да не прѣчи на влюбенитѣ, да си казватъ нѣжни думи.

Дунавътъ бучеше съ тежкитѣ си води, за да заглушава звука на цѣлувкитѣ.

Славеитѣ пѣха за любовь. Люляката дѣхаше за любовь.

А въ тъмната стая на харема Гюлхарѣ ханѣмъ оплакваше своята чиста обичъ и своята разбита младость.

Можеше ли Ангелъ Хаджиолу да мисли друго яче?

Браутъ и кръвь

Селянитѣ се готвѣха за жѣтва.

Нивята пиеха златнитѣ лѣчи на слънцето и се превръщаха на златно море.

Рано сутринѣ, още преди да се вдигне росата, лекокрили чучулиги се извиваха високо въ ведрата синева и пѣха, пѣха — до премаляване. Съ пѣснитѣ си тѣ канѣха селяцитѣ да се готвятъ: да изострятъ тънкитѣ сърпове, да приготвятъ ржкойкитѣ, да стегнатъ високитѣ ритли на колитѣ,

На пладне, щомъ сѣнкитѣ се сгушваха подъ политѣ на дърветата, и нажеженитѣ отъ пекъ листа се отпускаха омърлушени и тъмно сиви, маранята заиграваше надъ ширната дунавска равнина, като надъ пещъ. Тогава старцитѣ се кръстѣха и благославяха:

— Хвала на Бога, че дава жито. Да се задържи времето така още една недѣля и берекетътъ ще е отъ добъръ по-добъръ. Каква е мараня! Ехъ, хлѣбъ се пече сега, хлѣбъ се пече!

Привечеръ отъ къмъ Дунава се повдигаше лекъ хладъ и запълзяваше по равнината. Листата на дърветата се оправяха, каточели бѣха проспали цѣлия день и сега се пробуждаха бодри за седѣнкуване. Класветѣ разтваряха осилитѣ си, за да се порадватъ още малко на хладния вѣтъръ, още малко влага да попиятъ, та зърната имъ да наедрѣятъ повече.

На изтокъ се подаваше вечерницата и съ невидими нишки теглѣше изъ задъ баиритѣ голѣмата червена луна. Тя отскачаше бързо надъ тъмнитѣ ридове, избѣляваше и

заприличваше на сребърна меджидийка, закована за кадемъ срѣдъ небето.

Около луната се виеше широкъ, алень харманъ и селянитѣ виждаха въ него добро знамение за жътвата.

А то!

Харманътъ не билъ харманъ, а кърваво хоро!

Сякашъ хиляди веди и демони се бѣха събрали и се въртѣха диво, шеметно, страшно. Надсмиваха се надъ робската участь.

Една нощъ двесте тъмни мъже преминаха Дунава и излѣзоха на родния брѣгъ.

Тѣ бѣха облечени съ зелени дрехи и бѣли навуща. Носѣха тънки пушки, извити саби, австрийски пищове и тежки силахлъци пълни съ барутъ, олово и галета. Надъ челата имъ, пришити къмъ бѣлитѣ калпаци, блестѣха златни лъвчета.

Водѣха ги: царьтъ на хайдутитѣ — Хаджи Димитъръ Асеновъ отъ Сливенъ и неговиятъ най-вѣренъ братъ по участь — Кючукъ Стефанъ Караджа отъ Тулча.

Двесте тъмни мъже — двесте страшни хайдуги, дошли да се биятъ за свобода. И никой отъ тѣхъ не вѣрваше, че ще я получи. Но вѣрата имъ, че умиратъ за народа си, не можеше да бжде сломена. А съ такъва вѣра е леко да се умре.

Хайдутитѣ слѣзоха на робската земя, прекръстиха се, колѣничиха и цѣлунаха прѣстѣта, напоена съ сълзи и кръвъ.

Сетне трѣгнаха презъ златнитѣ нивя съ юнашки пѣсни и юнашки пламъкъ въ сърдцата.

Надъ тѣхъ се вѣеше зеленото знаме съ златния лъвъ, като крило на волень орелъ.

А по стѣпкитѣ имъ цвѣтѣха алени цвѣтчета.

Отъ тия цвѣтчета малкитѣ овчарки щѣха да събиратъ китки, за да кичатъ безкрѣстнитѣ имъ гробове.

Майка

Отъ като научи, че е минала хайдушка дружина, баба Тонка зачака. Тя знаеше, че въ тази дружина сж и нейнитѣ синове — Ангелъ и Петъръ, и затова чакаше. По цѣлъ день седѣше на миндера до прозореча и разбираше, че едно, или друго — ще дочака. Или главитѣ имъ

ще донесатъ на маждраци, или пъкъ ще ги доведатъ живи, за да ги обесятъ предъ бащината имъ къща.

Познаваше баба Тонка турцитѣ. Знаеше ги, като петтѣ си прѣста. Отъ години тѣ дебнѣха около къщата ѝ за такъва плячка. Сега тя сама имъ я даваше.

Всѣки день тя пращаше малката си дъщеря да ходи изъ града да научава, какво е станало съ хайдутитѣ. Детето излизаше отъ сутринта, скиташе по цѣлъ день, не забравяше поржчката: да се навърта къмъ Търновския пжтъ, а вечеръ въ полугласъ разказваше на майка си . . .

Страхотии . . .

Довели шестима юнаци, опасани въ вериги, окървавани, измжчени, пребити отъ бой. И ги карали да носятъ главитѣ на другаритѣ си, научени на колове. Развеждали момчетата изъ града, а тълпа отъ цигани ги плюяла, ругаяла и замѣрляла съ развалени зеленчуци.

Довели единъ бунтовникъ съ счупени крака и го мжчили да ходи. Той пълзѣлъ по земята и ревълъ, та го чували презъ три махали. Като изгубвалъ свѣсть, поливали го съ вода да дойде на себе си, а после пакъ го биели да върви. Плачелъ клетникътъ: молилъ да го убиятъ — смѣяли му се! Като стигнали къмъ конака, бунтовникътъ намѣрилъ единъ камъкъ, събралъ всичкитѣ си сили, изправилъ се, хвърлил и ударилъ узбашията въ главата. Тогава го убили. Намушкали го съ касатуритѣ и го оставили да лежи въ локва кръвъ на улицата предъ конака.

Страхотии. . . .

Детето разказваше съ широки, уплашени очи, едва подвижвайки напуканитѣ си отъ страхъ устнички, а баба Тонка слушаше. Когато чуваше за отрѣзанитѣ глави, тя изпитателно поглеждаше дъщеря си и питаше:

— Не позна ли нѣкоя глава, а? Да си видѣла главата на батя си Петра, я на батя си Ангела, а?

— Не, не! — отговоряше детето изтрѣпнало.

Тогава баба Тонка зашепваше молитва. Нѣкаква страшна, дива молитва, отъ която коситѣ побѣляватъ; една молитва, прилична на проклятие, но която въ турско време е наистина молба за милость:

— Моля ти се, Богородице Дево, да не хващатъ децата ми живи. Да ги убиятъ въ Балкана. Тамъ да останатъ на соколитѣ и вълцитѣ — само да не паднатъ живи въ ржцетѣ на звѣроветѣ. Смили се, Майко Богородице!

Вънъ лѣтната нощъ се спускаше неусѣтно тихо — сиво-

синя и мека, като крило на горска гургулица. Лекъ, влаженъ вѣтъръ подухваше отъ къмъ Дунава, шумѣше въ храститѣ край брѣга, нехайно посвиркваше въ листата на дърветата.

Баба Тонка оставяше дърщера си въ леглото, прекръстваше я скришомъ и пакъ сѣдаше до прозореца.

Всѣка вечеръ тя получаваше вестъ отъ синоветѣ си. Носѣха ѝ я сами турцитѣ. Прашаха ѝ хаберъ по четири заптиета.

Заптиетата идваха, озъртаха се, плахо се приближаваха до четиритѣ врати на двора ѝ, сгушваха се въ тъмното и чакаха.

По тѣхъ старицата разбираше, че синоветѣ ѝ сж живи. Щомъ турцитѣ вардѣха предъ кжщата ѝ, значи чакаха, че нѣкой отъ дели-Тонкинитѣ синове ще се върне при майка си и направо ще падне въ капана.

Но заедно съ заптиетата вардѣше и баба Тонка. Тя заспиваше на миндера седнала, свита като ранена, съ чело подпрѣно на прозореца. Спѣше будна и чакаше.

Нѣкой силно заблѣска вратата. Сякашъ риташе съ кракъ. Баба Тонка скочи. Тя бѣше готова за всичко. Само бързо погледна къмъ иконостаса, каточели да припомни на Света Богородица молитвитѣ си, и високо попита:

— Кой чука?

— Табуръ агасж Али ефенди. Отвори!

— Сегичка, — отвърна баба Тонка и тихо поржча на дъщеря си:

— Да сѣдишъ тука и да не си шукнала!

Тя отвори вратата, усмихна се любезно на турския чиновникъ и покани:

— Заповѣдай, Али-ага. За гости, като тебе, кжщата ми е винаги отворена. Влѣзъ тука.

Поведе го къмъ гостната стая, кждето бѣше канила и Еминъ ага и много още турски чиновници и шпиони.

— Кога сколаса да се облѣчешъ? — запита Али ефенди и подозрително я подникна.

Баба Тонка остави лампата на масата и се размѣ. Тя гледаше турчина право въ очитѣ и се смѣеше съ такъва искреностъ, че и той започна да се усмихва.

— Не съмъ се събличала, Али ефенди. Ей тѣй съмъ легнала. Кога, ще речешъ? Не помня. Днесъ претакахъ една ракия — огънь. Поотпихъ малко, че още малко, че още

малко — попрехвърлила съм. Пъкъ и години! Не мога вече да нося! Та ще те моля, не ми забелязвай на приказкигъ.

Али ефенди съчувствено повдигна рамене:

— Азъ ида при тебе по друга работа, бабо.

— Знамъ, знамъ . . . — продължи да се смѣе баба Тонка. При мене идватъ турци все по страшни работи, па като се разприказваме, виждатъ, че ми сж чисти смѣткитегъ, та си отиватъ, като приятели. Преди време идва и Еминъ ага. Нали го знаешъ, командува силистренския алай. Е, и той дойде, ужъ нѣкой му разправялъ за мене, че съмъ била криела хайдуту. Казахъ му азъ, каквото си е правото, а и той взе да се смѣе на клеветницитегъ.

— Остави това, остави. . . — опита се да я прекжсне Али ефенди, но тя му махна съ ржка и отърча вѣнъ да приготви кафе, сладко и ракия.

Чудна жена!

Тя сипа сладко и ржката ѝ не потрепера, налѣ ракия и не прелѣ чашката, свари кафе и не го изкипѣ.

Трижди чудна майка!

Само устнитѣ ѝ преповтаряха страшната молитва.

— Казвай сега, Али ага. Хареса ли ти ракията? Ще ти налѣя още. И у васъ ще пратя едно шише за ханѣмата. Тя е хубава ракия за цѣръ. Пий на здраве.

Али ага се позабърка. „Каква добра жена, помисли той, а какво приказватъ за нея! Ехъ лоши хора има по свѣта!“ Той изпи ракията, замълча минута, после внезапно запита:

— Колко сина имашъ, бабо?

— Петтима, Али ага. Защо питашъ? Да не би да сж направили нѣкаква беда?

Турчинѣтъ измѣнка нѣщо подѣ носа си и продължи да я разпитва:

— Кжде сж сега синоветѣ ти?

— Въ Исакча, — отвърна спокойно и твърдо баба Тонка. Тя дълго време бѣше учила този урокъ.

— И петтимата ли сж тамъ?

— Не, четиримата. Петиятъ — Ангелъ — има тука дюкянь, пъкъ отиде преди седмица на панаиръ. Въ Джумая ли, кжде рече, не помня. Ощъ не се е върналъ.

— Излѣгалъ те е той, бабо, излѣгалъ те е!

Необикновена тревога изпълни турчина. Достраше го да каже направо на тази добра жена престжплението, което

синътъ ѝ бѣ извършилъ. Посуети се мигъ, а сетне съ тжга ѝ довѣри :

— Излѣгалъ те е! Не е отишелъ на панаиръ, а на Балкана съ хайдутѣ. Хванали го и сега е въ Търновския заговоръ . . . Ще го докаратъ тука, може би. . .

— Божке, — изпищѣ баба Тонка и зачупи прѣсти. — За туй ли съмъ го раждала и хранила, Боже! . . . Да ме зачерни! Да зачерни на баща си доброто име! Камъкъ да бѣхъ родила! . . .

— Ехъ, станалото станало! — опита се да я утеши Али ефенди и трѣгна да си ходи. При вратата спрѣ за малко, обърна се къмъ отчаяната майка и добави :

— Заповѣдано ми е да претърся кѣщата ти, но не ми дава сърдце да сипвамъ на раната червенъ пиперъ. Остани си съ здраве, бабо.

Тя го изпроводи до вратата все още вайкаща се, разбита, съкрушена и тжжна. И едва като повдигна лампата за да му свѣтне, видѣ, че дворътъ е пълненъ съ низами.

Затвори вратата, подлости, а сетне се върна въ стаята, разбуди дъщеря си и съ равненъ, спокоенъ гласъ ѝ заповѣда :

— Сийке, батя ти Ангела го хванали живъ. Ще гледашъ, кога го доведатъ и ще ми кажешъ. Пази се той да не те види.

Баба Тонка погледна съ упрѣкъ иконата, духна лампата и седна пакъ до прозореца.

Тамъ си и осъмна

— Мале, бати Ангелъ го доведоха.

Детето се втурна въ стаята запѣхтѣно, бледо, изплашено. Вѣтърътъ не бѣ успѣлъ да изсуши сълзитѣ отъ странитѣ му. То едва имà сила да влѣзе въ стаята и да седне на миндера.

— Доведоха го. Него и още четворица. Обвѣрзани въ вериги, изпокжсани, окървавени. Страхъ да те е, да ги гледашъ . . .

Баба Тонка не трепна.

— Чакай! Говори полека. Кога ги доведоха?

— Ей сегичка. Отъ конака до тука все съмъ тичала.

— Бати ти видѣ ли те?

— Не, азъ се криехъ задъ другитѣ хора. Много хора имаше. И музика.

— Биеха ли ги? — запита баба Тонка и въ гласа ѝ първенъ пролича безпокойство.

— Не. Заплетата не даваха никой да се доближи до тѣхъ.

— Слава Богу! Да го обесятъ, но да не го мжчатъ!

— Какво?

Детето повдигна очи и толкова ужасъ се изписа въ тѣхъ, че майката наистина се сепна.

— Нищо, нищо. Хапни си и почини!

Бѣше привечеръ. Слънцето се бѣ навело низко надъ Дунава. Искаше му се преди да си отиде, още веднажъ да измие лжчитѣ си въ рѣката. Цѣлъ день то бѣ грѣло надъ окървавената робска земя и само отъ гледане се бѣ окървавило. Тази тежка червена свѣтлина влизаше презъ западното прозорче и обгаряше цѣлата стая съ пламъци. Пламъцитѣ играяха и по лицето на баба Тонка.

Чудно е това лице! Сякашъ е издѣлано отъ камъкъ: нито една бръчка, нито една чѣрта, нито едно движение! То не трепна дори, когато старицата чу думитѣ на съседкитѣ си, спрѣли на разговоръ нарочно предъ прозореца ѝ, за да я измжчватъ.

— Тонкиния синъ го довели ей-сега-на. Нашъ Георги билъ тамъ и видѣлъ всичко.

— За какво ли сж го довели?

— Ехъ, за какво — да зарадватъ майка му . . .

— Ще го обесятъ тука, ей на онзи салкъмъ. Да го гледа, та да му се радва. Нали тя го е научила на хайдутуване?

— Пада ѝ се!

— Мари, то нея ѝ се пада заедно съ него да я обесятъ

Баба Тонка не се разсърди. Тя и не очакваше други думи отъ своитѣ съседки. Такива сж всички малки люде! Когато се жертвувашъ зарадъ тѣхъ — тѣ те замѣрятъ съ камъни. Нали тѣй сж убили и Света Петка и Свети Стефана? Нали народътъ разпѣна и Исуса Христа.

Баба Тонка нѣмаше знанието да отвори прозореца и да каже на проститѣ махленки, че и Божията майка е гледала, какъ народътъ разпѣва чедото ѝ, но имаше съзнание-то, че ролитѣ сж сжщитѣ.

Това съзнание подържаше духа ѝ, то ѝ даваше сили да се чувствува горда и когато я хулятъ.

Край кжщата ѝ се извървѣ махалата. Никой не хлопна портата ѝ, за да сподѣли съ нея грозната вестъ, да ѝ каже топла дума. Хората спираха до стобора, хвърляха крадишкомъ погледъ въ двора и обглеждаха салкъмитѣ: искаха

предварително да разбератъ на кой клонъ ще бжде метнато вжжето за бесилката.

Лъжатъ мждрецитъ, като разправятъ, че човѣкъ е милостивъ къмъ страдашитъ. Нѣма милостиви! Напротивъ: падналь ли си, ще те натискатъ да не станешъ. Може би нѣкой ще изкриви уста и ще каже: ехъ горкиятъ! Туй е лицемѣрие! Изкривената уста е искала да рече: де да видимъ, до кога ще издържи мжжитъ. Ухъ, черно любопитство! Робско любопитство.

Денътъ си отиде. Крѣвътъ на залѣза се съсири и стана черна. Дойде нощъта. Колко по-добра е нощъта. Тя забира злитъ езици. Само защо е толкова кратка лѣтната нощъ?

Баба Тонка запали кандилото и се прекръсти.

— Мале, защо палишъ кандилото?

— Спи, спи . . .

Защо го пали? За сина си. Щомъ сж довели само Ангела, значи Петъръ е убитъ.

И за да не изплаши дъщеря си, тя дори не посмѣ гласно да се помоли:

— Господи, прости и упокой! . . .

Баба Тонка смѣло спрѣ предъ заптието, което вардѣше вратата на затвора, подаде му една сребърна пара и помоли:

— Заведи ме, синко, при Хафъзъ ага — тъмничаря.

Заптието любопитно я изгледа:

— Защо ти е Хафъзъ ага?

— Ей тѣй. Сънувахъ го снощи, че яха червенъ конь, та искамъ да му кажа.

Заптието продължи да гледа ту нея, ту сребърната пара и махна съ ржка:

— Върви съ мене.

Тѣ тръгнаха по разкривенитъ мръсни стълби на затвора.

— Ей го Хафъзъ ага, — посочи заптието. — Разкажи му съня си . . .

И прихна да се смѣе.

Хафъзъ ага — грозенъ татаринъ съ кръвясали, подпухнали очи, съ широкъ носъ, посиняль отъ пиянство — се обърна. Гласътъ му приличаше на животинско ръмжене:

— Какво искашъ?

— Голѣма молба имамъ, Хафъзъ ага, но нѣма да ти я кажа, до като не те почерпя, както му е реда.

Шишето съ ракията бѣше въ ржкава й.

— Е?

— Пустни ме да видя хайдутитѣ.

— Хаидутитѣ ли? — кресна тъмничарѣтъ и юмуцитѣ му се свиха. — Ами не искашъ ли да те затвора при тѣхъ?

Баба Тонка бѣше подготвена. Тя пакъ му подаде шишето и спокойно продължи:

— Азъ искамъ да ги видя, за да имъ кажа нѣколко думи, та да си прехапятъ езицитѣ.

— Какви сж тѣзи думи?

— Ше ги чуешъ, Хафъзъ ага.

Турчинѣтъ се поколеба. Какво било, че пустналъ една жена при хайдутитѣ? Нищо. И той ще бжде тамъ. Може да научи нѣкоя тайна. . .

По влажнитѣ каменни стѣпала тѣ слѣзоха въ тъмницата. Голѣмиятъ ключъ щракна въ ключалката. Вратата съ скрибуцане се отвори.

— Ето ги тия разбойници!

Баба Тонка примижа, за да свикне съ тъмнината и едва тогава видѣ на пода, върху купъ мокра, вонѣща слама, да лежатъ десетина мже, оковани въ вериги.

— Тия ли сж хайдутитѣ, — запита баба Тонка съ злобна подигравка. — Я станете, бре, станете да ви видя, какви сте бабаити. Ами кой щѣше да ви бжде султанѣтъ, като изгоните турцитѣ? Кой щѣше да ви бжде вали-паша? Ей го и моятъ хубостникъ.

Тя се наведе надъ единъ отъ затворницитѣ, раздрѣнка веригитѣ му и викна:

— Пиянъ ли бѣше, бре, като се помъкна по ума на тия хаймани, или се гѣкмѣше да ставашъ паша? Разбойникъ н'единъ! Камъкъ да бѣхъ родила! Черенъ камъкъ да бѣхъ родила на мѣсто тебе, по-щѣше да ме радва. Пипереницата си бихъ натискала съ него. Синъ?

Хафъзъ ага бѣше пре-доволенъ.

— Машала, бабо!

— Не разбрахте ли, бре чапкъни, — продължи баба Тонка и гласѣтъ ѝ ставаше все по-остъръ и сърдитъ, — не разбрахте ли, че на бѣлгарина отъ Бога му е опредѣлено да робува на агитѣ?

И после съ сжщия гласъ, каточели проклинаше и заплашваше, каза на бѣлгарски:

— Не се бойте, момчета. Господъ си има грижата за васъ. Утре ще ви донеса храна и чисти дрехи да се облечете.

Едно необикновенно възклицание се изтрѣгна изъ гърдитѣ на затворницитѣ. Едно страшно възклицание, изразя-

ващо и изненада и страхъ. Тѣ се страхуваха вече не за себе си, а за баба Тонка.

А тя се изви и тръгна на горе къмъ слънчевия денъ и чистия въздухъ. Задъ нея ключалката щракна, но тя смогна да чуе последнитѣ думи на сина си:

— Майко, майко, свята майко!

Вънъ грѣеше слънце, вѣтрърътъ носѣше хладъ отъ Дунава, градътъ шумѣше, като кошерь, животътъ си течеше. Тъмничарътъ изпрати баба Тонка до вратата:

— Пакъ идвай, бабо. Идвай всѣки денъ, да ги учишъ на умъ и разумъ.

— Ща, Хафъзъ ага, ща!

Отъ горния край на града, отъ къмъ Търновския пжтъ се чуваха звучитѣ на военна музика.

Баба Тонка тръгна къмъ конака и спрѣ единъ минувачъ.

— Сине, хайдутѣ ли водятъ пакъ?

— Хайдутѣ, бабо, башъ хайдутѣ — Стефанъ Караджа.

И отмина. А баба Тонка застана предъ конака. И тя искаше да види голѣмия бунтовникъ. Искаше да се порадва, да се усмихне на този, който бѣ повелъ синоветѣ ѝ на бой.

Шедствието се зададе. То разтѣше, като снѣжна топка. Отъ всички улици се стичаха любопитни. И въ тая пъстра тълпа, сякашъ мълнии накжсани на парчета, блестѣха ножоветѣ на заптиетата, огрѣяни отъ слънцето. Предъ всички вървѣше военната музика, следъ нея идваха низами на коне, сетне една бричка. Конетѣ на бричката бѣха потънали въ пѣна и прахъ. Личеше че идватъ отъ далеченъ пжтъ.

Въвъ бричката седѣха Караджата и единъ офицеръ. Караджата не бѣше въ вериги. Той имаше много рани и затова не бѣха го обковали. Турцитѣ умѣха да зачитатъ своитѣ противници, когато сж герои.

Страшниятъ хайдутинъ бѣше спокоенъ, макаръ, че върху него бѣха спрѣни стотици очи. Само бѣше малко бледъ и сигурно много страдаше отъ ранитѣ си.

Офицерътъ се изправи и даде знакъ на две заптиета да се приближатъ. Тѣ отидоха до бричката. Едното заптие помогна на Караджата да слѣзе, а другото се наведе, за да го възседне хайдутинътъ.

И въ този мигъ на натегнатостъ и глуха тишина, ечна единъ дързъкъ гласъ, пълненъ съ подигравка и ненавистъ:

— Дръжъ се, Стефане! Добре си, щомъ яхна агалларитѣ!

Гласътъ на баба Тонка се заби, като гвоздей въ тъл-

пата. Лицето на Караджата, сгърчено отъ болка, се проясни въ хубава усмивка.

Баба Тонка се откъсна отъ любопитнитѣ зяпачи и тръгна къмъ дома си.

И тъкмо на време.

Задъ бричката заплитетата повдигнаха на щиковетѣ си две отсѣчени глави. Едната бѣше главата на сина ѝ Петъръ.

Хайдутинъ и разбойникъ

Турцитѣ уважаваха героитѣ. Тѣ питаеха нѣкаква религиозна почитъ къмъ тия, които си продаватъ скъпо живота и които гледатъ бесилката съ отворени очи.

Когато аскертъ залавяше въ горитѣ съмнителни хора, въпроситѣ, съ които заловенитѣ бѣха посрещани отъ началника на аскера, бѣха едни:

— Вие разбойници ли сте, или горски юнаци.

Ако нѣкой отъ заловенитѣ треперѣше за живота си, ако бледнѣеше предъ мисълта за бесилката и си спомняше домъ и близки, той започваше да хленче и отговаряше:

— Разбойникъ съмъ, челеби. Крадецъ съмъ. Открадналъ съмъ това и това.

За такъвъ човѣкъ присждата бѣше произнесена веднага. Съ присвити вежди юзбашията, или бимбашията, или миралаята, заповѣдваше:

— Ей вие тамъ — Еминъ и Омаръ! Вземете тогова и му ударете петдесетъ тояги. Сетне го пустнете да си върви. И да помни! Други пакъ да краде!

Броятъ на тоягитѣ можеше и да се намали, ако човѣкътъ много пишѣше и се молѣше, или ако пустнѣше въ ржцетѣ на Еминъ и Омаръ по нѣкой грошъ.

Въ много рѣдки случаи единъ крадецъ, или злосторникъ попадаше въ затвора за дѣлата си. Властѣта снизходително гледаше на тия дребни престѣпници, защото имаше да се справя съ други обитатели на горитѣ — хайдутитѣ.

Тѣ не се посвиваха предъ началницитѣ на аскера, не цѣлуваха skutитѣ на юзбашията, не молѣха низамитѣ да ги пощадятъ и простятъ.

А това плашеше. Но страхътъ и възхищението сж две различни нѣща. Турчинтъ се възхищаваше отъ тѣзи смѣлчаци, защото слагаше надъ всички добродетели достойната мъжественостъ и смѣлостъ.

Ако заловеният въ гората хайдутинъ бѣше дързъкъ, ако изгледаше победителя си съ злоба и креснѣше въ лицето му: „убий ме, мръсно куче! азъ съмъ юнакъ и не се плаша отъ силата ти!“, той — този храбъръ хайдутинъ — щѣше да получи цигара отъ табакерата на турчина, щѣше да бжде любезно запитанъ, дали иска кафе, а въ сжда щѣха да му поднесатъ столъ и да го разпитватъ съ пословичната ориенталска вежливостъ. Разбира се, присждата щѣше да бжде една — смъртъ. Но до бесилката щѣха да го заведатъ не съ заплювки и надсмѣшки, а съ военна музика, съ таборъ низами и съ тежка церемония.

Къмъ мъртвия вече хайдутинъ турцитѣ нѣмаха никакво отношение. Циганитѣ можеха да замѣрятъ трупа му съ камъни и нечистотии, можеха да го ограбятъ, можеха да го хулятъ и плюятъ. Запrietатa стояха до бесилката съ безразличие. За тѣхъ бѣше важно, че юнакътъ е умрѣлъ юнашки и толкова.

Това отношение къмъ хората на революцията бѣше една политическа грѣшка. Защото, умиращитѣ така хайдуги, оставаха въ съзнанието на българитѣ, като светци и народни мъченици, на които всички подражаваха съ гордостъ. Но турцитѣ не можеха да преодолеятъ почитьта си къмъ живия храбрець и равнодушието си къмъ неговото безжизнено тѣло. И после, тѣ не можеха да покриватъ чувствата си по политически съображения.

Имаше и друго нѣщо: когато властьта наистина се показваше жестока, добиваха се още по-страшни резултати. Не бѣше ли тѣкмо такъвъ случаятъ съ героитѣ отъ парахода „Германия“? И не за този ли случай великиятъ Митхадъ бѣше готовъ да плаче отъ ядъ, че и първитѣ му помощници не го разбиратъ?

Турската администрация страдаше отъ това, че не знаеше кога какъ да постѣпва, че бѣше романтична, тамъ кждето трѣбваше да бжде строга, а бѣше жестока, когато се искаше да бжде само справедлива.

Караджата бѣше заловенъ въ гората полумъртавъ отъ ранитѣ си. Когато низамитѣ го обградиха, той вдигна ржка да стреля срещу имъ, но изгуби свѣсть.

Военнитѣ лѣкари го прегледаха, направиха му нуждитѣ операции и го превързаха внимателно. Сякашъ не се грижеха за царски душманинъ, а за паша.

Ако бѣше поискалъ, милость още на бойното поле тур

цитѣ щѣха да го съсѣчатъ съ ятаганитѣ си. Но понеже се опита да се бори до последенъ мигъ, тѣ го почетоха, като герой.

Въ русчушкия затворъ за него отдѣлиха най-хубавата стая, въ която ношуваше караулътъ. Приготовиха му удобно легло, съ чистъ чаршафъ и меки възглавници. За да го пренасятъ въ сѣда поржчаха нова носилка, която четири заптиета едва носѣха, за да не измжчатъ ранения.

Сутринъ и привечеръ при него идваха двама военни лѣкари, които преглеждаха ранитѣ му, даваха му лѣкарства, наставляваха прислужника му, какъ да се грижи за него.

Прислужникътъ, единъ младъ селянинъ, осъденъ на една година затворъ за конекрадство, повдигаше рамене, като виждаше какви грижи се полагатъ за човѣкъ, предварително осъденъ на смъртъ. Веднажъ той не се стърпѣ, а се присмѣ на лѣкаритѣ :

— Какво се глезите около човѣка? Утре ще го качите на бесилото, а пъкъ докато е тука, чудите се, какъ да му угодите. Туй е и страмота и грѣхота!

Единиятъ лѣкаръ го изгледа надъ рамкитѣ на очилата си, а другиятъ леко го плесна по врата и отвърна :

— Какво правимъ ние, не е работа на магаретата, като тебе. Разбра ли?

Но думитѣ на конекрадеца се харесаха на ранения въстаникъ. Когато лѣкаритѣ излѣзоха, Караджата се повдигна на лакти.

— Ей, лежи си мирно. Не е позволено да ставашъ и да се мърдашъ! — сгълча го прислужникътъ.

— Какъ се викашъ? — запита Караджата.

— Стефанъ. Викагъ ме Стефанъ Гугуто.

— Тогавя сме адаши . . . За какво си затворенъ?

— За кражба. Коня крадихъ, та ме хванаха и ме тикнаха тука на една година. Моята е лесна . . . Сега, като се грижа за тебе, ще ме освободятъ . . .

— Ами като те освободятъ, какво ще правишъ?

— Какво ли? — зачуди се Гугуто. — Ти какво ще речешъ? Да се пазаря за фйтонджия на валията, а?

И се размѣ отъ все сърдце.

— Защо се смѣешъ?

— Смѣхъ ме е на тебе. Отъ човѣкъ, като мене, какво може да стане?! Като ме пустнатъ, пакъ ще почна да крадя коне. Ти знаешъ ли ме какъвъ съмъ майсторъ на такива

кражби. Мога да ти взема коня подъ тебе и нѣма да усѣтишь...

— Е, пакъ ще те хванатъ и пакъ ще те затворятъ, — отговори Караджата. — Това животъ ли е? Една година вѣнъ отъ зандана — две години вжтре.

— Какво друго да правя, адашь? Ниви нѣмамъ, търговия нѣмамъ... нѣмамъ нищо.

— А защо нѣмашъ ниви? Нади си отъ село?

— Преселници дойдоха. Турцитѣ преселиха зебеци и татари, та ни подѣлиха земитѣ. Останали ми сж две педи земя, а отъ нея не може да се припечели, колкото за върви на царвулитѣ ми. И да ти кажа ли?

Той се наведе надъ ранения и му повѣри:

— Отъ българинъ единъ конъ не съмъ открадналъ. Нѣ, честенъ кръсть! Само на гаджалитѣ конетѣ крадя! Отмъщавамъ си!

-- Хм... — усмихна се Караджата, — Тѣй не се отмъщава. братко, тѣй по-голѣма беда правишь. Ти открадвашь коня на единъ турчинъ, а той ще вземе на брата ти двата коня.

— Правъ си. И това правятъ проклетницитѣ, Господь да ги убие! Ала нѣма какво друго да се прави! Все трѣбва да се посплашватъ по малко!

— Направи това, което направиха моитѣ другари — отвърна Караджата и въ очитѣ му заблѣстѣ чуденъ пламъкъ. — Стани хайдутинъ, събери се съ други хайдуги и иди въ Балкана да се биешъ съ царския аскеръ. Тѣй повече ще наплашишь читацитѣ...

— И тазъ добра, — прихна Гугото. — Да отида въ Балкана, та да ме пречукатъ, като куче! Ба, да прощавашъ, бай Стефане, ала ми е скжпъ живота... Вие, като отидохте, какво направихте? Нищо. Кого уплашихте — никого. Само си пролѣхте кръвта...

— Ами Европа? — почти скочи Караджата. Ранитѣ изглежда го заболѣха много, защото лицето му се сгърчи.

— Лежи си, лежи си, — нѣжно го прехвана Гугото и го намѣсти на възглавницитѣ. — Лежи и приказвай.

— За Европа те питамъ! — продължи ранениятъ. — Ти да не мислишь, че тамъ хората нѣматъ сърдца, че тѣ не знаятъ, какъ страдаме тука? Когато излѣзатъ хайдуги да се биятъ съ турцитѣ, на цѣла Европа вестницитѣ започватъ да пишатъ. И Русия на часа наостря уши! Разбра ли? Тѣй

само можемъ да си отмъстимъ. Да накараме Русия да се хване съ агитъ и да ги прогони въ Анадола . . .

— Простъ човѣкъ съмъ азъ, бай Стефано — тихичко промълви конекрадецътъ и дълбоко се замисли. Почувствува, че въ думитъ на ранения хайдутинъ има много правда и много сила. Той не бѣше училъ, не знаеше да чете, не бѣ разгрѣщаль пламенитъ книжки на Раковски и Каравеловъ, но огньтъ на свободата горѣше въ сърдцето му, както гори въ сърдцата на всички роби. И сега, като слушаше думитъ на бунтовника, този огнь пламенѣше, изпълняше го, караше го да се просълзява. Макаръ че бѣше поне петъ години по-възрастенъ отъ Караджата, той почтително започна да му вика „бай Стефанъ“ и да го гледа съ погледъ на подчиненъ.

А Караджата говорѣше тихо, убедително, съ дълбока вѣра въ дѣлото на хайдутитъ и въ непремената победа:

— Ние бѣхме триста души. Турцитъ ни избиха. Ала не сме и чакали друга участъ. Знаехме че това ще ни постигне. Курбанъ отидохме ние. Отъ нашата смъртъ се учатъ другитъ и се готвятъ да трѣгнатъ по стѣпкнтъ ни, . . . Хиляди като насъ, чакатъ да имъ каже нѣкой „хайде!“

— Ти войвода ли бѣше, бай Стефано?

— Войвода бѣше хаджи Димитъръ. Азъ му бѣхъ помощникъ. Но не е то! Войводата е глава. А само главата нищо не прави. Трѣбватъ стотици рѣце, стотици крака. Въ хайдушкитъ дружини всички сж войводи, стига да сж юнаци и да не се плащатъ отъ смъртъта.

Гугото го гледаше съ широко отворени очи. Можеше ли, наистина, човѣкъ да рече, че не се плаши отъ смъртъта?

— Тебе не те ли е страхъ, бай Стефано? — и съ мжка преглътна. — Ако, недай си Боже, те осждятъ . . .

— Защо да ме е страхъ? Всѣки човѣкъ умира. Кой порано, кой по-късно — все умира. А да знаешъ, защо умирашъ, ще рече да знаешъ и защо си живѣлъ. Азъ съмъ се клелъ: свобода или смъртъ. Като нѣма свобода, ще умра, но ще зная, че съмъ умрѣлъ за народа си и за добруванетоу му.

Страшни и славни думи!

И Стефанъ Гугото преглътна сълзитъ си, стисна юмрукъ и задъхано отсѣче:

— Юнакъ си, бай Стефано! Голѣмъ юнакъ!

Три дни по-късно заплетиетата мълкомъ внесоха въ стаята носилката, страхливо премѣстиха Караджата въ леглото, като чели настаняваха мъртвецъ, и бързишкомъ излѣзоха, гузни, съ приведени глави и съ очи, които не смѣяха да се спратъ върху лицето на осждения вѣстаникъ.

— Какво стана, бай Стефане? — запита Гугуто, но сякашъ очакваше отговора, защото изви глава да не погледне ранения.

По лицето на Караджата премина лека тжжна усмивка:

— Какво стана ли? Всичко. Сждѣтъ си каза думата и азъ казахъ мойта. Друго не съмъ и чакалъ.

— Е?

— Утре сутринъ рано-рано ще дойдатъ, ще ме взематъ съ носилката и ще ме обесятъ. Толкова...

— Що думашъ! Де се е чуло да бесятъ раненъ човѣкъ, който не може на краката си да стои. Господъ да ги порази! Може ли?

Презъ главата на конекрадеца бързо мина една мисълъ.

— Слушай, бай Стефане. Тѣ може и да сж тѣ осждали на смъртъ, ала нѣма да те обесятъ, докато не оздравѣешъ. Сега да се разберемъ. Ти все ще се правишъ на боленъ. И да си здравъ, ще се правишъ на боленъ, додето съвсемъ се замогнешъ. Дотогава ще минатъ месеци. Мене ще ми дойде реда да излѣза отъ затвора и ще се сговоря съ тъмничаритѣ, да избѣгашъ отъ тука. И тъкмо когато съвсемъ оздравѣешъ, заплетиетата ще дойдатъ да те взематъ за бесилката, а ти вече ще си въ Влашко. Разбра ли ме? И ти ще си въ Влашко и азъ ще съмъ тамъ. На, честенъ кръсть! Нѣма вече да крадя. Ще дойда съ тебе да ме направишъ хайдутинъ.

— Остави тѣзи приказки, — махна съ ржка Караджата, — нѣма да стане, както мислишъ. Казвамъ ти, че боленъ не боленъ, утре ще ме обесятъ! Сждѣтъ реши: или вжже, или да изпратя до султана прошение за милость.

— Ами ти защо не изпратишъ прошение? — живо запита Гугуто. — Изпрати прошението и си гледай кефа. Отъ Диаръ Бекиръ по-лесно се бѣга!

— Не мога. Ако съмъ мислилъ да искамъ султанска милость, нѣмаше да тръгна съ хайдутитѣ. Ние тръгнахме да си продаваме живота. Като нѣмамъ свобода, ще си получа смъртъта и ще си изпълня клетвата.

Стефанъ Гугуто седна на края на постелката и отпусна глава. Той не можеше да разбере Караджата. Защо да не

подпише прошение до султана? Това не е ли само нѣкаква глупава гордостъ, която никому не принася полза? Ако подпише такъво прошение нали султанътъ ще го помилва? Нали ще го изпрати на заточение само? А отъ тамъ се бѣгаше толкова лесно. И той щѣше да побѣгне, щѣше да си отиде въ Румѣния и отъ тамъ пакъ можеше да готви колкото си ще хайдушки дружини. Така и за него щѣше да бжде добре, па и дѣлото за свободата щѣше да има единъ ратникъ повече. И то какъвъ ратникъ? Огънь! Соколъ! Единъ отъ тѣзи, дето само съ очи могатъ да заповѣдватъ на хората!

Мръкваше Презъ двата тѣсни прозорци на стаята навлизаше синкавиятъ сумракъ, а заедно съ него и нѣкаква тѣпа, безпросвѣтна и противна тишина.

Страшна е килията на затворникъ осжденъ на смъртъ.

Пазачитѣ предъ вратата стѣпватъ на прѣсти. И тѣ сж хора. И тѣмъ е страшно, като си помислятъ, че този, когото вардятъ, утре ще бжде покаченъ на едно катранено буре и на шията му ще преметнатъ примка. Макаръ че имъ е заповѣдано да поглеждатъ презъ малкото прозорче на вратата, какво прави осждениятъ, тѣ забравятъ заповѣдта и не смѣятъ да погледнатъ дори къмъ самата врата. Подътъ е старъ, прогнилъ, съ отгнати дъски, които отъ най-малко мръдване скърцатъ ужасно. Пазачитѣ отначало тихичко проклинатъ скърцащитѣ дъски, а сетне се премѣстватъ въ дѣното на дългия коридоръ, откъдето никакъвъ шумъ не би могълъ да достигне до осждения.

А той лежи вжтре върху сламениа одъръ, съ ржце подъ главата и съ широко отворени очи.

Мракътъ е непрогледенъ. Никжде нѣма такъвъ черенъ мракъ. Сякашъ Богъ го е извадилъ изъ дѣното на ада, за да изпълни съ него само килията.

И въ този мракъ осждениятъ гледа.

Колко чудни нѣща вижда Караджата.

Ето го: малко момченце съ конопена ризка и бозови потури тича изъ градината подиръ дѣда си Стефана. Градинаритѣ поливатъ лехитѣ съ зеленчукъ, а той газии изъ вадата, пуска си малки трѣсчици и ги гледа, какъ плуватъ. И тѣзи трѣсчици му се струватъ по-голѣми отъ лодкитѣ, които плуватъ по Дунава. Ами когато си направи дървена сабя? Тогава бѣше вече по-голѣмъ. Бѣха го оставили да подкарва коня, съ който вадѣха вода отъ Дунава. Отначало конътъ се въртѣше правилно, веригата съ малкитѣ кофички се движеше и пълнѣше вадата. А после градинаритѣ се развикаха,

започнаха да го гълчатъ и, докато види какво става, баща му му опъна ухото. Той се бѣше заплесналъ да дѣла сабя отъ дърво, а коньтъ бѣше спрѣлъ и скубѣше тревата край пжтеката. И колко се смѣ баща му, когато го запита защо дѣла тази дъска. Стефанъ завъртѣ дъсчената сабя надъ главата си и отвърна: „Съ нея ще коля турцитѣ!“ Като че самъ си бѣ пророкувалъ сждбата.

Мракътъ се сгжстява. И колкото по-гжстъ става той, толкова по-ясни сж виденията на затворника.

Ето: грѣе слънчевата пладня. На край града сж се събрали стотици хора да гледатъ борбитѣ на най-голѣмитѣ пехливани въ тулчанския санджакъ. И Стефанъ е тамъ. Единъ черенъ татаринъ, съ една глава по-високъ отъ всички други борци, се изтжпя предъ зрителитѣ и кани: „Ей, който иска да дойде да се бори съ мене, ще му дамъ петъ жълтици. Ако му потроша коститѣ — не отговарямъ!“ Стефанъ се споглежда съ другаритѣ си, хвърля на земята кжсото си палте и излиза предъ татарина: „Азъ искамъ да се преборимъ, ефендимъ.“ — „Ти ли? — надсмива се татаринътъ. — Момченце, иди си въ кжщи и поискай отъ майка си единъ по-голѣмъ коматъ хлѣбъ. Да ядешъ повече, та да станешъ юнакъ. После ела да се боримъ!“ — „Не лай, — сопва му се Стефанъ. — Не лай, ами си спомни думигѣ: ако те тръшна, ще ми платишъ петъ жълтици. Ако ти потроша — коститѣ не отговарямъ.“ Татаринътъ бѣснѣе: „Събличай се!“ — „Не ща, — отвърща Стефанъ. — Азъ тѣй ще се боря. Ако ми скжсашъ ризата, ще я пазя за споменъ.“ Татаринътъ е голъ до кръста. Тѣлото му, намазано съ зехтинъ, за да се плъзгатъ ржцетѣ на противника му, блѣсти на слънцето, като тѣло на голѣма змия. И почва борбата. На втората хватка Караджата повдига голѣмото черно туловище, прехвърля го презъ главата си, тръшва го на земята и стжпва на гърдитѣ му. Зрителитѣ ахватъ отъ почуда, а сетне бурно започватъ да хвалятъ победителя. Само десетина стари турци ръмжатъ. Татаринътъ се изправя, бръква въ пояса си, вади тежка манистена кисия и отброява петъ жълтици. Стефанъ нетърпеливо му махва съ ржка: „Остави си паритѣ. ага. Не ги искамъ. Ти си юнакъ, а отъ юнакъ пари не ща. Само ми кажи: евалла! и други пжтъ не ме викай да се боримъ!“

Ехъ, спомени!

Стефанъ се повдигна на лакти:

— Свърши се вече!

— Какво рече, бай Стефане?

— Нищо. Замислихъ се.

После тихо добави:

— Драго ми е, че те срещнахъ. Поне можахъ да ти отворя очитѣ. Сега и ти ще станешъ добъръ българинъ . . .

— Ще стана, бай Стефане.

И пакъ настана противна тишина. Минутитѣ минаваха тежки и отсѣчени, като удари на чукъ. Може би сега ковѣха гвоздеитѣ на бесилката.

— Слушай, Стефане. — Караджата седна въ леглото. Болкитѣ отъ раната го присвиха, но той се овладѣ и остана тѣй. И Гугуто не се опита да го накара да легне. Защо бѣше нужно да го варди вече? — Слушай, Стефане, искашъ ли да ми помогнешъ?

— Азъ ли дали искамъ?! Кажми ми каквото щѣшъ — ще го направя. Кажми, като излѣза отъ тука да убия валията — ще го убия. Ржката ми нѣма да потрепне!

— Не това, не! Закълни се, че ще ми помогнешъ!

— Заклевамъ се, бай Стефане! Сто пжти клетва ти давамъ! Хиляда пжти . . .

— Дай ми стомната да се напия съ вода!

— Какво рече? Стомната ли?

Гугуто изтрѣпна. Той разбра целта на осждения. Караджата бѣше раненъ въ корема. Операцията бѣше сполучлива, но не трѣбваше да яде и пие нищо. Само малко млѣко му даваха. И него пиеше на глѣтки. А сега искаше стомната. Искаше да се напие, за да умре и мъртъвъ да го бeсятъ. Той не знаеше дали ще свърши до сутринята, но вѣрваше, че все ще е въ безсъздание, когато го покачатъ на вжжето.

— Бай Стефане, моля ти се освободи ме отъ клетвата. Ако ти дамъ стомната, все едно, че азъ съмъ те убилъ. Недей, недей ме кара да правя такъвъ грѣхъ . . .

— Послушай ме! — строго отвърна Караджата. — По ли ще е добре утре да се радватъ, като ме бeсятъ?! А тѣй, радостта имъ нѣма да бжде никаква! Обесили мъртъвъ човѣкъ! Разбра ли? . . .

— Разбрахъ, ала . . .

Мислитѣ се блѣскаха въ главата на Гугуто. Да убие този добъръ човѣкъ, съ ржцетѣ си да го убие! Ухъ, ухъ! Самъ иска да умре, за да не се радвали турцитѣ! Господи, спаси и сохрани!

— Бай Стефано, може пъкъ тази вечер валията да размисли нѣщо и утре да не... — достраше го да се изкаже.

— Познавамъ турцитѣ, Стефано. Такъва плячка тѣ нѣма да изпустнатъ... Дай ми стомната. Пълна ли е? Ехъ, че ще е весело, когато влѣзатъ утре и ме намѣрятъ умрѣлъ...

И се размѣ. Отъ този смѣхъ коситѣ на Гугуто се изправиха, по гърба му полазиха трѣпки:

— Не се смѣй, не се смѣй! И не искай отъ мене...

— Слушай! — заповѣда Караджата. Почувствува, че още е войвода. — Дай стомната! Ти искашъ да станешъ хайдутинъ, а не чувашъ, какво ти казвамъ. Когато нѣкой хайдутинъ падне раненъ и нѣма надежда да се спаси, ние сами го убиваме. Такъва е хайдущката клетва. Сега и азъ съмъ раненъ и не мога да се спася. Дай стомната.

Гугуто пропѣлъзѣ до тъмния жгълъ на стаята, кждето стоеше голѣмата зелена стомна. По странитѣ му се спускаха сълзи, ржцетѣ му треперѣха, дѣхътъ му сѣкваше.

— Дай сега... Повдигни я по-горе. Тѣй...

Караджата засмука. Усѣти нѣкаква остра болка да го разкъсва и едва сдържа вика си. Стефанъ отмѣсти стомната.

— Стига ли вече?

— Дай, дай още...

Стомната играеше въ ржцетѣ на конекрадеца.

— Пий, пий, бай Стефано... Пий, Господъ да ги убие! Земята да ги погълне... Пий, пий... Азъ... като излѣза... ще си отмѣстя за тебе... ще си отмѣстя...

И зариде.

— — — — —
При зори Караджата се съвзе малко. Стефанъ Гугуто бѣше седналъ до главата му, милваше потъналото въ студена потъ чело, галѣше юнашкитѣ ржце, които изстиваха и плачеше, като надъ брата си.

Умирацията отвори очи и се опита да се усмихне:

— Стефано, азъ си отивамъ... Агитѣ нѣма много да се радватъ, като видятъ... И ти... не ме забравяй...

— Нѣма, нѣма, войводо! Азъ... като излѣза... ще си отмѣстя за тебе... Ще коля, чувашъ ли, ще коля...

Караджата говорѣше вече несвързано. Напраздно Стефанъ навеждаше ухото си до устнитѣ му.

После се отпусна и въздѣхна:

— Бай Любене, свършихме си работата?

— Кого викашъ?

— Каравеловъ... Хей, чакайте ме!... Идвамъ... Хаджи, събери момчетата... Ще тръгнемъ нагоре!!

Сутринъта на бесилкатата при пазара обесиха единъ великъ мъртвецъ.

И Ангелъ мина край бесилката

Черешовитъ води отколе отшумѣха, три пѣти се смѣни луната, а мжката на Ангелъ Хаджиолу си остана сжщата.

Следъ онази неприятна среща съ Еминъ ага, той нито единъ день не се застоя въ кѣщи. Излизаше рано сутринъ, отиваше въ контората си, кждето до тогава стояха сами двамата му писари, и тамъ прекарваше до обѣдъ. Обѣдваше въ „Исляхъ хане“, а сетне фйтонътъ му го отвеждаше, или въ неговия старъ чифликъ при Писанецъ, или безцелно го разхождаше изъ полето.

Едва когато се мръкнѣше добре, Ангелъ се завръщаше дома си, заржчваше на слугинята да му направи едно голѣмо кафе и дълго следъ полунощъ стоеше самъ на язлѣка, затрупанъ отъ тежкитѣ си мисли.

И нито веднажъ не поглеждаше къмъ онази частъ на градината, кждето нѣкога стоеше Гюлхаръ. Струваше му се, че ако погледне нататъкъ, ще види пакъ бѣлата сѣнка на жената и очитѣ ѝ ще го укорятъ: „Защо ме погуби, челеби? Азъ нищо не искахъ отъ тебе. Защо ме погуби? Мене ми стигаше само да те гледамъ. Защо ме повика да дойда при зида?“ О, ако бѣше увѣренъ, че такива думи ще му рече Гюлхаръ, той би гледалъ непрекъснато нататъкъ. Би ги чакалъ тия укори. Защото би могълъ да имъ отговори: „Азъ те повикахъ, Гюлхаръ, защото толкова дни само за тебе мислѣхъ. Повикахъ те да ти се порадвамъ. Наистина, знаехъ, че мжката ти ще стане по-голѣма, но неужели е малка моята мжка?“

Не отъ това се плашеше Ангелъ. Той мислѣше, че ако погледне къмъ тъмния зидъ ще види протегнатата груба дѣсница на Еминъ ага и въ ушитѣ му ще прозвучи страшната дума: „робъ!“

Понѣкога една дума може да нарани повече отъ ножъ.

Тѣй бѣше нараненъ и Ангелъ. Но въ стремежа си да намѣри лѣкъ за своята рана, той откри просвѣтлението, че за ранитѣ на роба има само единъ лѣкъ: борбата.

И колко много искаше да се бори той!
Но кой би могъл да го научи на борба?

Ангелъ никога не бѣше виждалъ живия животъ, такъвъ какъвто си е. Той знаеше, че всичко се купува съ пари, и понеже ги имаше много, вѣрваше, че е щастливъ. Ако не щастливъ, поне че е спокоенъ и обезпеченъ.

А после: всичко се обърна наопъки. Ако би могълъ да купи съ пари възмездие за обидата на Еминъ ага, той бѣше готовъ да даде цѣлото си състояние, за да го купи. Бѣше съгласенъ да остане просякъ, да стои съ паничка предъ вратата на Света Троица, но да отмъсти.

Въ Русе имаше разбойници черкези, които убиваха човѣка за петдесетъ гроша. Ангелъ би могълъ да имъ даде хиляда за да прострелятъ Еминъ ага. И неговитѣ ржце не биха се зацапали съ кръвъ. И никой не би го повикалъ въ сѣда да оттоваря за убийство. Но такъво дѣло не би било възмездие, нито достойно за обидения, нито равноценно на обидата. Друго възмездие му бѣше нужно. Трѣбваше турчинътъ да почувствува, че ржката на роба, на безправния и приравненъ съ животнитѣ робъ е силна и тежка, че когато се отпустне на рамото му ще го повали, че когато се докосне до шията му ще го задуши.

Не страдащиятъ влюбенъ искаше възмездие, а човѣкътъ на когото бѣ казано, че не е човѣкъ.

На три пѣти Ангелъ Хаджиолу се запжтваше къмъ дюкяна на дѣдо Рахамимъ, за да му открие мислитѣ си, да му изплаче болката си и да поиска съветъ, какъ да се бори съ турчина. Знаеше, че стариятъ търговецъ отдавна е изпиталъ робското унижение, защото отдавна изпращаше помощъ на хайдутитѣ въ Влашко. Но ако бѣше само този пѣтътъ на борбата, той можеше да го измени и безъ съветъ. Той можеше всѣка седмица да изпраща три пѣти повече пари на Каравеловъ, отколкото изпращаше дѣдо Рахамимъ. Не! Това не бѣше достатъчно. Стариятъ търговецъ не можеше друго яче да се бори, но той — Ангелъ — бѣше още много младъ, имаше още много пламъкъ въ сърдцето си и искаше къмъ паритѣ си да прибави и друго по-силно оржие.

Затова и тритѣ пѣти не влѣзе въ дюкяна на евреина. Боеше се да не би дѣдо Рахамимъ да помисли, че въ желанието на Ангела за борба лежи само една причина: Гюлхаръ.

А трѣбваше вече да се реши, защото отъ день на день

мжката му растъше, надигаше се въ душата му като планина, премазваше го.

Четата на Хаджи Димитра му помогна да вземе решение. Какъ можеха тѣзи млади и жизнерадостни хора да гледатъ смъртѣта въ очитѣ, да я търсятъ изъ балканскитѣ чукари, да я канятъ и да ѝ се радватъ? Още като сж слизали на българския брѣгъ не сж ли усѣщали на шиитѣ си клуповетѣ на бесилката?

И когато цѣлъ градъ излизаше да гледа, какъ турцитѣ водятъ заловенитѣ хайдуги, Ангелъ се криеше въ контората и съ прѣсти запушваше ушитѣ си, да не чува военната музика. Нейнитѣ звуци му говорѣха съ устата на Еминъ ага и повтаряха грозната дума: робъ, робъ, робъ!

Една вечеръ отиде у бабини Тонкини.

То бѣше току следъ като бѣха довели Ангела и донесли набучената на колъ Петрова глава.

Ангелъ мислѣше, че ще намѣри старицата потънала въ сълзи, разбита и съкрушена. А тя му отвори съ сжщото спокойствие, съ което отваряше вратата и на турскитѣ чиновници. И го укори:

— За какво си дошелъ, бре? И ти ли искашъ да изгоришъ? Въ такъва кжща сега идва ли се?

— Дойдохъ да те видя, — отговори Ангелъ.

— Какво ще ме гледашъ. Дошелъ си да ме видишъ, а не знаешъ, че отъ четири страни кжщата ми е оградена съ заптиета. Не ги ли видѣ?

— Видѣхъ ги, та какво?

— Хм... — повдигна рамене баба Тонка. — Момчешки акълъ. Какво имало! Утре ще тръгнатъ и подиръ тебе шпиони.

— Все ми е това, бабо Тонке, — промълви Ангелъ и седна на миндера. — Подиръ всички честни хора сега вървятъ шпиони...

Старата жена за първи пжтъ чуваше такива думи отъ устата на Ангелъ Хаджиолу. Навремето, когато ѝ даде двойсетъ жълтици да прати на Каравеловъ, тя мислѣше, че това е чорбаджийски капризъ. Сега я изненадваше отношението на богатия чорбаджия къмъ хайдутитѣ, отъ които всички достопочтени богаташи отвърщаха очи съ презрение.

Баба Тонка седна на миндера, загледа се въ своя гостъ и се просълзи:

— Ангеле, Ангеле! Господъ да те благослови за тѣзи думи. Напълни ми сърдцето. Азъ все си знаехъ, че като

убиятъ нѣкой народенъ човѣкъ, още стотина се раждатъ, но никога не бѣхъ виждала такъво раждане. Сега го видѣхъ.

— Лошото е, бабо, — отвърна Ангелъ и дълбоко смукна димъ отъ цигарата си, — че много хора отиватъ на праздно. Ти мислишъ, че азъ сега съмъ се родилъ за народното дѣло, а то не е башъ тъй. Отколе още си бѣхъ...

— И да не си билъ отколе, все това е. За добритѣ работи никога не е късно.

— Нали ти казвамъ: лошото е, че много хора отидоха.

Баба Тонка поклати глава:

— Не ги плачи, Ангеле. Тѣ знаяха защо сж отишли: за себе си, за народа си, за свободата... Виджъ ме мене... Азъ съмъ майка... Мене повече ме боли... А пъкъ нá — държа се!... И другитѣ ми синове ще отидатъ, като батюцитѣ си, знамъ го. Па да ти кажа ли: сякашъ ми е драго, че съмъ ги раждала такива. Да не сж агнета...

Само за мигъ една сълза се спуствна по лѣвата ѝ буза, но тя вдигна престилката си и я избърса. Досрамѣ я, сякашъ, че заплака, та се усмихна:

— И ти не се застоявай много у дома, че да не довтаса нѣкое улаво заптие. Не ми е за мене, ами за тебе мисля. По-добре е да стоишъ на страна. Повече работа ще свършишъ. Ти не си за хайдутинъ роденъ...

— Защо пъкъ да не съмъ? — изви вежди Ангелъ.

И тъкмо тогава се реши: азъ ще си дамъ всичкитѣ пари за дѣлото. Но тѣ не стигатъ. Ще си дамъ и живота, като другитѣ хайдути. Ще го продамъ за себе си, за народа си, за свободата!

На следния день той отиде при своя адвокатъ, дълго се разговаряха, подписа нѣкакви книжа и като се връщаше въ къщи, доволенъ се усмихваше.

При зори Ангелъ Хаджиолу чу вѣнъ на пазара нѣкакъв шумъ. Не бѣше пазаренъ день, та отъ рано да сж трѣгнали селскитѣ коли. Наметна се съ халата и надникна презъ прозореца.

Надъ Сръбчето се издигаше лека червена мъгла, която багрѣше върхаритѣ на дърветата. Слънцето се канѣше да надникне задъ баира. Може би и то любопитствуваше да узнае кой шуми на пазара.

И на него не му прѣчеха дърветата отъ Ангеловата градина. То щѣше да види бесилката издигната за Стефанъ Караджа.

Ангелъ чу удари на голѣмъ чукъ, скърцане на дървета и само по тѣзи зловещи звуци разбра, че турцитѣ издигатъ пакъ нечий мъченически кръстъ. Сърдието му се сви, като помисли, че може би ще види на бесилката тѣлото на Ангелъ Обретеновъ. Клетата майка! Клетата баба Тонка!

Той се облече бързо и излѣзе на язлѣка. Отъ тамъ добре можеше да се види бесилката. На нея вече висѣше човѣкъ.

Съмна.

Голѣмото юлско слънце се издигна надъ града и го окъпа съ златна свѣтлина. Улицитѣ оживѣха. Разбудени отъ сутришния хладъ, гугушчуцитѣ започнаха пѣсенята си. Толкова животъ и надежди бликаха съ раждането на новия день.

И въ тази спокойна картина на утрото труптъ на бесилката изглеждаше още по страшенъ. Ангелъ не можеше да откъсне погледа си отъ него. Презъ главата му летѣха хиляди мисли — и свѣтли и черни, и радостни и тжжни. Но надъ всички се издигаше една: нѣкога и той ще бжде издигнатъ на тази грозна скеля, отъ която се вижда най-хубавото нѣщо — свободата.

Отъ тази мисълъ го откъсна писъкътъ на нѣколко зурли и бумтенето на тжпанъ. Циганитѣ отъ Селеметъ-махала бѣха научили вече за бесилката и идваха да се гаврятъ съ обесения.

Нѣщо нечовѣшко имаше въ това забавление на циганитѣ. Тѣ се събираха край бесилката — всички: съ женитѣ и децата — и тамъ се надпреваряха, кой по-жестоко да похули мъртвия и кой по-гнжно обругаване да измисли. Защо правѣха това, никой не би могълъ да каже. Може би за бакшиша, който стари, беззжби и зли турци имъ подхвърляха.

Нито единъ отъ младитѣ турци не се вестяваше при такъва страшна сцена. Дори ако случайно минуваше отъ тамъ нѣкой мдадъ човѣкъ, обръщаше си главата да не гледа и шепнѣше: Ехъ, горкиятъ!

Но нито единъ отъ тѣзи млади турци не се сѣщаше, че е срамно и грозно да се ругае мъртвецъ и не се опитваше да попречи на това. Заптийетата, оставени да пазятъ трупа стояха съ тжпо безразличие и мълчаха.

Страшната музика накара Ангелъ Хаджиолу да изтрѣпне. Отначало му се пощѣ да се прибере въ къщи, да затвори прозорцитѣ, да натжпче ушитѣ си съ памукъ и да се завие презъ глава съ най-тежката завивка. А после самъ се

засрами отъ мисълта си. Защо да бѣга? Нали се е решилъ вече? Защо не излѣзе на улицата да разгони циганската гань?

Бледъ като платно, съ свити устни и дълбока гънка между веждитѣ той прекоси двора и излѣзе на пазара. Въ ржката му треперѣше тънкото бастунче.

— Стига! — изрева той щомъ стигна бесилката. — Стига, проклетни звѣрове! Махайте се, докато не съмъ ви избилъ до единъ!

Викътъ му надхвърли шума отъ зурлитѣ, заглуши тѣпанна. Циганитѣ спрѣха воя си и се отдръпнаха на страна. За пръвъ пжтъ имъ се случваше такъво нѣщо. Единъ челебия, единъ благороденъ богаташъ да се застѣпи за нѣкакъвъ си царски душманинъ. . . .

— Защо ти трѣбва да се мѣсишъ, челеби? — кротко го запита единъ случайно минаващъ турчинъ. — Такива сж циганитѣ. Па и този . . . е единъ разбойникъ!

— Махай се отъ преде ми! — сопна се Ангелъ и повдигна бастунчето. — Не ми се прѣчи!

Нѣколцина цигани се стоваряха нѣщо. А другитѣ се готвѣха да продължатъ позорното си занимание, прекжснато така неочаквано. Единъ голѣмъ камъкъ профуча и блѣсна мъртвеца. Тѣлото се залюлѣ. Бесилката заскърца, сякашъ и дърветата се молѣха за пощада.

Преди да се упомни Ангелъ се спуствна къмъ циганина, който бѣ хвърлилъ камъка и го заудря съ бастуна.

— Казахъ ли ти, проклетнико, казахъ ли ти?

Въ гнѣва си той бѣше страшенъ. Вѣртѣше се на всички страни и удряше, безъ да гледа кого и кжде.

Едва тогава се намѣсиха заптиетата. Едва тогава излѣзоха отъ леността си.

— Стига, чорбаджи! — залови се едно заптие за ржцетѣ му. — Остави ги. Не е твоя работа да се разправяшъ съ циганитѣ. Тѣ отъ години иматъ този занаятъ. Валията, дето е валия, и той не имъ се кара за това . . .

— Господъ да убие вашия валия и всички ви! Кучета сте вие, а не хора! Да се гаврите съ единъ мъртвецъ!

Заптието се направи, че не чува клетвитѣ и обидитѣ. То служеше отдавна въ русчущката полиция и знаеше кой е Ангелъ Хаджиолу.

— Челеби, този човѣкъ не ти е нито братъ, нито баща. Той е разбойникъ и ти напрасдно се застѣпвашъ за трупа му. Единъ царски душманинъ . . .

— Отъ братъ ми е повече! — изсъска Ангелъ въ ухото на заптието. — Разбра ли? Отъ братъ ми е повече! А ти и твоятъ приятелъ сте свини! Оставили сж ви да пазите редъ тука, а не да пускате циганитѣ . . .

Нѣкой го хвана за лакъта и силомъ го издърпа изъ тълпата, която бѣше събрана край бѣсилката.

— Ангеле, лудъ ли си? Какво правишь? Опомни се!

— Дългътъ си изпълнявамъ, дѣдо Рахамимъ. И ти недей ми се бърка. И тебе ще ударя, ако ми прѣчишь!

— Чакай, момче, — изви ржката му стариятъ търговецъ и едва го задържа да не отиде отново между циганитѣ. — Помисли за сетнинитѣ. Единъ глупаво изпълненъ дългъ е по лошъ отъ най-голѣмото престѣпление. Върви съ мене. Ела, ще приемъ нѣкъде кафе и ще поприказваме. Върви! . . .

Тѣ не видѣха полуумния слуга на Иванчо ефенди, но той ги бѣше разгледалъ добре, бѣше чулъ Ангеловитѣ думи и сега тичаше къмъ кщцата на чорбаджията си съ запѣнена уста.

Въ кафенето на Петалата бѣше тихо, макаръ че имаше десетина посетители. Всички знаяха за обесването на Караджата. Затова мълчаха. Българитѣ не можеха да приказватъ праздни приказки, когато въ мисльта имъ се очертаваше бесилката, на която висѣше единъ отъ най-славнитѣ хайдути. Турцитѣ сжщо не можеха да приказватъ, когато си помисляха, че на този хайдутинъ е била предложена султанска милость и че той съ надсмѣшка я отхвърлилъ. И еднитѣ и другитѣ имаше защо да мълчатъ.

До посетителитѣ на Петалата още не бѣше стигнала другата новина, че Ангелъ Хаджиолу бѣше защитилъ трупа на обесения отъ поругаване.

Наистина, когато дѣдо Рахамимъ и Ангелъ влѣзоха въ кафенето, всички забелязаха, че младиятъ човѣкъ бѣше блѣдъ и нервень. Но въ онѣзи страшни дни почти всички хора бѣха бледи и нервни.

— Е, кажи ми сега, кой дяволъ те накара да направишь тази глупость и да се биешъ съ циганитѣ?

— Ти, какво? — изви се бързо Ангелъ. — Да не мислишь, че единственъ имашъ право да се грижишь за народнитѣ хора?!

— Говори тихо, — кротко го прекжсна старецътъ. — Не искамъ да ти отнемамъ правата, а само да те посъветвамъ, какъ да ги използувашъ.

Кафеджията остави на масата предъ тѣхъ дветѣ чашки съ кафе и паничка съ огънь. Ангелъ свиваше дебела цигара и прѣститѣ му треперѣха.

— Знаеш ли, колко ще ти струва тази дивотия? — продължи дѣдо Рахамимъ. — Отъ сега да ти кажа: три години въ Диаръ Бекиръ, или най-малко петъ години въ тъмница. Ти не си чуваше приказките, но другите ги чуха. А и да не бѣха ги чули, за такъво нѣщо лесно се намиратъ свидетели.

— Все ми е едно, дѣдо Рахамимъ, — махна съ ржка Ангелъ. — Все това ми е! Азъ вече бѣхъ се решилъ. Днеска дори щѣхъ да идвамъ при тебе по тази работа. . .

— Трѣбваше да дойдешъ преди да направишъ глупостъта. Слушай, синко. Въ този градъ има много хора, които обичатъ свободата, и които сж готови да се жертвуватъ за нея. Но отъ всички само единъ човѣкъ наистина работи за свободата. Една жена: баба Тонка. Отъ нея трѣбваше да се поучишъ. На сина ѝ главата е забучена предъ конака, а тя нито веднажъ не е отишла да направи това, което ти днесъ направи. И нея по-малко биха я укорили за подобно дѣло.

— Е?

— Защо не отиде баба Тонка? Защото е мѣдра и знае кога трѣбва да се жертвува. Каква полза ще принесешъ на дѣлото, ако отидешъ въ затвора? — Никаква. Караджата е обесенъ, той не усѣща обидите. . .

— Нали азъ ги усѣщамъ? — отвърна Ангелъ. — Азъ не съмъ отмъщавалъ за него, а за себе си. Впрочемъ, кой е той? Какъ му каза името?

— А, ти не знаеше ли? — зачуди се дѣдо Рахамимъ. — Караджата, Стефанъ Караджата, Тулчалия. Той е билъ помощникъ на хаджи Димитъръ войвода. . . Значи ти не си знаелъ?

— Все едно ми е, кой е билъ и какъвъ е билъ. Стига ми, че е народенъ човѣкъ. . .

Дѣдо Рахамимъ бѣше готовъ да заплаче отъ радостъ, като чуваше разсжденията на своя младъ приятелъ. Ако Ангелъ Хаджиолу бѣше постжпилъ така за нѣкой познатъ и близъкъ човѣкъ, той би разбралъ. Но когато се бѣ застжпилъ за тѣлото на единъ непознатъ въстаникъ, само защото билъ въстаникъ — това вече бѣше истинско революционно дѣло. И стариятъ приятелъ на хайдутите едва спотаяваше възторга си.

— Сега какво мислишъ да правишъ?

— Какъ какво мисля? Затова дето съмъ ударилъ двама трима цигани не вѣрвамъ да ме обесятъ, — усмихна се Ангелъ. — Но и да мислятъ да ме закачатъ на вжжето, нѣма да успѣятъ. Нали ти казвамъ: бѣхъ се решилъ вече. . .

Вратата на кафенето шумно се отвори и на прага застана Иванчо ефенди. Пискультъ на феса му, разпилѣнъ повсички посоки, показваше душевното му вълнение. Той обходи съ погледъ кафенето, нѣкакъ особено си сви очитѣ, като видѣ Ангела, и седна на масата при хаджи Иорданъ Ганата и докторъ Костаки.

— Петалà, едно преварено кафе.

— Кажи нѣкакви новини, Иванчо, — лениво подхвърли единъ отъ посетителитѣ.

— Новини нѣма. Всичко е старо. Валията замина за Търново. Заловили нови хайдутути, та отиде на мѣстото да имъ прочете присждитѣ. . .

— Лошо направиха тѣзи хора, — добродушно каза хаджи Иорданъ. — Защо имъ трѣбваше сами да отиватъ на вълка въ устата. Не сж ли знаели, че не ще могатъ да се борятъ съ аскера? . . Аскеръ е това, бе брате. Сила е! Па сж и много. Съ плюнка ще ги удавятъ, дето е речено.

— Безъ друго така ще постжпятъ. Войската е създадена да пази реда въ държавата.

При тѣзи думи на Иванчо дори държавниятъ чиновникъ, секретарьтъ на валията — Драганъ Цанковъ, се изчерви. Досрамѣ го. А Ангелъ Хаджиолу сви юмруци:

— Змия!

— Тихо! — дръпна го дѣдо Рахамимъ. — Не прави детинщини. И безъ това сглупи!

— То и войската го попрекали, — продума хаджи Иорданъ, — ами нейсе. Можеха да заловятъ хората живи и да ги накажатъ друго яче. Я ми кажи ти мене, справедливо ли е това, да обесятъ човѣкъ едва дишашъ?

— Справедливо е, когато задъ всички тѣзи разбойници стоятъ най-богатитѣ хора на вилаета.

Край устнитѣ на Иванчо се очерта една зелена линия. Навѣрно такъва линия е красѣла и устата на Юда.

— Ами, ами! — натърти хаджията, — Ти все голѣми приказки приказвашъ. . .

— Така е, — отвърна Иванчо. — Не говоря голѣми приказки, ами истини. Едни отъ най-виднитѣ хора на Русчукъ стоятъ задъ гърбоветѣ на хайдутитѣ. Отъ една страна минаватъ за приятели на властята, съ валийския файтонъ се

разхождатъ, а отъ друга — копаятъ гробъ на държавата...

— Какво искашъ да речешъ? — изкрещѣ Ангелъ и скочи. Дѣдо Рахамимъ вече не можеше да му попрѣчи. — Какво искашъ да речешъ, подлесто? Да не би да говоришъ за мене, дето съмъ билъ днесъ циганитѣ, а? За това ли намеквашъ?

— Седни си на мѣстото! — сопна се Иванчо. — Нито съмъ разговарялъ съ тебе, нито искамъ да говоря. Хора, които могатъ да се грижатъ за наказанитѣ отъ закона разбойници.

Подлостъта е винаги съобразителна. Иванчо ефенди идвайки въ кафенето, искаше само да съобщи новината, изгаряща езика му. Когато видѣ Ангела изкушението стана още по-голѣмо. Затова доведе разговора до хайдутитѣ. Щѣше му се да види, какъ ще действува Ангелъ. Но не очакваше, че ще го разгнѣви до толкова, та да скочи насреща му. Затова, щомъ Ангелъ се изправи и се опита да отиде до неговата маса, Иванчо хвърли последния си куршумъ и благородно избѣга. За да си отмъсти на Ангелъ Хаджиолу той имаше много начини. При това нѣмаше защо да рискува. Начинитѣ бѣха тежки, официални, безмилостни.

Новопокръстениятъ

Сжсата сутринъ единъ младъ човѣкъ въ извехтѣли селски дрехи се вмъкна въ двора на бабината Тонкина къща.

Старицата чоплѣше нѣщо въ градината. Залисваше се съ това, за за забравя мжката си.

Стѣпкитѣ на селянина я накараха да се обърне.

— Добро утро.

— Далъ Богъ добро, ба.

Баба Тонка избѣрса въ престилката калната си ржка и я подаде на госта. Мжжътъ почтително я цѣлуна.

— Ти ли си баба Тонка Тиховица?

— Азъ съмъ, азъ. Ами ти кой си?

— Мене ме викатъ Стефанъ Гугуто.

Това име не ѝ подсказваше нищо. Други пжтъ не бѣше го чувала. Може би бѣше нѣкой приятелъ на синоветѣ ѝ, но можеше да бжде и шпионинъ на валията.

— Е, какво те води, Стефана?

Стефанъ Гугуто се огледа на страни и тихичко ѝ рече:

— Мене днеска ме пустанаха отъ затвора. Бѣхъ въ за-

творя за конекрадство, а пъкъ . . . Ти чувала ли си за Кючукъ Стефанъ Караджа?

Старицата не знаеше какво да рече. Единъ такъв въпросъ можеше еднакво да излѣзе отъ устата на хъша и на предателя. Тя се подвуми и покани:

— Я ела вжтре да си поприказваме.

И когато влѣзоха въ кѣщи продължи:

— Ти да не си копой на Иванчо ефенди, или на нѣкой неговъ побратимъ?

— Какъвъ е този Иванчо ефенди? — запита Гугуто.

— Предателъ, какъвъ.

— Ей, старо! Макаръ да те зная за народна жена, ще ти извия врата, като на пиле, ако ме смѣташъ за предателъ. Хе-хе . . .

И добродушно се засмѣ. Усмивката разхубави лицето му, състарено отъ преживѣния ужасъ да гледа, какъ въ ржцетѣ му умира единъ въстанникъ.

— Знаешъ ли защо те питахъ за Караджата? Защото той ми рече, че и твоитѣ момчета били въ неговата дружина. И още ми рече, като ме пустватъ на свобода, да дойда при тебе.

— Ами ти отде познавашъ Караджата?

— Азъ ли? . . . Той ме покръсти . . . Въ затвора ме направи хайдутинъ . . . Бѣха ме оставили да му прислужвамъ . . . А пъкъ азъ го убихъ!

— Какво рече? — изпишѣ баба Тонка и настрѣхна. — Убилъ си Караджата ли? Господи, Света Богородице! . . .

— Чакай да ти кажа, де! Имало законъ, хайдушки законъ, като падне нѣкой хайдутинъ раненъ, другарьтъ му го убивалъ, та да не се гаврятъ агарянитѣ съ него. . . . Разбра ли? И Караджата ми рече. . . .

И разбойникътъ Стефанъ Гугуто заплака. Може би отдавна не бѣ плакалъ на майчино рамо, затова сега сълзитѣ му не можеха да спратъ. Думитѣ му се кѣсаха между риданията и страшниятъ му разказъ ставаше още по-потресающъ. Когато свърши, баба Тонка едва има сили да се прекръсти.

— Сега какво ще правишъ, Стефане?

— Ще отида въ Влашко. Затова съмъ дошелъ при тебе. Ти трѣбва да знаешъ нѣкой вѣренъ човѣкъ. Нѣкой народенъ човѣкъ да ми даде единъ бешликъ, колкото да платя на лодкаря, дето ще ме прекара презъ Дунава. За себе си пари не искамъ. Азъ като отида отвждъ ще си препечеля за пре-

храната... А пъкъ като мине друга чета, ще дойда да от-
мъщавамъ за бай Стефана...

Дѣдо Рахамимъ нервно въртѣше броеницата си, а Ангелъ непрекъснато пушеше. Въ дюкяна влизаха купувачи, но момчетата имаха строга заповѣдъ никой да не идва въ контората.

— Значи така си решилъ? — изпухтѣ старецътъ.

— Така. Решихъ се, дѣдо Рахамимъ, защото нѣма какво друго да правя. И азъ имамъ българско сърдце. Може би, ако Митхадъ ага бѣше още валия щѣхъ да стоя. Може би нѣмаше и да помислямъ за това, което ти казахъ. Но като си направя смѣтката, колко турци сж като Митхада, виждамъ че нищо не може да се направи, освенъ да се...

— Добре, добре...

Стариятъ еврейнъ стоеше съ отпусната глава, замисленъ и мраченъ. Броеницитѣ му чаткаха, като нѣкакъвъ голѣмъ часовникъ.

— Хм... Знаешъ ли, какво мисля, Ангелъ челеби? Спомнихъ си, какъ преди една година ме питаше има ли смисълъ да пращамъ пари на емигрантитѣ въ Румъния. Тогава азъ ти рекохъ да потраешъ и самъ да видишъ има ли смисълъ. Азъ ти го казахъ, колкото да не ме разпитвашъ и да не ме карашъ да ти разказвамъ чужди тайни. Не пред-полагахъ дори, че думитѣ ми ще бждатъ пророчески. А то какво излѣзе? Ти потрая и сега разбирашъ има ли, или нѣма смисълъ народното дѣло.

Ангелъ свиваше нова цигара.

— Сега ти станаха ясни и думитѣ на нашия братъ Ангелъ Кънчевъ, — продължи старецътъ. — Помнишъ ли ги? Борба съ всички сили и съ всички срѣдства.

— Каза за Ангелъ Кънчевъ, дѣдо Рахамимъ, и добре ме сѣти. Моето пълномощно ти развързва ржцетѣ. Редовно му изпращай пари да учи. Колкото му трѣбватъ изпращай...

Върпѣки заповѣдта, никой да не безпокои двамата приятели, баба Тонка отвори вратата на контората и се вмъкна вжтре:

— Добъръ ви день. Азъ единъ народенъ човѣкъ тър-сѣхъ, а пъкъ намѣрихъ двама.

— Какво има?

— Рахамимъ ага, щѣли да докаратъ нови хайдути. Ще ми трѣбва платъ за ризи. А пъкъ отъ Ангела ще искамъ единъ бешликъ.

Баба Тонка поиска тъкмо толкова, колкото ѝ бѣше казалъ Стефанъ Гугуто.

— Единъ бешликъ ли? — запита Ангелъ. — Защо ти е пъкъ само единъ бешликъ?

— Толкова взимали лодкаритѣ, за да превозатъ единъ човѣкъ до Влашко.

— Кой е този човѣкъ? Какъвъ е?

Баба Тонка и въ най-тежкитѣ часове се шегуваше:

— Какъвъ човѣкъ ли? Търговецъ. Тежъкъ търговецъ.

— Не се шегувай, — сгълча Ангелъ. — Азъ за друго те питамъ, какъвъ човѣкъ е.

— Чудя ти се, Ангеле, на ума. Какъвъ човѣкъ ще дойде при мене?! Казва се Стефанъ Гугуто. Билъ конекрадецъ, та го запрѣли. А пъкъ Стефанъ Караджата му отворилъ очитѣ, докато билъ въ затвора и го покръстилъ. Сега иска да отиде въ Влашко и да стане хайдутинъ.

Ангелъ се позамисли.

— Щомъ е затова, добре. Кажу ми довечера да дойде на пристанището и да попита нѣкого за мене. Азъ ще бжда тамъ. Нѣма да пжтува съ лодкаръ, а съ австрийски параходъ.

— Защо?

Камата има две остриета

Едничка болнавата Сафиде ханъмъ имаше добро сърдце. Едничка тя се опита да утѣши посестримата си Гюлхаръ, макаръ че не можеше да я разбере.

Гюлхаръ прекарваше днитѣ си въ томление, а ношитѣ съ безсъница. Какво по-страшно наказание може да има отъ това, да бждешъ затворена въ душния харемъ съ чернитѣ си мисли и съ подигравкитѣ на две стари зли жени?

Еминъ ага не бѣше ѝ продумалъ дума.

О, тя не би му се сърдила, ако той я бѣше ругалъ, ако я бѣше билъ, ако бѣше я убилъ дори. Би му благодарила. Но той мълчеше. Когато се връщаше на обѣдъ въ кѣщи поздравляваше само Нериде ханъмъ, а на трапезата нито дума не се откъсваше отъ устата му.

Отъ това мълчание Гюлхаръ се плашеше повече, отколкото ако я бѣше изгонилъ изъ кѣщата си.

Тя отлично познаваше мъжа си и знаеше на какво е способенъ. Никой другъ не би билъ способенъ да измисли жестокость по-голѣма отъ неговата. Той самъ бѣ казвалъ

много пжти, че камата има две остриета и че истински силенъ е този, който може да изпълзува и дветъ.

Бедната жена знаеше, че едното острие ще се забие въ нейното сърдце и съ радостъ очакваше това спасително убождане. Но не искаше да позволи другото острие да прониге сърдцето на Ангелъ челеби. А какъ би могла да го предварди, когато не знаеше оржжието на Еминъ ага? А и да знаеше това оржжие, би ли могла да направи нѣщо съ малкитъ си женски ржце, научени да държатъ само иглата и гергефа?

Гюлхаръ линѣеше.

Напраздно Сафиде ханъмъ се опитваше да я разсѣе и да ѝ вдъхне сили:

—Опомни се, сестрице. Не бива да се тжгува за праздни нѣща. Никой не е умрѣлъ. Никой не е загиналъ. Еминъ е добъръ. Той мълчи, защото иска да забрави. А като забрави, ще ти прости...

— Какво да ми прости? Какъвъ грѣхъ съмъ направила, та да ми прощава? Грѣхъ ли е да пожелаешъ слънце и радостъ, ако ги нѣмашъ въ кжщата си?

— Не говори така, Гюлхаръ. Ти си жена на единъ мюсулманинъ. Сама знаешъ какъвъ е законътъ ни, а пъкъ...

— Законитъ сж ги измислили мжжетъ, за да ни мѣчатъ.

— Алахъ да те пази! Ами коранътъ?...

Гюлхаръ трѣсваше глава и млѣкваше. Отъ цѣлата книга на Мохамедовата премждростъ, тя знаеше само единъ стихъ — стихътъ, който бѣ чула отъ престарѣлия дервишъ: любовта изкупва всички грѣхове. Дори и да бѣше съгрѣшила, бѣше го направила отъ любовъ.

Когато веднѣжъ Нериде ѝ каза, че въ старо време на жени, като нея отрѣзвали главитъ, тя отвърна:

— Блазѣ имъ на ония жени. Отсичали сж имъ главитъ, ала не сж имъ тровили сърдцата.

И не подозираше дори, че думитъ още сжщата вечеръ стигнаха до ушитъ на мжжа ѝ. Той изрѣмжа:

— Нека почака и ще види!

Гюлхаръ дочака.

Веднѣжъ Еминъ ага се върна на обѣдъ засмѣнъ, весель и приказливъ.

— Знаешъ ли какви работи ставатъ въ нашия градъ, Нериде ханъмъ? Днесъ сутринта обесиха единъ разбойникъ, а нашиятъ съседъ Ангелъ Хаджиолу отишелъ да бие циганитъ, които стояли край бесилката.

И стрелна Гюлхаръ изподъ вежди. Тя бѣше бледа, като смъртникъ, ржката ѝ затрепера и залъкътъ падна на софрата.

— Що думашъ? — плесна ржце ханъмата. — Ами сега, какво ще стане съ него?

— Ще си получи заслуженото, — отвърна съ злородство Еминъ. — Той се бѣше много разглезилъ покрай Митхадъ паша, ала новиятъ валия не търпи такива приятели. За такъво престѣпление се отива въ Диаръ Бекиръ... Той, все едно, че се е противопоставилъ на властѣта! Тази вечеръ, още щомъ се върне валията, ще издаде заповѣдъ да го запратъ, а утре, други день ще го сждятъ!

— Пада му се! — изфѣfli Айша. — Пада му се!

Гюлхаръ не се стърпѣ. Стана отъ софрата и олюляваща се излѣзе въ другата стая. Преди да захлопне вратата, чу злюбенъ смѣхъ, но каточели не го забеляза. Толкова много болка имаше въ сърдцето ѝ, та смѣхътъ не можеше да прибави нищо повече.

Ето какво е било оржжието на Еминъ ага. Ето дветѣ остриета на камата му. Той имаше голѣмо влияние предъ валията Сабри паша и навѣрно щѣше да направи всичко за да изпрати Ангела въ Диаръ Бекиръ. Гюлхаръ знаеше, че отъ тамъ връщане нѣма. А докато той щѣше да гине въ диаръ бекирския занданъ, тя тука щѣше да гасне бавно и мжчително.

Очитѣ ѝ потѣваха въ сълзи, къмъ гърлото ѝ се навдигаше мжката и я задашаше. Отпусна се на одѣра и зариде, както никога не бѣше ридала:

— Аллахъ, Аллахъ. Ти си милостивъ. Прибери ме при себе си, преди да видя злината, която направихъ на любимия си. За мене той ще отиде на заточение. Ако азъ не бѣхъ му откривала любовта си, той никога не би изпиталъ толкова страдания. Азъ единствена съмъ виновна, Аллахъ. Накажи мене, но ми го пощади...

Презъ тия страшни дни баба Тонка бѣ останала самичка въ кжщи. По-малкитѣ ѝ синове бѣха въ Исакача, а дѣщеритѣ си бѣ изпратила на село при роднини. Искаше да бжде съвсемъ сама съ майчината си тревога и съ грижитѣ си.

По цѣли дни стоеше тя до стобора съ очи втречени въ великата славянска рѣка.

Дунавътъ тече. Дунавътъ отнася много и много. Днитѣ и нощитѣ носи той съ тежката си жълтава вода и ги отнася

въ безкрая. Тамъ стои Богъ Саваотъ, величавъ и страшенъ, сжщо такъвъ, какъвто е изписанъ на голѣмата икона въ Света Троица. Той гледа носенитѣ отъ Дунава дни и нощи и ги брои — толкова пълни, толкова праздни. Какъ ще отброи Богъ нейнитѣ дни и нощи, когато всички сж били пълни съ мжка и копнежъ, пълни съ страдание и надежди?

Баба Тонка завърши сиромашката си вечеря. На огъня пръщѣха нѣколко съчки и слабиятъ имъ пламъкъ едва освѣтляваше месала на който бѣше сложенааницата съ гостба. А въ жглитѣ на стаята тъмата бѣше черна, като орисията на робитѣ. Нѣкакви чудни и страховити сѣнки се боричкаха, въртѣха се диво, блѣскаха се отъ потона до пода и падаха уморени съ догаряшитѣ пламъци въ огнището.

Вратата скръцна. Баба Тонка се извърна и скочи, като ужиlena. Въ отвора се появи нѣкаква фигура съвсемъ черна и безформена.

Върѣки безстрашието си старата жена бѣше готова да писне отъ изненада.

— Шшшт... — черната фигура заговори. Тя затвори тихичко вратата и се сви до огъня. Ханѣма. Отметна фереджето си и старицата ахна почудено:

— Гюлхаръ ханѣмъ!

— Тихо, бабо, тихо! Ако се научатъ, че съмъ дошла при тебе, ще ме убиятъ.

— Кой ще те убие, къзѣмъ?

— Турцитѣ.

— Турцитѣ ли? — запита баба Тонка и плесна ржце. — И тазъ добра! Защо ще те убиватъ турцитѣ? Дето си дошла у дома ли? Въ цѣлата ми кжща нѣма мжжъ. А отъ жена защо ще се криешъ?

— Не е затова, не е! Друго има! Страшно... страшно!

— Да не си болна?

Баба Тонка седна до младата жена, ласкаво я пригърна и помилва:

— Кажи, Гюлхаръ ханѣмъ, кажи момичето ми, кажи гургуличката ми! Какъва си ми хубава, пкъкъ колко си изплашена. Като сърненце.

Старицата чудно умѣеше да говори. Нейниятъ старчески гласъ стана мекъ, като най-скжпо кадифе — милващъ, като майчинъ гласъ.

Туркинята не издържа на тази ласка. Тя се заплака

притисна лице въ скутитѣ на баба Тонка и зашепна презъ сълзи:

— Страхъ ме бѣше, бабо, а не можахъ да се стърпя. Зная, че ако се научатъ ще ме убиятъ. Самъ Еминъ ага ще ме задуши.

— Хайде и ти! Като е толкова страшно, не го казвай. Мълчи си?

— Не, не! Нали затова дойдохъ! Днесъ Еминъ каза. . . Ангелъ челеби билъ едни цигани при бесилката. . . Имало нѣкакъвъ разбойникъ обесенъ и Ангелъ челеби. . . И не само циганитѣ билъ, ами проклиналъ валията и всички турци. . . Щѣли да го сждятъ и да го пратятъ Диаръ Бекиръ. Ти не знаешъ, бабо. Ние съ Ангелъ единъ пжтъ се видѣхме. . . Еминъ ни хвана. . . Сега иска да си отмъсти!

— Това ли е страшното, Гюлхаръ? Не бой се, сърненце.

— Какъ да не се боя? Тази вечеръ предъ вратата на челебията оставиха две заптиета да вардятъ, като се върне да го заловятъ. . . Моля те, бабо. Като майка те моля. . . Намѣри го, кажи му. . .

— Не се плаши, Гюлхаръ. Нищо нѣма да му се случи. Нищо не може да му се случи. Ела съ мене на двора, ела. . .

Вънъ небето, натежало отъ златото на звездитѣ, се навеждаше низко. Дунавътъ пѣеше тиха пѣсенъ за хайдутитѣ на Хаджи Димитра, минали и отминали.

Дветѣ жени се облакѣтиха на стобора.

— Виждашъ ли, Гюлхаръ?

Туркинята се взрѣ въ черната снага на рѣката. По нея пълзѣха свѣтлини: малки четвъртити свѣтлинки, а между тѣхъ по-тъмни сѣнки. Австрийскиятъ параходъ извиваше носъ къмъ Влашката земя.

— Пампорѣтъ! — възкликна Гюлхаръ.

— Ангелъ е тамъ. Лошо си е направилъ смѣтката Еминъ ага.

Гюлхаръ не я чуваше. Сърдцето ѝ се сви отъ болка. Тя искаше да предупреди Ангела да избѣга, а сега, като видѣ парахода който го отнасяше премалѣ ѝ.

Край на хубавия сънъ. Никога вече нѣмаше да го види, никога нѣмаше да го чуе, никога.

Повдигна ржка за да помаха за сбогомъ, но почувствува, че прѣститѣ ѝ потжватъ въ кухото, праздно небо и притисна гърдитѣ си, за да не заплаче съ гласъ.

Свѣтлини и сѣнки

Отъ палубата на парахода Ангелъ Хаджиолу гледаше къмъ Русчукъ. Свѣтлинитѣ на града му се струваха, като отражение на звездитѣ. Сжщо така трепкаха и сжщо така гаснѣха нечакано.

Блести малка свѣтлина, искри по пжтя и радва окото. А край всѣка свѣтлина тѣматата на сѣнката е по-черна и непрогледна.

Не сж ли и хората такива? Единъ свѣтлѣе, запалилъ е сърдцето си, за да свѣти на хората като кандило, а до него тѣматата и тѣмнитѣ сили се притискатъ да го задушатъ. Ехъ!

— Бай Ангеле, — докосна се до рамото му Стефанъ Гугуто. — Не усѣщашъ ли, че тука се диша по-свободно и по-леко? Вече минахме срѣдната на Дунава. То ще рече, че сме въ Влашко!...

София, августъ, 1938.

Романътъ ДУНАВЪТЪ ТЕЧЕ отъ ЗМЕЙ ГОРЯНИНЪ е трилогия, чийто първи кжсъ — СВѢТЛИНИ И СЪНКИ — поднасяме на вниманието на читателитѣ. Другитѣ две части ще излъжатъ презъ идната година, като нумера на библ. БЪЛГАРСКИ ИСТОРИЧЕСКИ РОМАНИ.

РЕДАКЦИЯТА

ОТКРИВА СЕ ПОДПИСКАТА ЗА
юбилейната година ОСМА на

БИБЛИОТЕКА „БЪЛГАРСКИ ИСТОРИЧЕСКИ РОМАНИ“

ПРЕЗЪ КОЯТО БИБЛИОТЕКАТА ЩЕ ДАДЕ НА АБОНАТИТЪ СИ
ПРЕДИ ВСИЧКО

СЛЕДНИТЪ ДЕСЕТЪ ГОЛЪМИ РОМАНИ:

1. „Ангелогласниятъ“ отъ Добри Немировъ, 2 и 3. „Златната земя“ (ч. 1 и 2) отъ Константинъ Петкановъ, 4. „Царь Петъръ“ отъ Цвѣтанъ Минковъ, 5. „Дунавъ тече“ отъ Змей Горянинъ, 6, 7 и 8. „Презъ огънь и кръвъ“ (ч. 1, 2 и 3) отъ Илия Мусаковъ, 9. „До колѣ, о Господи“ отъ Стилиянъ Чилингировъ, 10. „Последниятъ Асеновецъ“ отъ Фани Мутафова. И като даръ единадесета книга „Борба на Боговетъ“ отъ П. Карапетровъ

**Освенъ това ще дадемъ въ даръ по жребий на нашитъ
предплатили абонати следнитъ предмети;**

1 ржчна шевна машина; по 2 — пишущи машини, велосипеди, китари, мандолини, цигулки, хармоники, флейти; по 5 — радио апарати, грамофони, примуси за готвене, часовници стенни, платове за мъжки дрехи 3 м., платове дамски 4 м.; по 10 — фотографически апарати, дамски ржчни часовници, мъжки ржчни часовници, мъжки чанти, дамски чанти, куфари, електрически ютии, мастилници за бюра, будилници, електрически скари сервизи за вино, сервизи за вода, сервизи за ракия или ликьоръ, мастилници луксозни съ малки статуи, мастилници съ бюстъ Раковски, мастилници фаянсови комплектъ, мастилници металически съ бюстъ Толстой, мастилници металически съ бюстъ Боримечката, мастилници металически съ бюстъ Темида; по 20 — самопишущи писалки, дамски копринени чорапи; 120 луксозни пудриери; по 100 — мъжки ко жени ржавици, пудри, самобръсначки, галоши (по мърка), табакери, пулвелизатори, пепелници, бръсначи, детски ученически чанти, комплекти самопишущи писалки и моливъ, разни видове модерни албуми за снимки

**Или всичко 1505 предмети, тъй че вѣроятността е голѣма да
получатъ подаръци повечето отъ абонатитъ ни.**

Независимо отъ това всѣки нашъ абонатъ ще получи разкошната цвѣтна репродукция върху паспарту на картината „ЦАРЬ СИМЕОНЪ ПРЕДЪ ЦАРИГРАДЪ“ отъ голѣмия нашъ художникъ Борисъ Деневъ.

Тегленето ще става за всички предплатили абонати, които ще пригледатъ редовни квитанции, номерирани поредно. Жребиятъ ще се тегли по тѣзи квитанционни номера. Всѣки нашъ абонатъ, щомъ плати абонамента си най-късно до 5 януарий 1939 г. получава правото да участвува въ тегленето.

И при тѣзи условия, ние оставяме годишния абонаментъ на библиотеката все стария 160 лв. По този начинъ даваме книги за 600 лв. само за 160 лв.

Освенъ редовнитъ, имаме и много ограничено число свръхлуксозни течения, които сж съ автографъ на авторитъ. Абонаментътъ имъ е 250 лв.
НАБАВЕТЕ СИ ЛУКСОЗНИ ТЕЧЕНИЯ!

Получаването на книгитъ ще става най-редовно отъ абонатитъ ни на всѣко 1 число на месеца. На нашитъ настоятели правимъ отстъпка на всѣки 5 абоната шестия безплатенъ, задържанъ въ пари или поисканъ въ годишно течение.

Адресътъ ни е: Книгоиздателство „Древна България“
ул. „Гурко“ 32—София. тел. 2-43-30, пощенска чекова смѣтка № 902.

Цена 45 лева